

Skandál století

O neudržitelné kritice evangelií

Alfons Sarrach

Olomouc 2005

© Alfons Sarrach, 2003

Translation © Matice cyrilometodějská s. r. o., Olomouc 2004

ISBN 80-7266-193-0

Oklamaný volá o pomoc

Pohled mladého muže zamyšleně těkal po dlouhých řadách knih na stěně za mými zády, knih v různých jazycích a z různých oborů. „Přečetl jste je všechny?“ zeptal se s lehkým úsměvem. „Značnou část již ano, zbytek mám rozečtený,“ odpověděl jsem.

Převážná část titulů se týkala politických a společenských témat. Odborné knihy z psychologie zabíraly celou jednu řadu. Byly zastoupeny i filosofie a teologie. Na pravé straně leželo několik dosud neuspořádaných svazků s tematikou biblického bádání novějšího data.

„Našel jste v některé knize moudrost posledního závěru?“ pokračoval host. Seděl v pohodlné lenošce ve stylu biedermeieru. Otázka zněla lehce agresivně, ironicky. Jak jsem tak seděl za psacím stolem, sraštil jsem čelo. „Žádná kniha nemůže podávat poslední pravdu. Tu musíme najít my sami. Smysl našeho života spočívá v hledání smyslu života.“ – „A je vůbec nějaký? Nehoníme se za iluzemi? Nejsme od začátku oběti podvodu? Člověk musí být mladý a zdravý – jak říkají moji spolubojovníci – aby se nechal ovlivnit takovými odpověďmi. Mě už neoslovují!“

Pak uvedl, trochu přerývaně, důvod své návštěvy. Pokoušel se demonstrovat svou nadřazenost nad svým osudem, ale z jeho očí hovořilo čisté zoufalství. Jmenoval se Marek. Trpěl dvojí nemocí. V pubertě dostal nejdříve psoriasis, těžkou lupenku. Později k tomu přibyl AIDS. Nemoc mu vzala všechnu životní radost. Přestal dokonce číst, i když byl kdysi zblázněný do knih. Jeho přítelkyně mu doporučila, aby vyhledal rozhovor se mnou. Patřila k jednomu křesťansky zabarvenému ezoterickému hnutí.

Všichni prý ho podvedli, plácali o nové konečné svobodě, o životě bez represí. Vlastní rodiče mu jednou řekli, jak šťastná je jeho generace, nemusí mít vůbec sexuální strach. Dnes máme všechno v rukou: pilulky, vždy použitelné kondomy, možnost potratu, kdyby se něco přihodilo, – aniž by se to hned kriminalizovalo. To prý za jejich dob nebylo. Při tělesné lásce bývalo více strachu než rozkoše, především pro dívky, ale i pro muže.

„Možná,“ končil svůj vstup k rozmluvě, „možná, že to měli se sexualitou těžší. Ale byli ušetřeni toho osudu, který postihl mne. Teď se na to dívají bezradně. Pomoci mi nemohou.“ Měli prý ho varovat, ukázat mu vzory, které by byly hrází proti zbloudilé době. Co mu teď zbylo, je jen touha po brzké smrti. Lékaři se pokoušejí prodloužit jeho bídný život

moderními triky. Jen tak upevňují jeho sebeklam, do kterého ho uvrhli rodiče, učitelé a parta. Jeho jediným snem je naopak vše pokud možno co nejrychleji a bezbolestně ukončit, vrátit se do nicoty, ze které přišel a kterou by byl raději neopouštěl, a mohl být ušetřen pekla, ve kterém žije. Diví se, proč tomu ještě sám neudělal konec. Snad je v tom děvče se svými zvláštními ideami.

Měl jsem dojem, že chtěl posadit na lavici obžalovaných dvě generace, tu svých rodičů i prarodičů. Zatímco se zarazil, přemýšlel jsem, jak mu pomoci, aby vyšel ze své duchovní temnoty.

Snad by mohla pomoci myšlenka, kterou jsem jednou vyslovil před mladými lidmi, kteří byli beznadějně nemocní:

„Zdá se mi, že nezáleží tak na délce našeho života, na tom, čeho jsme dosáhli, ale na plnosti. Na dlouhý život je možno dívat se zpětně jako na velkou prázdnotu, i přes působivé činy. Naopak po nemnoha letech života se můžeme loučit s bytím s hlubokým poznáním smyslu vlastní existence a dosažení vlastního cíle.“

Sáhl jsem po malém vydání Nového zákona, které leželo na mém stole, a začal jsem v něm listovat. „Měl jste před dvěma tisíci lety jmenovce. Přinesl poselství lidem v římském impériu, které se umělo vyžívat v moci a nabízelo chléb a hry, ale neznalo odpověď na nejméně lidské otázky. Osvícení lidé tehdy nevěřili na svět bohů. Marek, tak se jmenoval, se pokusil malou knížkou vytyčit nové perspektivy. Drazé za to zaplatil, musel v 60. letech prvního století uprchnout do Egypta. Tam ho dostihli špeho- vé státní moci. Byl popraven. Dokázal svým vlastním životem, co vložil na papír, vlastně na pergamen.“

„To jsou přece všechno mýty,“ přerušil mě můj host. „Celá léta dokazovali naši učitelé přesvědčivě, a naši učitelé náboženství jim sekundovali, že jsou to legendy, které vznikly teprve desetiletí po Ježíšově ukřižování, když už vzpomínky na něho dávno vybledly. Chcete mě krmit mýty? Tak to jsem měl zůstat raději doma.“

„A když to nejsou mýty? Co když to byli spíše různí vědci 18., 19. a 20. století, kteří vytyčili falešnou cestu a oklamali nás, badatelé a myslitelé, kteří pozvedli rozum a omezené možnosti poznání na nejvyšší měřítko? Vaši učitelé stáli a stojí pod vlivem mechanistického obrazu světa, tzn. domnívají se, že svět je velký stroj, který je možno rozebrat na kousky a zase složit.“

Nauka o nejmenších částicích, kvantová teorie, to už v roce 1927 vyvrátila, ale dodnes o tom profesori, učitelé a televizní moderátoři a redaktoři nemluví, ani učitelé náboženství. Proto u nich trvá odmítání všeho, co se podle jejich zdání nesrovnává s rozumem. Zaostávají za dobou více

než půl století. Svět není mrtvá konstrukce, svět, vesmír, všechno žije, vše je spolu propojeno, vše se navzájem ovlivňuje, stále existuje spontánní nový vývoj, události, které nemůže předvídat. Zcela jsme ztratili celostní pohled, i teologové. Oni vynikají v demontáži, pitvají texty, věty a slova, studují systémy řeči a písmena. Pro velkou, vše zahrnující perspektivu nemají vůbec cit. Vyžívají se v rozkládání.

Marek před dvěma tisíci lety měl ještě přehled. Snad se vyplatí, abychom ho brali vážně. Rasismus a marxismus nebyly jediné zmatky 20. století, tzv. biblická kritika svým jednostranným pohledem na věci je kopírovala a používala i na Písmo. Tak se jí vytratil cit pro ducha této literatury. A my jsme její obět, vy i já. Měli bychom mít odvahu všechno znovu promyslet, zbavit se pout, ideologických a vědeckých předsudků. Mohl by se nám tak otevřít nový pohled.“

Byl to rozhovor na hodiny. Bylo cítit, že teorie učitelů a vychovatelů se usadily hluboce v jeho vědomí. Rozhovor se točil stále dokola. Konečně usoudil:

„Vyslovujete myšlenky, které jsem dosud nikdy neslyšel.“ – „Protože nic netkví v mozku tak tvrdošjně jako předsudky, jako obraz světa, který se jeví líbivý a hlavně pohodlný,“ odpověděl jsem.

Tvář Marka, který seděl přede mnou, nabyla nového výrazu. Lehký nádech cynismu, který při příchodu ještě seděl u jeho koutků, jako by mčkl. V tváři mladého muže proti mně něco cuklo. Po delším mlčení se na mě pevně podíval.

„Když jste to všechno věděl lépe, proč jste mlčel? Nemyslíte, že jste ve svém svědomí v určitém smyslu spoluviněn na dnešní bezútěšnosti? Vaše věda zde,“ ukázal rukou na regály, „je možná pro vás duchovní pochoutkou. Lidé z toho nic nemají, když to nepředáváte dále!“

Marek vstal a gestem naznačil, že se loučí. „Pro dnešek to stačí. Musím o tom popřemýšlet. Co jsem od vás slyšel, odporuje všemu, co mi po léta sdělovali a sugerovali na vysoké škole. Ideologové zklamali, na všech úsecích. Podívejte se na můj zruinovaný život. Mnoho času mi nezbývá.“

„Váš život není zruinovaný, má hluboký smysl, i když tomu nemůžete porozumět... Zatím.“

„Tak přispějte k tomu, aby do této temnoty vstoupilo trochu světla.“

Přikývl jsem a on mi podal ruku. „Pozdravte svou přítelkyni,“ řekl jsem. „Potěšilo by mě, kdybych se s ní mohl seznámit.“

„To bude sotva možné, tak pevné naše vazby nejsou. U nemocného na AIDS je její zdrženlivost pochopitelná. Pokusím se.“

Když odešel, začalo se venku smrákat. Unavený více duševně než tělesně, posadil jsem se ve vedlejší pokoji do křesla. Ten mladý člověk

mě zasáhl. Neselhal jsem v této oblasti? Vždy tu bylo v Německu několik chytrých hlav, které se pokoušely udat na tomto úseku nový směr. Bylo by pro mě vůbec možné postavit se na veřejnosti proti všeobecnému trendu, nestal bych se něčím jako malomocný, jako pária v očích odborného světa?

Měl jsem ještě v paměti odpovědi některých známých nakladatelství, když jsem jim nabídl rukopis románu o Tomášovi, příběh Ježíšova učedníka, který pronikl až do Indie. Prý jsem se neorientoval ve stavu současné vědy. Pokládali mě, takový jsem měl dojem, za člověka, který beznadějně zaostává za dobou, a doporučili mi, abych si prostudoval Alberta Schweitzera a Eugena Drewermanna. Co jsem v 80. letech ještě nemohl tušit, bylo, že tito dva mužové byli již vývojem dávno překonáni.

Uplynulo několik dnů. Jedna naše dcera se posadila ke stolu k obědu. Navštivovala střední školu pro dívky. Zdálo se, že ji něco trápí. Náhle odložila příbor stranou, podívala se na nás a řekla: „Já jsem zmatená. Náš učitel náboženství žvanil o věcech, které jsou mi instinktivně proti srsti. Začal dnes mluvit o tom, že existuje Ježíš historický a Ježíš víry. Jestli jsem mu dobře rozuměla, Ježíš, tak jak ho známe a ctíme, nemá vůbec historický podklad, nýbrž je to výsledek projekce, řekněme fantazie prvních křesťanských obcí před 1900 lety. To je úplně proti tomu, co jsem dosud slyšela.“ Byl jsem zaražený. Nyní jsem měl ve vlastním domě problém, se kterým se mi svěřil předtím mladý muž.

Za několik týdnů se u nás odehrálo rodinné drama. Naše nejmladší indická dcera musela opustit Německo. Okolnosti způsobily, že odjížděla do anglofonní oblasti. Měla tam pokračovat v univerzitním studiu. Byli jsme spíše smutní než nadšení.

Co jsem tehdy nemohl vědět, bylo, že její krok mi otevře nové horizonty. V anglosaském prostoru, kam odešla, se mi dostala do ruky literatura, která byla pro mě stále silnějším impulzem, abych se věnoval myšlenkám onoho mladého muže v mé pracovně. Začal jsem se stále více zabývat nejnovějšími pracemi biblických věd. Tak doznělo rozhodnutí odvážit se napsat tuto knihu.

Předpoklady

V roce 1930 se v Anglii objevila kniha s titulem »Who Moved the Stone?« (Kdo odvalil kámen?). Autorem byl Frank Morison. Nová vydání jsou ještě dnes na pultech anglických knihkupectví. Morison je pseudonym. Jeho pravé jméno je Henry Ross (1881–1950). Pod dojmem tzv. historické kritické metody z Německa, o které ještě bude dále řeč, chtěl představit zprávy evangelíí o Ježíšově zmrtvýchvstání podávané v moderním literárním stylu jako nesmysl.

Omezil se tedy na posledních sedm dní Ježíšova pozemského života. Je to svědomitá, zasvěcená, vědecká, velmi přesvědčivá výzkumná práce. Co mě však při ohlédnutí na dějiny biblické vědy v posledních dvaceti letech napadlo, bylo, že tento autor nebyl k nalezení v bibliografii žádné odborné knihy. V roce 2001 mi jeden vedoucí exegeta vysvětlil důvody tohoto pozoruhodného zamlčení.

„Je to dobrá kniha,“ soudil. „On však nebyl biblista, nýbrž, jak se později ukázalo, produktivní spisovatel jedné reklamní agentury. V tom mohl spočívat důvod jeho potlačení.“ Kniha se však musela stát ve 20. století jednou z deseti nejlepších obhajob Ježíšova zmrtvýchvstání. A tou se skutečně stala.

Tato skutečnost odráží něco z arogance akademického světa, který je nejen desetiletí, ale celá staletí v zajetí falešných vzorů myšlení. Angličané mluví o paradigmatech.

Když jsem se do této práce pustil, nacházel jsem se v lepší pozici než Morison alias Ross. Měl jsem na svém kontě pět let studia biblické exegeze včetně základního studia řečtiny a hebrejštiny a pak asi 15 let zájmu – ovšem jen vedlejšího – především o biblickou archeologii. Mezitím docházelo vždy znovu ke stykům s předními zástupci bibliistiky.

Nezapomenutelný byl pro mě jeden večer v Římě – bylo to na začátku 2. vatikánského koncilu, počátkem 60. let – s italským exegetou Giuseppem Ricciottim, autorem knihy »Vita di Gesù Cristo« (Život Ježíše Krista), kterou jsem si na počátku 50. let za obtížných okolností opatřil v Polsku, tehdy komunistické zemi za tzv. železnou oponou. V Římě jsem se připojil ke dvěma polským biskupům, jeden z nich byl krakovský světicí biskup Karol Wojtyła, pozdější papež Jan Pavel II. Sám bych se k Ricciottimu nedostal. Byla to šťastná náhoda, protože za rok nato již nebyl naživu. Byl to jeden z největších mezinárodně uznávaných exegetů své doby. Jeho

Ježíšův životopis, který vyšel v roce 1941 za zmatků druhé světové války, se stále ještě vydává.

Koncem 80. let jsem se naučil chorvatštinu na vynikajícím překladu Nového zákona z řeckého originálu od prof. Ljudevita Rupčiće. S ním jsem uzavřel srdečné přátelství, které trvalo až do jeho smrti, a přátelství s jeho mladším kolegou prof. Ivanem Dugandičem trvá dodnes.

Na počátku nového tisíciletí přijal mě spolu s mou dcerou Meenou londýnský westminsterský opat, anglikánský profesor N. T. Wrigth, vedoucí exegeta anglosaského světa. V červenci 2003 byl v Yorku vysvěcen na biskupa v Durhamu. Předtím jsem se seznámil s katolickým exegetou Johnem M. Redfordem z Birminghamu, konvertitou, kterému vděčím za cenné odkazy.

S výjimkou některých neobyčejných osobností na tomto poli, které nejen bádaly, ale také se snažily žít to, do čeho pronikaly, utkvěly mi v paměti jiné, které nezářily právě skromností. Samolibost jako by patřila obecně ke znakům povolání ve vysokoškolském světě, což zčásti přispělo ke hněvu tzv. generace 68, která se pokusila na univerzitách o povstání proti svým profesorům. Profesori teologie netvořili žádnou výjimku. U některých z nich nebyla navíc religiozita nijak na výši. Mé vlastní dojmy byly potvrzovány poznámkami jednoho duchovního, který je dnes sám profesorem exegeze na jisté významné univerzitě. O jednom ze svých učitelů, mezinárodně uznávaném biblistovi, řekl: „Ten muž se ještě alespoň modlil.“ Nejhlubší – často nikoliv ojedinělý – kořen zmatků v biblické vědě spočívá podle mého soudu v nevěře badatelů nebo v duchovním postoji popírání.

Velmi mi byla nápomocná při zpracovávání smutných dějin exegeze znalost takřka tuctu cizích jazyků, francouzštiny, angličtiny, italštiny, polštiny atd. Komentáře jsem mohl sledovat v originálu, což je velice důležitý předpoklad, protože mnoho vynikajících titulů nebylo do němčiny vůbec přeloženo. Nejen němečtí žáci zaostávají podle písařské studie za vývojem, týká se to i exegetů.

Studium dějin biblistiky v 19. a 20. století mě poučilo, že nemá smyslu vystupovat proti akademickému světu na stejné úrovni. Ten neuznává nic mimo svůj cech. Zazdil se. V tom ostatně spočívají důvody části jeho katastrofálních omylů. „Přehození výhybky musí přijít zvenčí,“ soudil správně jeden známý exegeta, „jinak se jejich vzory myšlení neprolomí. A při útocích nesmíme být příliš nedůtkliví.“ Od Klause Bergera, jednoho z mála pionýrů nové orientace v Německu v oblasti exegeze, jsem při jedné přednášce slyšel: „Kdo zastává myšlenky tak, jak je zastávám já, musí se uzavřít přede vším pozemským.“ To znamená počítat s tím nejhorším.

Tato kniha tedy nemíří do odborného světa, nýbrž má na zřeteli zástupce mladé generace, která hledá novou orientaci, a ty zástupce starší generace, kteří museli po celá desetiletí s velkou nevolí snášet nejpodivnější teorie, aniž by měli možnost proti tomu něco podniknout. „Zapomeňte na starou a střední generaci,“ řekl mi jeden chytrý zástupce biblické exegeze, „myslete na přicházející a těšte ty nejstarší, kteří se nedali zmást.“ O to se chci nyní pokusit.

I. díl

1. Kořeny duchovního zmatku

Tato publikace nechce být obranou křesťanství, nýbrž obranou jasného lidského rozumu, nezatíženého lidského bádání. Každý člověk má svobodu se rozhodnout, zda chce křesťanství odmítnout. Nikomu není možné zabránit, chce-li zpochybnit přednosti oficiálního křesťanství (např. jako profesor teologie na univerzitě), potlačovat křesťanství jako světový názor. Ale každý odpovědně myslící člověk si pak musí položit otázku, co nabídne lidem jako náhradu, když demontuje nějakou autoritu – nebo světový názor. Jestliže to zanedbá, nebo si myslí, že je zbaven takové povinnosti, bere na sebe odpovědnost za duchovní prázdnotu, která pak následuje, protože člověk, jak to potvrzuje historická zkušenost, nemůže žít bez řídicích vzorů.

Hlavní odpovědnost za duchovní zmatky z konce 20. století má Rudolf Bultmann, narozený 1884 v Oldenburgu a zesnulý 1976 v Marburgu. Co se v poválečném Německu – a to až dodnes – pečlivě zamlčuje, je skutečnost, že tento muž poskytl nedocenitelnou ochranu a pomoc Adolfu Hitlerovi a jeho hlavnímu ideologovi, Alfredu Rosenbergovi. Když se tito dva nacházeli na vrcholu své moci, měl onen profesor v roce 1941 – v roce velkého a nesmyslného přepadení Ruska – v Marburgu svou slavnou přednášku na téma „Nový zákon a mytologie. Problém demytologizace novozákonního poselství.“ Jeho hlavní teze – nebylo to nic jiného než jeho zcela osobní názor – spočívá v tom, že pokládá světový názor evangelii za mytický a jako takový pro moderní myšlení – a za toto se pokládal národní socialismus – nepřijatelný. Chtěl uvést do souladu dobové představy s tehdejšími (dnešními) pojetím světa a věčnosti. Ale nejvíce ho iritoval Ježíš, který byl Žid.

To je právě to, co se dodnes mnozí neodvažují vyslovit. „Kristus podle těla, to se nás netýká, a jak vypadal Ježíš ve svém srdci, to nevím a ani to nechci vědět,“ říká Bultmann v době, kdy vize germánského nadčlověka v Německu nabývá stále brutálnějších forem a Adolf Hitler se svou armádou chce rozšířit svou tisíciletou říši až k Uralu. Hitler již v třicátých letech odsoudil ve vnitřních kruzích Nový a Starý zákon jako „židovské žvásky“. Bultmann a lidé, kteří pak vynalézali „formu“, mu k tomu dodávali pseudovědeckou výzbroj.

Biblická kritika Adolfa von Harnacka a Rudolfa Bultmanna má své nehlubší kořeny v antisemitismu, který ovládal podprahově v oné době

i atmosféru v evangelické a ve velké části katolické církve. Byla to hrdinská odvaha, když Jan Pavel II., Polák, v jehož vlasti měl antisemitismus silné tradice, zrušil na konci 2. tisíciletí toto tabu.

Teprve po smrti Konráda Lorenze, světoznámého badatele v oblasti chování, autoři jako Benedikt Föger a Klaus Taschwer měli odvahu odhalit v něm muže, který nadšeně přivítal Hitlera a jeho rasistické teorie. Jako „přísně důvěrné“ napsal jednomu otcovu příteli, že „humanistická psychologie je zřejmě prostoupena myšlením jidiš mluvících upovídaných židovských kapacit“. To nezabránilo odpovědným ve Stockholmu, aby mu udělili Nobelovu cenu.

Hitler odmítl jak Starý, tak Nový zákon z rasistických důvodů. Na radikální demaskování Bultmanna se teprve čeká. S jeho myšlenkovým bohatstvím se můžeme dnes setkávat v médiích, u rozhlasových a televizních redaktorů, na teologických vysokých školách, u učitelů náboženství a stále častěji i při bohoslužbách. Vrcholem tohoto trendu je mezi jiným nedokázané tvrzení, že apoštolové (Ježíšovi učedníci) a prvotní křesťané neměli zájem na tom, zapisovat události, které se týkaly Ježíše, protože věřili v jeho brzký návrat. Teprve když se tyto naděje nenaplnily, začali pozvolna shromažďovat materiál o Ježíši. Tato teorie odporuje literární a psychologické zkušenosti. Ukázalo se, že pravdou je úplný opak. Apoštolové přikládali od samého počátku velkou cenu tomu, aby Ježíšovy „skutky a slova“ autenticky dosvědčovali, o čemž budeme ještě později mluvit.

Bultmann naproti tomu vytrhával ze souvislosti, při čemž některé části musely být ještě přičesány, aby dokázal své teorie. Co se jevílo jako židovské, to odstraňoval. Jeho postoj vycházel z toho, že Židé měli – a mají – falešné náboženství, které chtěl Ježíš opravit. To je rámeček, ve kterém postupoval. Kousek po kousku přizpůsoboval těmto představám. Chtěl vyloupnout takový obraz Krista, aby odpovídal obrazu zakladatele velkého duchovního univerzálního náboženství. Ze všech pórů pramení hluboce usazený antisemitismus, od kterého nebyl v tehdejší Německu osvobozen takřka nikdo. Závěr je nasnadě: jen germánsko-evropské arijské smýšlení ve smyslu Alfreda Rosenberga mohlo vynést na světlo takovou postavu. Méněcenná židovská rasa toho nebyla schopna. O samotné dějiny, tedy i o příběh Ježíše Krista neměl Bultmann zájem.

Hitlerovi a jeho národně socialistickým myšlenkovým průkopníkům bylo autentické historické povědomí hluboce cizí. Pro ně byly dějiny jen nástrojem. Snažili se podmanit si je a přizpůsobit své ideologii. Marxisté dělali totéž. Biblická kritika v první polovině 20. století byla zčásti věrnou podpůrkyní politické ideologie a jejím rasistickým zorným úhlem. A zůstalo to tak i v druhé polovině století.

Pro židovství a křesťanství je naopak typické výrazné historické povědomí. Ke křesťanství patří odvaha stále znovu propracovávat dějiny, hledat v nich stopy skutečnosti a dokládat pravdu. Dějiny jsou ozvěnou transcendence (toho, co je za hranicemi naší skutečnosti), která doprovází člověka, ať chce nebo nechce. Nedá se od toho odradit. V Informační službě, kterou vydávám od roku 1998, se snažím na to veřejnost upozorňovat.

Bultmann našel přívržence nejen v Německu, ale také v Americe. V posledních letech tam na sebe upozornil Burton Mack. Ještě v roce 1993 odpověděl v jednom interview pro »National Catholic Register« na otázku: „Vás historický Ježíš nezajímá?“ – „To souhlasí. Mě zajímá jen rané křesťanství.“ Jinými slovy, pro něho byly důležité ony údajné obce, ve kterých byla ‚vykonstruována‘ evangelia. Již Albert Schweitzer řekl: „Musíme překročit historický práh, abychom se dostali k pravému poselství.“ Hůře se práce, která se chce představovat jako věda, ani nemohla diskreditovat. Bez skrupulí přicházejí na svět teorie a spekulace uvařené z vody, a to s velmi závažnými důsledky.

Neznalost Ježíšovy postavy a jeho poselství mezi mladou generací naší společnosti není možno přehlédnout. Ale chybějící vědomí historičnosti se vymstí. Jestliže nám dějiny mohou něco nabídnout, pak jsou to důkazy, jak se můžeme vyhnout tragickým chybným hodnocením a přechodným sebepřeceňováním.

Adolf von Harnack a Rudolf Bultmann by mohli být velkým přínosem, především pokud jde o antickou literaturu jako celek, kdyby jejich dokazující teorie nebyly destruktivní, a jsou jimi až do dnešního dne. Jestliže je někteří komentátoři označují za „klasiky teologie“, není to tak zcela nepravda, protože teologie a biblická kritika již dlouho pro mnoho lidí neznamená totéž co vážné a nepředpojaté bádání. Jako lidé mohou být velice vážení, ale jako badatelům jim schází věrnost k pravdivosti.

Není slyšet nic o tom, že by spisy řeckého filosofa Aristotela (384–322 př. Kr.), velkého systemizátora kulturních dějin, nebyly autentické, ačkoliv jsou pro mnoho myslitelů dodnes výchozím bodem pro jejich práci a ačkoliv žil čtyři století před Ježíšem z Nazareta. Právě Aristoteles přikládal velkou cenu celostnímu pojednání o světě a přírodě (dnes se to nazývá holismus). Pozdější generace, např. v renesanci, se k němu stále vracejí.

Nikdo nezpochybňuje pravost knih Julia Caesara (100–44 př. Kr.), i když slouží na mnoha gymnáziích jako látka k výuce latiny a i když vznikly jedno století před evangeliem. Zvrácená „hra na puzzle“ s evangeliem musela mít proto jiné důvody. Pokud to nebyly důvody hry, tak to musejí být důvody ideologické: odmítání osoby Ježíše Krista a jeho poselství

lidem všech generací. Zjevně nebo podprahově se zde projevuje odpor k tzv. sukcesi, k principu následování, kterému katolická a pravoslavná církvev příkládají velkou cenu. Odpor může badatelský instinkt těžce zatížit.

Na svědomí těchto mužů, jako je Harnack a Bultmann, leží osud „opuštěné generace“: všeovládající konzum, drogy, rozrušení rodiny, osamocenenost. Popstars nebo revolucionáři jako Mao-Ce tung, Ho Či Min, Che Guevara se neosvědčili jako použitelné a především ne jako trvalé alternativy. Hlavní odpovědné už kryje tráva, ale všichni, kteří byli v jejich duchu vychováni a dnes v jejich duchu vyučují, měli by převzít jejich odpovědnost.

2. Dějiny badatelské práce, nebo dějiny choroby?

V posledních 30 letech 20. století jsem pracoval především jako politik a zabýval jsem se společenským vývojem. Plný rozsah změn v lidech, především nábožensky orientovaných ve vztahu k Písmu, tedy k úhelnému kamenu jejich světového názoru – a konec konců i veškeré evropské kultury – jsem si neuvědomoval, protože jsem všechno pozoroval brýlemi politiky a sociologie. Nicméně reakce nakladatelství na můj rukopis o Tomáši, byla to práce také o Ježíši Kristu, mě musela přivést k zamyšlení.

Teprve přesný pohled na vývoj biblické kritiky v posledních desetiletích, a dokonce v posledních dvou stoletích, mě opravdu ohromil. Především metoda, jakou učenci používali, budila mou nedůvěru. Čím více jsem se propracovával od jednoho slavného jména k druhému, tím více se ve mně upevňoval dojem, že nemám co do činění s dějinami biblické kritiky, nýbrž s dějinami spekulací, ano, s dějinami patologie badatelské práce.

Kdyby tak postupoval redaktor významných novin, nemohl by dlouho vydržet na jedné židli, nemluvě o nějakém místním redaktorovi, jehož zprávy o případech osob tak důvěrně známých mnoha čtenářům mohou být snadno prověřeny. Pečlivé rešerše a věcnost jsou při této práci nejvyšším příkazáním, přesně to, co jsem postrádal u různých jmen, která se dávala oslavovat jako „giganti“ svého oboru,

Pokřivený pohled z Hamburgu

Krátký přehled to může čtenářům ozřejmit: Celá bída zmateného pohledu začala v 18. století u hamburského profesora pro orientální řeči Hermanna Samuela Reimaruse (1694–1768). Byl zcela pod vlivem osvícenství, pro které neplatilo nic, co lidský rozum nemohl pochopit: Existuje jen jedna skutečnost, totiž ta, kterou můžeme poznat svými smysly, respektive prodloužením našich smyslů, jako jsou dalekohled a mikroskop. Skutečnost mimo tyto hranice našeho světa byla vehementně odmítána a přímo se jí pohrdalo.

Osvícenství bylo vzepětí rozumu, v tom byla jeho zásluha, jeho zblouděním byl nárok na výlučnost. Dogmata měla přestat platit a na jejich místo měla přicházet jiná: „lid“, „pracující třída“, „třídní boj“, „stát blahobytu“, „společnost, která se baví“. 20. století se svými plynovými ko-

morami a atomovými bombami ukázalo, jak vratké je toto učení. Je třeba se obávat, že 21. století půjde ještě dále a přinese další zlé důkazy. Kdo se spoléhá pouze na lidský rozum, dívá se nakonec na hlubokou propast nelidskosti.

Hamburčan napsal 4000 stran o Ježíšovi a jeho učednících. Ale neměl tu odvalu vydat to jako knihu. Výtahy přinesl teprv knihovník G. E. Lessing z Wolfenbüttelu. Podle toho byl Ježíš především fanatický politický agitátor, který chtěl shromáždit lid proti římským okupantům a na tomto plánu ztroskotat. Nakonec pochyboval o samotném Bohu. Po jeho ukřižování učedníci ukradli jeho tělo, ukryli je a tvrdili, že vstal z mrtvých. Pak přehodnotili své cíle a dali jim náboženský charakter.

Reimarus je dokonce neomalený. Učedníci byli podle něho chamtiví podvodníci, kteří z Ježíšova ztroskotání chtěli získat osobní prospěch. Reimarus zavedl totální popření, ale popření nemůže být badatelskou metodou. Svými tvrzeními (tezemi) mířil do srdce křesťanství. V tom nelze nikomu bránit, ale jeho metoda si nezasloužila být označena za vědu. Ostatně později právě ji okopírovali historikové a dokonce i přírodovědci Třetí říše a komunistických států k podpoře rasistické teorie a sovětské ideologie.

Z Anglie tehdy přišel tzv. deismus, názor, který sice zachoval platnost Boha Stvořitele, ale podkládal mu, že do koleček světa, který stvořil, již nezasahuje. To posílilo lidi jako Reimarus, aby odmítali evangelia a události, o kterých vyprávějí.

Hamburský jazykovědec jako první začal rozlišovat mezi historickým Ježíšem a „Kristem Bible“. Vypustil to do světa jako tvrzení, aniž by pro to předložil jediný důkaz, a postavil se tak do první linie protináboženského spiknutí, které se rozšířilo mezi intelektuály jeho doby. Albert Schweitzer označil Reimarusův spis za „velkolepý historický počín“. Když jsem to četl, byl jsem blázen z tohoto dosud ctěného lékaře z pralesa. Kdo hodnotí tvrzení chycená ze vzduchu jako vynikající vědecký čin, dělá otazník nad svým vlastním vědeckým renomé. Přistupovat k věcem s takovou vědecky nepodloženou aprioritou, to není možno z dnešního hlediska nazvat badatelskou prací.

V 19. století se rozšířilo hlavní těžiště ideologicky řízeného popírání evangelií ze severního Německa (Hamburg, Wolfenbüttel) do Tübingenu a do jižního Německa. Vedoucí hlavou byl F. C. Baur (1792–1860). Tito mužové byli fascinováni filosofem G. W. F. Hegelem (1770–1831), pro kterého se postup světových dějin uskutečňuje v trojkrocích. Nazval je teze, antiteze a syntéza. To je možno zjednodušeně vyložit takto: skutečnost, její protiklad a shrnutí. Je to přemrštěná idea, která silně ovlivnila marxismus a jím vynalezený „třídní boj“.

„Theolog“ Baur zaměřil své spekulace na vznik evangelií. Vytvořil na této bázi konflikt, kontroverzi mezi Petrem a Pavlem. Evangelia jsou podle něho plodem stranického sporu. Podle zákona o trojkroku to probíhá takto: Židé a Řekové tvořili protiklad, syntézou byli křesťané. Baur dospěl na základě tohoto nesmyslu k tvrzení, že evangelium podle Jana vzniklo až kolem roku 170, tedy 140 let po Kristově ukřižování. Tento názor se udržoval až do počátku 20. století.

Teprve nález papyrusu v písčité poušti v Egyptě udělal jeho profesorské historce konec. Je to slavný „Papyrus 52“, malý úryvek Janova evangelia, který je nutno podle přísného zkoumání datovat do roku 120. Podle toho musel originál vzniknout nejpozději kolem roku 90 po Kr. Bylo tedy nutno jít o 80 let zpět. Skutečnost zvítězila nad vytouženým přáním.

Ve třetí třetině 20. století už nebylo udržitelné ani to. Anglický historik E. P. Sanders klade vznik knihy o Ježíšovi do okolí roku 80. Uděláme později i nad touto částí jeho knihy otazník.

Ideologie mají houževnatý život. V roce 1994 byl v USA založen odborný list s významným titulem »Journal of Higher Criticism« (Časopis pro vyšší kritiku), vystrašený vážným náznakem změny smýšlení, a ten by rád navázal na kritiku F. C. Baura z 19. století. Některé ukázky, které jsme z toho přečetli, odpovídají tomuto nároku. Cítíme se vrženi zpět do nejtemnější noci zideologizovaného 19. století. Na teology od psacího stolu působí takový počín jako každá ideologie velmi přitažlivě. V Německu se tím několik desetiletí inspiroval Rudolf Bultmann.

Ideologie, odklon od kritického myšlení

Filosofie většinou poskytovala ideologiím pomoc. Proto by bylo třeba na tomto místě konstatovat, co to ideologie vlastně jsou. Nejdříve se tím rozuměla spíše věda o vzniku idejí. Dnes se jako ideologie označují systémy myšlení, základní duchovní postoje, které si vytvářejí společenské skupiny nebo hnutí, aby prosadily své politické cíle. Stojí často v příkrém rozporu ke skutečnosti, ignorují pravdu a vytvářejí své vlastní „pravdy“. To je případ národního socialismu a komunismu. Svými politickými důsledky způsobují ideologie většinou dalekosáhlé zmatky v sociálním, kulturním a společenském životě státu, protože ignorují skutečnost přírody nebo člověka.

Ideologizace znamená odklon od kritického stavu věcí, polarizuje a vede k obrazu nepřátelství, např. k rasismu. Přesně to se stalo v biblické vědě v Německu v 19. a 20. století: co se dodnes potlačuje nebo zatajuje, je

nesmírný vliv antisemitismu, který v 19. století podprahově a někdy otevřeně působil v biblické kritice a manipuloval s ní. V další části se k tomu ještě vrátíme. S počátkem industrializace se vytvořila víra, že člověk může ovládnout všechno, když ne dnes, tak zítra, když ne zítra, tak pozítří. To podporovalo vznik ideologií a děje se tak dodnes.

Nezaujatý pozorovatel, který hledá, se nevyhne dojmu, že v 19. a 20. století každý nový autor chce překonat toho předcházejícího, což otevřelo dokořán dveře fantazii a bezuzdné spekulaci. Přitom se myšlenkové hry předchůdce nejen kriticky nehodnotí, nýbrž přímo bezmyšlenkovitě přejímají. Dějiny biblické kritiky poskytují názorný obraz, jak se jednou rozjetý bludný obraz světa dále rozvíjí, jakmile jsou výhybky jednou nastaveny. „Badatele“ se stávají dobrovolnými nástroji svého filosofického prostředí. Je to také příklad, jak mnoho duchovní energie, lidské kreativity běží do prázdna. Nejedná se o hledání pravdy, nýbrž o to, přidat k světu cizí převzaté mozaice další kameny.

Po F. C. Baurovi přišel William Wrede (1859–1906), ty méně důležité můžeme klidně přeskočit. Pokoušel se opět myslet historicky a pokládal především evangelistu Marka za dobrou výchozí základnu pro své výklady. Nakonec upřel Ježíši jakékoliv mesiánské smýšlení. Ježíš podle něho chtěl založit náboženství zvnitřnění, tak říkajíc pro osobní použití, aniž přitom myslel na trvalou obec, o „nadpřirozeném“ společenství ani nemluvě.

Ve Francii vyvolal E. Renan (1823–1892) svou knihou »Život Ježíšův« velkou pozornost. Kráčel duchovně ve stopách německých profesorů. Jeho kniha se stala světovým bestsellerem, protože nepsal suše, nýbrž přiléhavě a s velkou literární zručností. Pro něho nebyl Ježíš ani mudrc, ani filosof, nýbrž spíše „charmeur“ (kouzelník). Víme prý o něm pouze to, že existoval a založil ne jakékoliv, ale své vlastní náboženství lidstva, jako Sokrates v antických Athénách založil filosofii. Je to prý náboženství bez kněží, bez náboženských praktik, založené na citu, na srdci, v přímém spojení s Bohem, zakotvené jen ve vlastním svědomí.

Navíc pokládá Renan evangelia zčásti za legendy, především pokud jde o uváděné zázraky a nadpřirozené fenomény. Renan udělal z Ježíše lásky nejhodnějšího ze všech lidí. Víc nic. Dokázat to mohl stejně málo jako jeho spekulující kolegové v Německu, Reimarus v Hamburгу nebo Baur v Tübingenu.

Podobně si počínal Albert Schweitzer (1875–1965) na přelomu 19. a 20. století. Schweitzer šokoval tvrzením, že Ježíš ztroskotal na eschatologii, tzn. zmýlil se v tom, že věřil a předpověděl konec světa. Ježíšovo hlásání, jak se odehrává v evangeliích, má být naléhavé varování a výzva

k přípravě na všeobecný nadcházející soud. V podstatě ale o něm mnoho nevíme. Zůstává pro nás velkým neznámým.

Co je při studiu bibliografie badatelů nápadné, je to, že autoři byli poměrně mladí, většinou kolem 40 let, tedy ve věku, kdy se i politikové domnívají, že dějiny musí začít od bodu nula. Co bylo dosud, to už neplatí. Osobně jsem to zažil při studentské revoluci z roku 1968. Banálními příklady jsou Napoleon Bonaparte a Adolf Hitler, ve druhé polovině 20. století Pol Pot v Kambodži, který chtěl dějiny vrátit až do doby kamenné. Nakonec nad ním zasedli k soudu jeho vlastní spolubojovníci.

Ve 20. století byl sledován víceméně příklad Schweitzerův. Je zde třeba jmenovat především tři jména: Adolf von Harnack (1851–1930), Martin Dibelius a Rudolf Bultmann, jejichž myšlenkové dědictví vydrželo dodnes a našlo mnoho ctitelů a následovníků v mladší generaci. Dostal jsem to naservírováno na počátku roku 2003. Seděli jsme s rodinou při snídani. Někdo zapnul vysílač Radio Klassik. Náhle moje dcera strnula a já také. V 8.05 hovořil moderátor o kantátě J. S. Bacha o Ježíši. Říkal: „ Při uvažování o Ježíšově postavě není důležitá její historičnost. Důležitější je podle jeho doporučení žít.“ To byl Rudolf Bultmann v „Reinkultur“. Co se počítá, to jsou ideje, nikoliv fakta – zcela ve smyslu idealistické Hegelovy filosofie. Hegel se stal vůdcem pro marxisty a později pro nacisty, kteří změnili Evropu v hromadu trosek a pak Sovětský svaz v ekologickou poušť.

Vzorový příklad nám poskytuje Harnack. Pochází od Baltu, činný byl později v Heidelbergu. Vysloužil si jméno jako znalec starokřesťanských literárních dějin. Na tomto poli si získal trvalé zásluhy. Byl to všestranný duch a mluvil i do politiky kulturního dění. Jeho postoj byl poznamenán hlubokým odporem k instituci katolické církve, především její hierarchie. Z toho pramenil jeho pokus stanovit vznik evangelií na konec 1. století, Lukášovy Skutky apoštolů, o které se mimo jiné opírá struktura katolické církve, do druhého století, od čehož musel však později ustoupit. Nebyl ochoten připsat evangelia „úzkoprsým“ Židům. Skutečné univerzální poselství prý je převzato od Pavla, který prý v protikladu k ostatním měl řecké vzdělání. Hlavní omyl Harnacka a jeho kolegů spočívá v tom, že vypracovali o vzniku evangelií a apoštolských listů teoretické představy a jim přizpůsobovali fakta.

Navazoval na Schweitzera a poukazoval na četné Pavlovy misijní cesty všemi směry, které podle jeho názoru je třeba chápat jako blízké očekávání (eschatologii). Harnackovy výhrady je možno vysvětlit z jeho duchovních postojů a v tomto směru mu není možno nic vyčítat. Muži v katolické církvi se v určitých historických fázích někdy nevyznačovali

právě velkou pohyblivostí vůči převratným novotám. Samotný protipostoj však není ještě zárukou spolehlivé výzkumné práce.

Antisemitismus – kořen popírání

K tomu přistupuje fundamentální antisemitismus, který prosvítá z jeho slavného referátu »O podstatě křesťanství«. Harnack byl dítětem své doby, kdy antisemitismus slavil orgie v Německu, ale také ve Francii a zčásti i ve Velké Británii. To však nemůže být omluvou pro zanedbání přísných vědeckých měřítek. Harnack viděl v evangeliích tvořivého řeckého ducha. Semitům, Židům upíral genialitu potřebnou k vytvoření idejí a textů, ačkoliv knihy Starého zákona musely obsahovat všechny jednu nauku. Co dnes zneklidňuje, je skutečnost, že tento antisemitismus zůstal nerozpoznán a je předáván dále skrze údajně ryze teologická a biblicko-kritická témata.

K 70. výročí uchopení moci národními socialisty 30. ledna 1933 spolkový prezident Johannes Rau vyslovil politování nad způsobem, jakým se nakládá s touto minulostí. Po zhroutilí v roce 1945 existovaly silné tendence potlačit nacistické období. Otevřené vypořádání s těmito nejtemnějšími stránkami německých dějin trpělo v Západním Německu tím, že v mnoha oblastech na rozhodujících místech byli opět stejní nositelé rozhodování. „ Další důvod k ignorování a k diskriminaci odporu a podpory pro pronásledované spočívá v tom,“ říká Johannes Rau doslova, „že odpor a pomoc činily potřebné ospravedlnění nepoužitelným: vzhledem k nacistickému teroru, když pomineme hrdiny, nikdo neměl svobodnou volbu: všichni museli spolupracovat.“

K oblastem, ve kterých existovala otevřená nebo skrytá spolupráce s nacistickým režimem a dlouho předtím s rasistickými teoriemi, patří teologie a biblická kritika. Tak bylo na Ježíši již v 19. století dokonale potlačeno všechno židovské.

Ve šlépějích Harnackových kráčel Martin Dibelius, nar. 1891 ve Frankfurtu, který zemřel 1956. Začal evangelium kouskovat. Nazýval to „historií formy“. Pro něho a jeho následovníky nebyli evangelisté spisovateli. Židům se tehdy upíralo zásadně toto nadání, dokonce je možno diskvalifikovat je jako „rozkladné“. Podle jeho mínění byli evangelisté sběratelé, v nejlepším případě redaktoři, kteří sebrali a sestavili z útržků vzpomínek o Ježíši, které byly k dispozici, tzv. sebraný materiál. Muži této „myšlenkové školy“ udělali z evangelií puzzle v opačném sledu. Při puzzlích jde o to, složit obraz z mnoha malých kousků.

Metoda biblické kritiky byla opačná. Oni rozkouskovali a rozcupovali celistvě utvořený obraz nikoliv proto, aby ho pak opět složili, nýbrž aby obraz jako jednotu jednou provždy zničili a představili jako fikci. Rozcupování a spekulace, to byl „vědecký“ podnět jejich práce. Při tom často uvázli na detailu a vedli o jeho původu „vědecký“ spor. Stále více se mluvilo o „anonymním“ a o „kolektivním“ vzniku zpráv evangelií. Nebylo jim zatěžko mluvit dokonce o ságách.

Dibelius je vzorovým příkladem toho, jak je možno pracovat ruku v ruce s politickým hnutím a nedomyšlenou ideologií, což je typické pro mnoho lidí té doby a bohužel i pro dnešek. Jeho vnitřně rozporný vztah k dějinám evangelií vysvětluje plíživý odpad milionů z církve a masový rozchod s křesťanstvím, který tehdy začal.

Škola vložila klín mezi autory evangelií a tzv. prvokřesťanské obce. Důkaz pro tyto své teorie jsou nám tito teologové dodnes dlužni. S všeobjímající pochybností není možná žádná přírodní věda. Duchovní věda věřila, že má v tom směru výjimku. Naráží tím nejen na víru, nýbrž i na historickou pravdu.

V katolické oblasti to byl ve Francii teolog Alfred Loisy (1857–1940). Začal svou práci jako kněz a stal se profesorem na Institut Catholique v Paříži. R. 1908 vystoupil z církve a přešel na Collège de France, kde obdržel katedru dějin náboženství. Specializoval se na přepracování evangelií a chtěl tak katolicismus přizpůsobit novému vědeckému myšlení, aniž by si ujasnil, jak dalece lze jeho poznatky pokládat za konečné.

Dnes víme, že tomu tak nebylo. Anglický fyzik Stephen Hawking, který se hlásí k ateismu, vyjádřil v jednom tiskovém interview názor, že v základních teoriích se koncepty musely tak často měnit, že se dnes již nikdo neptá, zda nějaká teorie představuje skutečnost, nebo se z ní dá odvodit jen dobrý matematický model pozorování.

Tento poznatek přírodovědce musel vyděsit biblické kritiky. Ohlédnutí za vším, co od nich za posledních 200 let vzešlo, potvrzuje řeč fyzika z Cambridge. Nešlo tu o skutečnost, nýbrž o jejich spekulace a o to, zda se do nich dá vložit předem daný model myšlení. Přeli se o detaily, o srovnávání s řeckou a jinou mytologií, dokonce o srovnání s buddhismem, jen aby bylo nalezeno potvrzení pro jejich modely myšlení.

Teologové, kteří si nebyli jisti svým křesťanským obrazem světa, vycházeli vstříc proudům doby jako ukazatel větru, který se točí sem tam. Chtěli zатуšovat svoji vnitřní nejistotu. Hledali přízpůsobení, někdy za každou cenu, aniž by pomysleli, že jejich domněle pokrokové ideje mohou velmi rychle zestárnout.

To je možno doložit na dominikánském teologovi Edwardu Schillebeeckxovi (1914), který propadl kardinálnímu omylu, že oddělil teologii a dějiny. Obě oblasti je prý třeba držet přísně odděleně, což vedlo k dalekosáhlým důsledkům při úvahách o Ježíši. Kdo se rozloučí s dějinami, musí nutně spekulovat. Schillebeeckx učil v Belgii a v Holandsku. Holandsko zažilo největší vystěhovalectví z křesťanství v Evropě. Islám má vyhlídky, že se stane nejsilnějším náboženstvím této země.

Takřka jako opozdilec působí Eugen Drewermann z Paderbornu, který se nevyhýbá mluvě vlastní pamfletům, když nazývá evangelistu Matouše lhářem. Na jednom jednání přišel ke mně jeden pán, který, jak se zdálo, stojí Drewermannovi nablízku, a vyslovil názor, že Drewermann zůstane brzy zcela osamocený, pokud mu někdo nějakým způsobem nepomůže. Nechat si pomoci je pro takového muže těžké, když není odhodlán pomoci sám sobě. A to by znamenalo část jeho spekulací, se kterými se stal miláčkem médií a na kterých vydělal nemalé částky, odvážně zpochybnit, tak jak to udělal ochrnutý fyzik Stephen Hawking. Nejspíše to bude léta pěstěná ješitnost, která bude přítom největší překážkou.

3. Protivítr

Proti očekávání mě podruhé navštívil těžce nemocný mladý muž Marek, který před několika týdny u mě hledal radu. Přišel v doprovodu své přítelkyně. Bylo to svěží, půvabná dívka oválného obličejce, štíhlá a vkusně oblečená. Začal tím, že přemýšlel o mých poznámkách a diskutoval o nich se svou přítelkyní. Ptali se po nějaké stručné publikaci, kde by mohli nalézt podobné myšlenky. Na moji otázku, zda to může být v angličtině, odpověděli, že ano. Tak jsem jim dal knihu Franka Morisona »Kdo odvalil kámen«. Tu jim mohu v jejich situaci jako první literaturu nejspíše doporučit.

K mému překvapení však přišli brzy znovu. Udělali si mnoho poznámek, aby vystihli to podstatné. Marek, kterého jsem hodnotil poprvé spíše jako skeptika a cynika, projevil dokonce něco jako nádech nadšení. Autor na něho zapůsobil, nyní si přál další, komplikovanější tituly. Oslovila ho jasná řeč, výstavba a především logika, s jakou onen Angličan v 1. polovině 20. století přistoupil ke své práci.

Účinek, jakým kniha u obou zapůsobila, vyvolal u mě trpkou otázku, proč tento titul, který se v angličtině stále ještě u knihkupců nabízí, nebyl dosud přeložen do němčiny.

Proto se mi zdálo účelné sdělit čtenářům něco více o autorovi. Frank Morison – jak jsem již uvedl – je pseudonym. Již na prvních stránkách uvádí, že pro mladé lidi, pro studenty bývá obtížné ověřit si tvrzení „vědeckých“ veličin. Proto se jimi dávají ovlivňovat. Tento „absurdní kult“, který dokonce popřel Ježíšovu existenci, nezůstal bez těžkých následků. Ještě tragičtější je, že „s vysokou kritikou“ – jak oni sami sebe označují – se podařilo mnoha lidem vsugerovat, že zprávy v evangeliích jsou neudržitelné. Tak i on se dal do práce, aby dokázal, že Ježíšovo zmrtvýchvstání je nevěrohodné. Ježíš se mu jevil jako vznešená postava. Chtěl ukázat, jaká osobnost se po demontáži vnějších zpráv za Ježíšem skrývá. U mladých lidí potlačí povrchní pohled snadno to, co za ním vězí. Jeho samého zachránil přírodovědecký zájem.

Čím více se materiálem zabýval, tím více si byl jist, že zmrtvýchvstání jako duchovní událost nelze popírat. Morison především jako právník si vzal pod lupu Ježíšův proces a přišel při tom k otřesným a senzačním výsledkům. Jeho závěr byl, že v dějinách lidského soudnictví u významných procesů nikdy nedošlo k tak skandálnímu zneužití justice, jak tomu bylo

v procesu s Ježíšem. Vzal si pod lupu hodinu za hodinou, větu za větou, slovo za slovem. Osvědčil při své práci více logiky než profesoři na škole biblické kritiky.

V namáhavé drobné práci osvětluje ve své knize průběh posledního týdne. Působí jako psychologický zázrak, jak se dokázal osvobodit od předsudku, s jakým svou práci začal. Vlastě očekával opačný výsledek. Výsledek, ke kterému nakonec dospěl, vychází z toho, že nelze za Ježíšovu smrt vinit celý židovský národ, nýbrž výlučně vedoucí kastu, především kněžskou, a zástupce římského impéria, státního prokurátora pro Judeu Pontia Piláta.

Podle tehdejších představ o očekávaném Mesiáši měla na něho, až přijde, přejít veškerá náboženská, právní a politická moc. Měl ve všem mít poslední rozhodující slovo. Velekněz Kaifáš si byl vědom, jaké osobní a politické důsledky by to pro něho muselo mít. Podobně to platilo pro velký sanhedrin, který čítal 71 členů, nejvyšší „parlamentní“ grémium v židovství, které také Ježíše odsoudilo k smrti. S velkou námahou si vytrucoval na Římanech během desetiletí určitá privilegia. Odmítali vzhledem k osobním důsledkům, jak se domnívali, každého Mesiáše – ať už právem, či neprávem. Proto v případě Ježíše připadalo v úvahu jen jedno: Musel být odstraněn.

V židovském právním systému měl soud obžalovaného až do konce obhajovat. Židovský soudní dvůr se proti tomuto základnímu zákonu provinil. On obžalovaného nejen že nebránil, on se stal jeho žalobcem. Proces byl zplichtěn v několika málo hodinách uprostřed noci. Chtěli před začátkem velikonočních svátků, kdy byli domorodci i poutníci zaměstnáni přípravou večere (pomysleme v Německu na Štědrý večer a vánoční svátky), mít všechno hotovo. Po svátku, jak doufali, se všechno utiší.

Když velekněz položil Ježíši závažnou otázku: „Jsi ty Mesiáš, syn Nejvyššího?“, Ježíš odpověděl: „Tys (to) řekl. A uvidíte Syna člověka, jak sedí po pravici Všemohoucího a jak přichází v nebeských oblacích.“ (Mk 14,62) „Sedět po pravici“ znamenalo „zasednout k soudu“. Jinými slovy: Od nynějška budu já vašim soudcem! Výbuch hněvu Kaifáše je znám, roztrhl své roucho. A pak stojí psáno: „Všichni prohlásili, že je ho-den smrti.“ Vládnoucí kasta nechtěla Mesiáše.

Vzpomeňme si, že Ježíš svým učedníkům přísně zakazoval, aby ho předčasně nevyhlásili za Mesiáše. Scéna u nejvyššího soudního dvoru je vysvětlením, proč si Ježíš chtěl své přiznání k mesiánskému poslání a ke své těsné vazbě na nebeského Otce ponechat před nejvyšší náboženskou autoritu, jaká tehdy existovala.

Ježíšovo oznámení se rychle vyplnilo. Již o velikonočním ránu začal soud nad odpovědnými, když se městem rozšířila zpráva o jeho zmrtvýchvstání.

Do očí bijící podobnost

Paralela s biblickými kritiky 20. století je nabíledni. Čím více se zabýváme jejich názory a výslednými požadavky, tím více ve mně roste tíživé podezření: Ani oni nechtějí žádného Mesiáše, před kterým by museli pokleknout, jehož poslední rozsudek a příkázání by museli přijmout a zachovávat. Oni sami by chtěli pronášet poslední soudy a dát se oslavovat dějinami. Proto odsuzují Ježíše podruhé k smrti, k duchovní smrti. Má se stát legendou, fikcí, mýtem, a tím být provždy vypuzen z dějin, bez vlivu na vývoj lidstva. Zda se tak děje vědomě nebo nevědomě, je věcí vedlejší.

Vztah kněžské kasty k Ježíši hraje rozhodující roli při probírání jedné z dalších kapitol Janova evangelia. Pro každou církevní hierarchii by měl být osud této třídy trvalou výstrahou. Kde se duchovní autorita stane kastou – a v dějinách tomu tak bylo dosti často až do dnešních dnů – stává se slepou pro základní otázky bytí a lidské budoucnosti. Pak musí ten, na něhož se při výkonu moci nebo obraně svých privilegií odvolávají, zasednout nad nimi k soudu. Tak to bylo na tomto světě již několikrát. Jan Pavel II. to přiznal, když v roce 2002 řekl, že každý, kdo se pokouší zneužít moci v církvi, ať už je to klerik nebo laik, poškozují tvář a poslání církve.

Další hádankou v křesťanské poválečné nakladatelské činnosti je pro mě mlčení o Giuseppe Ricciottim a jeho díle »Život Ježíšův«. V letech 1953–55 se sice ve Vídni objevil překlad jeho knihy »Dějiny Izraele« od Konstantina Faschiana, ale překlad jeho stěžejního díla o životě Ježíšově jsem marně hledal. Kniha se objevila v Římě v roce 1941 a autor poznamenal již tehdy v souvislosti se svými jinými publikacemi: „Kde se zapomíná na evangelium, začíná téci krev.“ Ricciotti patří k největším biblistům 20. století. Udělal něco, čeho se druzí – N. T. Wright ve Velké Británii a Carsten Peter Thiede v Německu – odvážili teprve o 50 let později. Prozkoumal Ježíšův život mimo jiné na základě tehdejších životních obyčejů, materiální kultury a historických událostí, jinými slovy na pozadí židovských bytostných životních podmínek.

V Polsku vydalo nakladatelství PAX překlad ještě v roce 2000 a zdůraznilo, že kniha ani za 60 let neztratila nic na své aktuálnosti.

Oba příklady ukazují, jak se s veřejností v křesťanských církvích manipuluje, především v Německu. Škola Harnack-Dibelius-Bultmann nestrpí žádné nesouhlasné názory. K tomu uvedu později ještě jeden příklad.

Stále jsou zde pokusy vystupovat proti pozoruhodným vzorům myšlení německých biblických kritiků. V roce, kdy zemřel F. C. Baur v Tübingenu (1860), stal se v Anglii J. B. Lightfoot profesorem v Cambridgi. Poukázal na tzv. „trojkrok“ německých kolegů jako na znásilnění svobodného bádání v biblické kritice.

Víření kotlů

Ale to byl jen slabounký protivitr. První velké víření kotlů proti nereálným teoriím přišlo v roce 1975 z Cambridge, když John A. T. Robinson zveřejnil svoji slavnou knihu »Redating the New Testament«, která se v Německu objevila v roce 1986 pod titulem »Kdy vznikl Nový zákon«, velice doporučována tehdejším arcibiskupem v Paderbornu J. J. Degenhardtem.

Také Robinson začal svou práci spíše jako žert. Chtěl se svými studenty vyzkoušet, k jakým závěrům by se dospělo, kdyby se přijalo, že evangelia vznikla dříve. Z žertu se stala vážná práce. Nápadně souhlasilo, že vznik zpráv evangelií se připouští až po roce 70 po Kr., tedy po roku, kdy římské legie zničily Jeruzalém, což podle evangelií Ježíš předpověděl. K tomu podle tehdejší biblické kritiky pracující na základě předsudků nemohlo dojít. K významu roku 70 po Kr. se vrátím znovu v další kapitole, ovšem ve zcela jiné souvislosti.

Robinson se dal prostě vést vnitřní logikou textů a dospěl k překvapujícím výsledkům. Na základě dalšího studia zjistil, že evangelia – všechna včetně Janova – ve svém prvním návrhu musela vzniknout již záhy po Ježíšově ukřižování v 30. letech po Kr. V Německu byla jeho práce okamžitě odstrčena do kouta a oficiální katecheti ji pomlouvali jako „paderbornskou školu“, která představuje mínění odlišné od toho, které se všeobecně pokládá „za jisté“.

Převratnou, a můžeme říci, přímo geniální práci předložil v závěru 20. století teolog N. T. Wright, tehdy děkan v Lichtfieldu u Birminghamu. S titulem »The New Testament and the People of God« (Nový zákon a Boží lid) a druhým »Jesus and the Victory of God« (Ježíš a Boží vítězství) udělal nejen čáru za zmatečnou biblickou kritikou 19. a 20. století, ale zahájil opravdový nový začátek, který otevírá zcela nové horizonty. Wright klade velký důraz na historické pozadí. Prokazuje velké znalosti judaismu z doby druhého chrámu (1. století př. Kr. a po Kr.) a raného křesťanství. Pro něho jsou přísné historické bádání a přísná teologie neoddělitelné.

Podle něho je nepřípustné přenášet dnešní ideje a představy do Ježíšovy doby. V biblické kritice musí opět začít platit hlediska historická a teo-

logická a nikoliv filosofická – pryč od akademických diskusí, pryč z věže ze slonové kosti, do kterých se kritika stáhla v posledních 200 letech. Tím se stalo, že mnoho závěrů ze zcela rozešlo se skutečností, vše bylo obtěžkáno teoriemi. Mnohé z toho patří podle něho dnes do šrotu.

Podle Wrighta je třeba Ježíše vidět v jeho židovském prostředí, pokud mu chceme porozumět. V 19. století se to, co je židovské a dobově podmiňené, zcela opomíjelo nebo to bylo potlačeno. Dnešní bádání se musí rozloučit s tzv. „negativní cestou“, negativním hlediskem a vrátit se zpět k realismu, ke smyslu pro skutečnost, a skoncovat s akademickými diskusemi. Arthur Schopenhauer, filosof, který se narodil ve stejném městě jako já, v Gdaňsku, nazval Ježíše, velkou a vše převyšující osobnost, „sentimentální postavou“. Tak rychle jsou filosofové hotovi se svými soudy, pokud jde o věčné obsahy, které se jim nehodí do jejich myšlenkového rámce.

Když jsem již dokončoval tento rukopis, dostal jsem zprávu, že se objevilo třetí pozoruhodné Wrightovo dílo (800 stran) pod titulem »The Resurrection of Son of God« (Zmrtvýchvstání Božího Syna). Žádný moderní historik nedokázal tak představit událost zmrtvýchvstání – píše kritika. Jak je možno vysvětlit dnes tento fenomén? zní otázka. Odpověď dali již první křesťané, když hlásali Ježíšovo tělesné zmrtvýchvstání a uctívali Ježíše jako mesiánského Božího Syna – a za toto svědectví šli na smrt.

Americký kritik Paul Baxter o této knize napsal: „Když jsem ji přečetl, řekl jsem si: On skutečně dokázal, že Ježíš vstal z mrtvých.“ Možná již za několik desetiletí bude nutno přiznat – říkají komentáře – že N. T. Wright svými knihami přivodil velký obrat v biblické kritice.

V létě 2003 anglikánská církev zvláštním způsobem ocenila odvážný počín N. T. Wrighta. 3. července na svátek sv. Tomáše (nevěřícího) byl biblický exegeta v yorkské katedrále posvěcen na biskupa v Durhamu, univerzitním městě s největší tradicí. Povzbuzení pro sebe samého vidí autor ve skutečnosti, že jeho nejmladší dcera Meena měla tu čest, patřit k hostům pozvaným na tuto dojemnou slavnost.

Existenci toho, s čím Wright skoncoval v biblické kritice, mohu potvrdit jako novinář v oblasti světa informací. Je velkým omylem domnívat se, že dnes skrze elektronická média a stále se zlepšující komunikační techniku jsme informováni objektivněji než lidé v dřívějších dobách. Dnes jsou předsudky v médiích dokonce betonovány. Důvod spočívá v tom, že redaktoři a moderátoři hodnotí události v jiných kulturách podle myšlenkových vzorů vlastní kultury, nebo dokonce subkultury. Z toho vychází v mnoha případech zcela zkreslený obraz, i když to třeba není hned zjevné. Schopnost vmyslet se do jiné kultury je zcela nerozvinutá, a to dokonce u velmi prominentních zpravodajů a autorů knih.

Že knihy N. T. Wrighta nebyly přeloženy do němčiny, znamená veliké ochuzení pro biblickou kulturu v Německu. Bylo mi řečeno, že překladu stojí v cestě skutečnost, že v Německu tak jako tak všichni znají angličtinu. To je velký omyl, především pokud jde o katolické teology.

Co je třeba u exegety N. T. Wrighta potvrdit, je mimo jiné obzvláštní schopnost spojit přísné vědecké myšlení s pokorou. Jeho knihy čteme spíše jako epos – někdy jako napínavý kriminální román. V některých kruzích anglosaského světa platí jeho knihy za „povinnou literaturu“.

Jiný duch

V USA a ve Velké Británii se současně objevil v roce 1992 další velký milník na cestě nové vědecké orientace pod titulem »Redating Matthew, Mark and Luke« (Zpětné datování Matouše, Marka a Lukáše) od Johna Wenhama. I on požaduje – podobně jako N. T. Wright – aby se vycházelo z historických daností. Podle jeho mínění četní autoři promarnili statisíce stran, protože nedali pozor na to, zda nepropadli falešné metodě. Problém je neřešitelný, když stále sledujeme falešnou stopu. Výchozím bodem pro Wenhamovy úvahy je náhlé dokončení Skutků apoštolů v roce 62 po Kr.

Podle jeho mínění byly v prvotní církvi velmi záhy potřebné psané vzpomínky. Již o Letnicích začalo široce založené hlásání. Učedníci nebyli vedeni spontánní zápal, aby začali misijní práci. Naopak. Velice pečlivě se na své poslání připravovali. Co se v posledních 200 letech zcela přehlédlo, je skutečnost, že se v prvním století jednalo o velice mobilní společnost, o čemž dodnes svědčí velkolepě vybudovaná římská silniční síť. Žádný div, že křesťané, kteří si byli vědomi své odlišnosti od okolí, potřebovali svou vlastní knihu. Proč by si již v době Ježíšově nemohli dělat své poznámky? Dříve než vyrazili do světa, měli v rukou dostatečný písemný materiál. Tento materiál byl zpracován pečlivě a beze spěchu.

Wehman vyčítá profesorům 19. století (a také 20. století) naivitu. Přehlíželi obtížné podmínky, za jakých se tehdy psalo. Vycházeli, pokud jde o sepsání evangelií, příliš z dnešních představ. Tehdy se psalo za fyzicky nepřijemných okolností, převážně na kolenou. Proto byla potřebná důkladná příprava paměti. Jednotlivé exempláře měly proto velikou cenu.

Čím blíže zpráva časově sahá ke skutečnosti, tím je jistější, že předává pravdu. Proto se skeptická kritika vždy snažila vznik co možná nejvíce vzdálit od události. Naopak nezaujaté bádání se vždy snažilo přiblížit originální texty k datu, které stojí pokud možno co nejbližší popisovaným událostem.

Pravda křesťanství spočívá v tom, že Ježíš, který sám sebe nazval Mesiášem, skutečně Mesiášem byl: Boží Syn, zrozený v čase, který v sobě nese věčný život a ten všem předává.

Z Wehmanovy knihy vane zcela jiný duch než z knih Schweitzera, Harnacka, Bultmanna a knih jejich žáků.

I ve Francii zavládl odpor proti nehistorickému, ryze spekulativnímu popisování Ježíšovy postavy – především v Německu. Byl zde historik Henri Daniel-Rops z Grenoblu, který se věnoval výzkumu prostředí, ve kterém se Ježíš narodil a žil. R. 1961 uveřejnil knihu »La vie quotidienne en Palestine au temps du Jesus« (Každodenní život v Palestině za Ježíšovy doby), v němčině se objevila 1962. Byla to jakoby závěť. Daniel-Rops zemřel již v roce 1965. Pokoušel se doložit, že Ježíš byl hluboce zakořeněn v židovství, a to v reakci na německé vysoké školy, které chtěly Ježíše vyjmout z jeho židovské domoviny. Světoznámé jsou jeho velké romány »Dějiny Božího lidu« a »Ježíš. Spasitel ve své době«. Daniel-Rops psal především jako literát, méně jako vědec, což zavřelo jeho knihy širšímu publiku. Na mne samého jako mladého člověka jeho knihy silně zapůsobily. Snad mě imunizovaly proti vlivu takových mužů jako Rudolf Bultmann nebo Eugen Drewermann, když jsem narazil na jejich publikace. To je znamením toho, jak důležité jsou srozumitelné zásadní práce, aby vybudovaly solidní stanovisko.

4. ...v Německu

I v Německu se zvedl opatrný odpor proti stále více se prosazující metodě biblické kritiky nepřátelské vůči historii. V 50. letech vystoupil evangelický teolog Ethelbert Stauffer se svými dvěma knihami »Jeruzalém a Řím v době Ježíše Krista« a »Ježíš, postava a dějiny«. Pokoušel se postupovat fakticky, nikoliv spekulativně a dal přednost historičnosti. Divotvorná činnost Ježíšova byla pro něho nedotknutelná. Požadoval nové cesty k historickému Ježíši a byl radikálně proti eschatologickému pojetí, podle kterého Ježíš věřil v bezprostřední konec světa a na tom ztroskotal, jak se domníval Albert Schweitzer. Nicméně Stauffer nepokládal Ježíše za dítě své doby a svého národa. Zde zazníval antisemitismus předchozích desetiletí. Když jsem se zmínil před evangelickými přáteli o Staufferovi, buďto si třeli čelo, nebo odpovíděli ledovým mlčením. Právě teologové mezi nimi byli rozhodnými přívrženci Bultmannovýchmi.

R. 1964 jsem se studijní skupinou navštívil Palestinu. Během jízdy krajinou jsem si v autobuse četl, k obveselení celé skupiny, ještě jednou ze Stauffera, abych si mohl lépe představit Ježíše v této krajině a v jeho národě. Jak to bylo důležité, ukázaly mi antisemitské průpovídky skupiny, které mě silně iritovaly, takže jsem s jednou evangelickou historičkou z této skupiny, která se po deseti letech měla stát mou ženou – odepřel slavit Velký pátek spolu s těmito lidmi. Nedokázal jsem přivést zbožnou úctu k Ježíši a hluboké odmítání Izraele u této skupiny na společného jmenovatele.

Jednomu světicímu biskupovi, který o mnoho let později vedl skupinu katolických poutníků, se vedlo podobně. Když se jen jako mimochodem zmínil, že Maria, Ježíšova Matka, byla Židovka, jedna poutnice poznamenala: „Pak ovšem máme falešné náboženství.“

O 20 let později předložil fyzik Hugo Staudinger, který se později proflouval jako historik, spis pod titulem »Historická věrohodnost evangelií« jako pokus postavit se proti záplavě názorů, které zařazovaly evangelia mezi mýty. Ale ani on se nemohl zcela oprostít od všeobecného názorového tlaku, jak to ukazují jeho poznámky k příběhům Ježíšova dětství a ke vzniku Janova evangelia.

Papyrolog vyvolá obrat

Skutečný průlom měl přijít od papyrologa Carstena Petera Thiedeho. Začalo to zcela skromně. R. 1986 uveřejnil titul »Nejstarší rukopis evangelii?«. Je to relativně malá práce. Čistý text zabírá jen 63 stran. Jde o fragment Markova evangelia, který byl nalezen v jeskyních Qumran. To dokládalo jednoznačně, že Markovo evangelium bylo napsáno před rokem 66, a nikoliv – jak se dosud soudilo – po zboření Jeruzaléma v roce 70 po Kr. Velkou podporu našel u římského teologa José O'Callaghana, děkana Papežského biblického institutu v Římě.

Uprostřed 90. let se mi dostal do ruky další titul tohoto autora: »Ježíš, život nebo legenda?«, předchůdce jeho pozdějších četných prací.

Velkou senzací se stala jeho kniha »Der Jesus Papyrus«; »Eyewitness to Jesus«, kterou vydal spolu s anglickým spoluautorem Matthewem d'Anconou v roce 1996*. V jedné oxfordské knihovně narazil na papyrusový zlomek nejstaršího rukopisu Nového zákona. Poprvé bylo možno dokázat, že evangelium vzniklo před rokem 70 př. Kr. a bylo sepsáno očitým svědkem. Kniha vyvolala ostrou polemiku proti Thiedemu. Pochopitelně, protože kritikové spříznění se spekulacemi se se svými názory zadrželi jako do pevnosti a nedovolili vstoupit nikomu jinému. Kromě toho zabránili, aby někdo takový vystoupil na veřejnosti.

R. 1998 pokračoval Thiede dále titulem »Ryba pro římského císaře«. Je to průzkum každodenního prostředí Ježíše Krista, opřený o archeologické nálezy. Odpovídající dojem nedal na sebe čekat. Proti teologům od psacího stolu z posledních 200 let vyrukovala celá fronta odpůrců.

Téměř ve stejnou dobu (1997) se objevila na scéně biblistiky kniha exegety Klause Bergera, tedy teologa, »Na počátku byl Jan« o datování Janova evangelia. Vyvolala bouři proti ustálenému názoru, že Janovo evangelium vzniklo teprve po roce 90–100 po Kr. Berger se vyslovil pro rok 60, což byl revoluční názor, když zvážíme, že pozdní vznik evangelia byl tabu jak v katolických, tak v evangelických kruzích.

Berger musel zakusit jako žádný jiný teolog 20. století v Německu trpkost osamocení v životě a co to znamená vystoupit proti převládajícím vzorům myšlení. Chtěl se vlastně stát katolickým knězem. V tom mu bylo zabráněno vzhledem k jeho „výstředním“ vědeckým názorům. To se později stalo pro něho požehnáním, protože se oženil s odbornicí na jazykovědu, která mu v jeho práci stála po boku. Pustil

* Český překlad pod názvem *Ježíšův očitý svědek* v r. 2004 vydala Matice cyrilometodějská, Olomouc.

se do překladu Nového zákona a všech spisů raného křesťanství do novodobé řeči.

Když vezmeme dílo Johna A. T. Robinsona »Kdy vznikl Nový zákon?« (1976) jako mezní hranici skutečně nové orientace, zjistíme, že u Thiedeho a Bergera je zpoždění asi 20 let, což je v naší rychle žijící době velká proluka. To vyvolává myšlenku, že někdy musí nejdříve vymřít určitá generace badatelů, aby nové mozky dostaly příležitost se prosadit a korigovat omyly, kterých se dopustili jejich předchůdci.

Odvolat vlastní učení

Na tomto místě je třeba se zmínit o jedné ženě – vědci, která pro svou charakteristickou velikost zasluhuje bezmezné uznání. Je to Eta Linnemannová. Ta svou vlastní nauku odvolala. Jako žákyně Rudolfa Bultmanna měla všechny dveře otevřené. Její první kniha se stala bestsellerem. Stala se profesorkou teologie na Technické univerzitě v Braunschweigu, čestnou profesorkou Nového zákona na teologické fakultě Philipps-univerzity v Marburgu a na mezinárodní úrovni členem „Society for New Testament Studies“ (Společnost pro novozákonní studia) v Cambridge.

Po pozorném sledování jednotlivostí a na základě četných informací však dospěla k názoru, že při tehdejší platné metodě podle jednoho stříhu není možno se dopátrat pravdy a taková práce neslouží hlásání evangelia. Charakter této teologie, ke které se dosud cítila připoutána, nečinil svým základem „slovo Boží“, nýbrž filosofii. Zavrhl monopolní charakter této ryze spekulativní, tehdy již po celém světě rozšířené metody a dospěla k názoru, že se na ni vztahuje již Boží soud. Vzpomněla si na slova sv. Pavla jeho učedníkovi Timotejovi: „...Přijde totiž doba, kdy lidé nenesou zdravé učení, nýbrž si podle vlastních choutek nahromadí učitele, kteří šimrají jejich uši.“ (2 Tim 4,3)

Přepadl ji pocit hluboké frustrace, propadla náruživostem a televizi, a aby se upokojila, stala se alkoholičkou. Její záchranou se stalo setkání s lidmi, o kterých se domnívala, že se snaží žít to, co hlásají. Naplnilo ji velkou radostí, že mohla opět poznávat černé jako černé a bílé jako bílé. Poznala, že její zvrácená nauka byla hříchem, a rozhodla se ke kroku, který se ve světě vědy tak často nestává: odvolala veřejně své dosavadní publikace a uvedla, že všechno, co učila a napsala, pokládá za špínu. Veřejně vyhlásila, že zavrhl obě své knihy, »Ježíšova podobenství« a »Studie k pašijím«, včetně svých časopiseckých článků. Co ještě našla doma, to

dala v roce 1978 do sběru a prosila všechny, aby udělali totéž, pokud mají ve svých regálech něco od ní.

Eta Linnemannová nejednala pod tlakem inkvizice ani církevní, ani světské, nýbrž výlučně pod tlakem svého svědomí a poznatků, které sama získala.* Takového kroku je schopna jen žena. Mužům, i když je všechno proti jejich názoru, jde často nikoliv tak o pravdu, jako o prestiž a moc. Slavní vědátoři se často neštítí ani falšování, jen aby uhájili svou práci.

Když jsem o tomto odvolání četl poprvé, snažil jsem se zjistit její soukromé telefonní číslo, abych jí mohl vyjádřit svou úctu. Přitom jsem zjistil, že byla doma jen na přechodnou dobu. Dala se k dispozici misijní práci v Indonésii. Kdyby jiní našli tuto odvalu, poslední dvě generace mohly být ušetřeny některých bludných a snad i osobních pádů do propasti.

Jiný žák Bultmannův, farář Albrecht Raab-Straube vydal v roce 2002 malou knížku pod názvem »Jonáš«, ve které vrhl právě světlo na prince mezi exegety, Rudolfa Bultmanna. Napsal doslova:

„Jonášův“ (krycí jméno autora) svět (tedy svět Raab-Straubeho), ve kterém žil, i on sám se chystal k tomu, že se zcela vymaní od Boha jako od rušivé a pouhé domněnky. Velký Bultmann v Marburgu učinil z této zkušenosti teologický program a vyvodil z toho důsledky. Teologie se tím způsobem dala zatlačit do role vykonavatele závěti moderny. Když už se Bůh vytratil ze všech ostatních oblastí, o zbytek se postaral program demytologizace.

Bylo již samozřejmým důsledkem, že řada studentů se po odeznění vlny národohospodářských věd přiklonila k psychologii, sociologii a politologii, oné trojici věd moderní spásy. Teoretickou výzbroj a legitimaci poskytla dvorní teologie tehdejší doby.“

Raab-Straube konvertoval ke katolicismu a stal se knězem. Dočkal se však rozčarování, když se později setkal v katolické církvi se stejnými názory, jaké se pro něho v evangelické církvi staly pohoršením. 70. léta byla pro něho roky temna.

Opakem teologa od psacího stolu byl Bargil Pixner. Po 2. vatikánském koncilu pracoval jako misionář na Filipínách. Od roku 1956 se věnoval pastoraci kněží v USA, Itálii a Francii. V 48 letech přijal rozhodnutí, které se ukázalo jako požehnání pro biblistiku. Přesídlil z Říma do Jeruzaléma a studoval hebrejskou archeologii. V roce 1973 vstoupil k benediktinům na Siónu v Jeruzalémě. V roce 1991 byla představena veřejnosti jeho kniha »Cesty Mesiáše a místa prvotní církve«.

* Své nové poznatky formulovala v knize *Originál, nebo padělek*; překlad vydala v roce 2004 Maticе cyrilometodějská, Olomouc.

Moderní biblickým kritikům vyčítal, že pro pouhé studium jednotlivých textů zcela ztratili ze zřetele celek. Stal se nejlepším znalcem severního břehu Genezaretského jezera. Především jeho znalosti o esénech vytyčily nové horizonty bádání o Ježíšově prostředí. Až dosud byli eséni pokládáni spíše za sektu, která žila v poušti Qumran u Mrtvého moře v přísné odloučenosti. Pixner dokázal, že byli spíše hnutím, které dbalo o to, aby žili co nejvěrněji podle Zákona. Měli svá sídla nejen v Qumranu, ale i v Jeruzalémě. Znali celibátní manželství, která žila ve zdrženlivosti.

Ještě zajímavější jsou jeho výklady o životě Marie, Ježíšovy matky, po smrti jejího syna. Žila na Siónu a stala se srdcem vznikající církevní obce. Sión se stal kolébkou křesťanství.

Pixner rád označoval biblickou archeologii za „páté evangelium“. Udělal velký krok od teoretické spekulace k historickému a archeologickému bádání, které bylo v biblické vědě tak dlouho zanedbáváno.

O dva roky později se objevil v Německu titul Hanse Joachima Schulze »Apoštolský původ evangelií«. Jako se Pixner opíral o archeologii, tak Schulz jako profesor nauky o východní církvi se opíral o východní tradici, která se nikdy nepřiklonila k stanoviskům západní kritiky, nýbrž stále navazovala až do apoštolských dob na kontinuitu poselství evangelií. Jeho dílo by mělo být povinnou četbou pro každého, kdo se chce vymanit ze zmatků 19. a 20. století. Především však jeho argumenty vedou naléhavě k tomu, aby bylo podrobeno důkladné revizi datování vzniku evangelií.

Na jednom zasedání v Mnichově v roce 2000 učinil Dr. Dr. Wassilios Klein z univerzity v Bonnu, zástupce východní církve, toto prohlášení: „Ve starozákonních a novozákonních seminářích se vyučují různé větve historicko-kritické metody, aniž by byly jednotlivé metody zdůvodněny nebo aniž by se připouštěly o nich nějaké otázky. Pro studenta, který chce obstát u zkoušky, jsou metody dány. Pokud by se na ně ptal, bude odstaven, stane se fantastou. To platí ještě ve větší míře pro diplomové a disertační práce... někteří vědci věří svým teoriím, což už přestává být vědou. Nic proti teorii, ale teorie je jen myšlenkový model. Teorie není důkazná a nedotknutelná věc.“

Uvedené počiny od Thiedeho až po Schulze měly jednu nevýhodu. Zpозdily se o jedno století, takže nemohly zabránit převládajícímu hromadnému vymírání smyslu pro podstatu právě u mladé generace.

Ani kriticky, ani historicky

V roce 1964 se učitelský úřad církve v instrukci »O historické pravdě evangelii« vyjádřil celkem kladně o historicko-kritické metodě. Ta byla v roce 1993 doplněna novým dokumentem »Interpretace Bible v církvi«. Práví se zde doslova: „Historicko-kritická metoda je pro vědecké zkoumání významu textů nezbytnou metodou. Jelikož Písmo svaté jako ‚Boží slovo v lidské řeči‘ bylo ve svých částech a pramenech napsáno lidským autorem, je tato metoda pro jeho správné pochopení nejen legitimní, ale její použití je přímo žádoucí.“ Mnozí v tom viděli zelenou pro tuto metodu. Co se přitom přehlédlo, bylo varování před předběžným rozhodováním racionalistické a ideologické povahy. To je dodnes jádro problému. Mnoho biblistů historický aspekt buďto zcela, nebo zčásti odmítá. Kritičtí nejsou z toho důvodu, že vydávají pouhé domněnky za vědecké poznatky. Mnoho z těchto teologů v duchu vzpoury provádělo bádání proti církevním strukturám. Ale vzpoura nesmí být ani motorem, ani hlavním motívem pro práci, která se cítí zavázána sloužit pravdě.

Vatikánský dokument varuje na jiném místě před fundamentalismem, před slovním výkladem textů, aniž by se respektovalo pozadí jejich vzniku a adresátů. To je případ islámu. Korán je „svaté písmo“, platí jako Bohem přímo diktovaný a někteří islámští učenci jsou přesvědčeni, že jeho originál je uložen v nebi.

Knihy Bible sepsali a redigovali lidé, stále je vylepšovali a doplňovali, a to na pozadí určitých sociálních a náboženských daností. Stvořitel nepoužívá člověka jako loutku, nýbrž jako partnera, jako spolutvůrce. V tom spočívá důstojnost člověka a jeho velké povolání. Bůh je mu nápomocen, aby zjevená pravda o něm a především o Ježíši nebyla ztracena. K tomu nás zavede druhý díl této knihy, ve kterém nejde o tvrzení nebo předstírané vědecké poznatky, nýbrž o myšlenkové podněty muže, pro kterého bylo Písmo v dobrých i těžkých chvílích jeho životní dráhy stálým průvodcem. Jde mu o podněty k lepšímu chápání Písma, které čtenáře stále více a stále znovu fascinuje, obohacuje a otevírá mu stále nové horizonty při hledání smyslu a při řešení životních problémů.

II. díl

5. Požár Říma

Co mě při zkoumání východisek různých biblických kritiků velice brzy pohoršovalo, byla jejich zcela zjevná absence instinktu pro dějiny. Nechtěli mnoho nebo vůbec nic slyšet o historickém pozadí. Dokonce ve 20. století! Je to manko, které je možno pozorovat také u většiny novinářů, a to se může pro německý národ stát za určitých okolností osudným.

V letech, kdy jsem byl vedoucím politickým redaktorem v několikařech novinách, měl jsem příležitost setkat se často se špičkovými politiky mezi čtyřma očima. Při jednom takovém setkání mě překvapil Franz Josef Strauss, onen bavorský politik, který hrál ve spolkové politice 60. a 70. let významnou roli, otázkou, proč se tak zásadně liším od mnohých zástupců tisku. Na moji protiotázku, jak tomu mám rozumět, řekl: Vy začínáte hned první otázkou hovořit o jádru věci. – Nu, snad to byly mezi jiným historické dimenze, ve kterých jsem myslel a sledoval přítomnou skutečnost. Podobnou poznámku mi učinil jednou v roce 1977 tehdejší spolkový kancléř Helmut Schmidt.

Pro jednotlivé biblisty, kteří měli odvahu osvobodit se v poslední třetině 20. století od všeobecného trendu a osvojili si novou orientaci, tzn. také nové datování (zpětné datování), byla historická hlediska rozhodující. Pro Johna A. T. Robinsona byl východiskem rok 70 po Kr., kdy římské legie srovnaly Jeruzalém se zemí. Podle Matouše a Lukáše Ježíš tento zánik za dramatických okolností předpověděl. Biblický dobový trend mu však upíral schopnost prorokovat. Předpověď prý mu byla vložena do úst dodatečně. To muze z Cambridge nemohlo natrvalo přesvědčit.

Obrat v jeho badatelské práci vlastně začal žertem. Chtěl se studenty vyzkoušet, k jakému výsledku by se došlo, kdyby se předpokládal dřívější vznik evangelií. Dospěl však při této výzkumné práci ke zcela jiným výsledkům, než očekával, totiž k přesvědčení, že evangelia musela vzniknout mnohem dříve.

U Johna Wenhama, který vyučoval na univerzitách v Bristolu a v Oxfordu, to byl přerušený závěr knihy Skutky apoštolů. To muselo být v roce 62 po Kr. V té době byl Pavel v Římě císařovým vězňem, protože se k němu odvolal jako římský občan v palestinské Caesareji, aby unikl pronásledování židů, a to také předpokládá, že evangelium, které napsal Lukáš, vzniklo kolem roku 50 po Kr. Někteří kritikové se pokoušeli položit vznik Skutků apoštolů do druhého století. Wenhamovy závěry se týkaly nejen vzniku zprávy Lukášovy, ale také Markovy a Matoušovy.

Předehra z Efesu

Pro mě se stala úhelným kamenem uvažování jiná událost, pokud jde o zápis zprávy o Ježíši. Tou byl požár Říma v roce 64 po Kr. Tehdy měl císař Nero zapálit město, především určité čtvrti, aby vystavěl krásnější a mohutnější centrum. Když se lid stal nedůvěřivým a císař upadl do podezření, že je původcem této katastrofy, tu aby odvrátil hněv lidu, začal pátrat po obětním beránkovi a označil za údajného původce „sektu“ zvanou křesťané. Ti pak byli – pokud je bylo možno dopadnout – pozatýkáni a museli krutě zemřít. V Neronových zahradách je spálili na kůlech jako pochodně. Krutost, s jakou postupoval, vyvolala dokonce mezi lidem nevoli. Tato verze mě plně nepřesvědčovala. Zdálo se mi, že postrádá historickou logiku.

Římané byli sice ze svých arén a amfiteátrů zvyklí na nelidskosti, ale veřejná likvidace celé skupiny obyvatel překračuje možnosti císaře. Za touto krvavou lázní musely stát spíše jiné vedoucí vrstvy. Ve městě Efes v Malé Asii (dnešní západní pobřeží Turecka) se odehrála v letech 55–56, tedy o deset let dříve, předehra, která vrhá světlo na události v Římě za Nerona. Lékař Lukáš to zaznamenal ve svých Skutcích apoštolů, původní název zní „Události“. Čteme zde doslova:

„V tom čase však propuklo velké pobouření kvůli (křesťanskému) učení. Jeden stříbrotepec – jmenoval se Demetrios – vyráběl stříbrné Artemidiny chrámečky a poskytoval řemeslníkům nemalý výdělek. Ten svolal řemeslníky i dělníky při tom zaměstnané a řekl jim: ‚Přátelé, jak víte, tato práce nám mnoho vynáší. Ale teď také vidíte a slyšíte, jak tenhle Pavel nejen v Efesu, nýbrž skoro po celé Asii přesvědčováním mnoho lidí od toho odvrátil. Říká totiž: »Bohové udělaní lidskýma rukama – to přece nejsou žádní bohové!« Je proto nejen nebezpečí, že toto naše řemeslo bude (takovým mluvením) vyřízeno, ale i chrám velké bohyně Artemidy ztratí svou vážnost a ona sama, kterou přece ctí celá Asie, ba celý svět, přijde o svou slávu.‘

Jakmile to uslyšeli, vzpláli prudkým hněvem a začali křičet: ‚Veliká je Artemis Efesanů!‘ Vzrušení se pak rozšířilo na celé město a všechno se hromadně hnalo do divadla. Přitom (popadli) a vlekli s sebou Makedonce Gája a Aristarcha, Pavlovy průvodce na cestách.

Pavel chtěl předstoupit před shromáždění lidu, ale učedníci mu v tom zabránili. Ano i někteří vysocí úředníci, přátelsky mu naklonění, naléhavě mu vzkazovali, aby se do divadla nevydával. Tam křičel jeden přes druhého. V celém tom sběhu lidí většina z nich ani vůbec nevěděla, proč se vlastně shlukli.

Někteří ze zástupu pak pobídli nějakého Alexandra, kterého židé postrčili dopředu. Alexandr pokynul rukou a chtěl lidu oznámit důvod

(shluknutí). Jakmile však poznali, že je to žid, všichni jako jedním hlasem se dali do křiku a volali tak skoro celé dvě hodiny: ‚Velká je Artemis Efesanů!‘ Městský tajemník lid uklidnil a promluvil: ‚Efesané! Kdopak by nevěděl, že město Efes opatruje chrám veliké Artemidy a její podobu spadlou od Dia! To přece nemůže nikdo popřít. A proto se musíte uklidnit a nesmíte udělat nic ukvapeného! Přivedli jste sem tyto lidi. Oni se však nedopustili žádného znesvěcení chrámu ani nemluvili proti naší bohyni. Má-li však Demetrios a jeho řemeslníci proti někomu stížnost, konávají se (na to) veřejná soudní zasedání a jsou (tu k tomu) místodržitelé: tam si to mohou vyřídit vzájemnou žalobou. A dožadujete-li se ještě něčeho jiného, může se to rozřešit v řádném shromáždění. Vždyť jsme dokonce v nebezpečí, že budeme za ten dnešní případ obžalováni z povstání, protože tady není žádná příčina, kterou bychom mohli odůvodnit toto shluknutí.‘ A po těch slovech shromáždění rozpustil.“ (Sk 19,23–40)

Události v Efesu vrhají předem světlo na tragické věci, které se měly odehrát v Římě přesně za deset let. Pavlovo poselství nejdříve pobouřilo hospodářské kruhy provincie. Náboženství, obchod a politika byly spolu velmi úzce spojeny, což je možné snadno poznat, když si text pozorně přečteme. Demetrios byl velkopodnikatel. Prohlédl působení „radostné zvěsti“. Tisíce viděly ohrožení svého pracovního místa. Tím bylo vždy možno lidi ideologicky mobilizovat.

V Efesu je však důležitý ještě další aspekt. Jeden žid se hlásil o slovo, aby se distancoval od Pavla a křesťanského poselství. Ale byl ukřičen. Obyvatelstvo nerozlišovalo mezi křesťany a židy. K židovskému mono-teismu již odedávna existoval napjatý vztah.

Pisonovo spiknutí

Požár v Římě propukl v noci z 18. na 19. června roku 64 po Kr. Římský historik Cornelius Tacitus (55–120) tvrdí, že to byla Popea Sabina, první milenka a později manželka Neronova, která ho přiměla, aby vystoupil proti křesťanům. Měla prý chovat sympatie k židům. To vypadá silně ideologicky přibarvené, pro historiky všech staletí nic neobyčejného. Protože židé a křesťané byli tehdy ještě na jedné lodi, nedělal se mezi nimi rozdíl.

Pronásledování křesťanů mohlo začít až o devět měsíců později na jaře 65 po Kr. za zcela jiných okolností. K přijetí tohoto názoru se přiklánějí experti jako John A. T. Robinson a G. Edmunson, jehož knihu »Church in Rom in the First Century« (Církev v Římě v prvním století) odborná veřejnost ignorovala. Za pronásledováním – to je můj závěr – stál celý

státní aparát. Římské impérium se vidělo ztělesněné v císaři. Kult byl státním náboženstvím. K tomu přistupuje – podobně jako v Efesu – kněžstvo všech chrámů všech náboženství zastoupených v Římě a s oběma spojený finanční svět, resp. mocné hospodářské kruhy. To však předpokládá, že křesťanské poselství bylo známé ve své podstatě rozhodujícím vyšším třídám a ty je také vzhledem ke svému postavení správně hodnotily.

Proto mohli pozdější císařové, kteří rovněž zasahovali proti křesťanům, sáhnout k připraveným zákonům. To se stalo velmi brzy, za císaře Domiciána, který byl u moci 81–96 po Kr., ve třetím století za císařů Decia (248–251), Valeriána (253–269) a Diokleciána (286–305) a konečně za Galeria (305–311).

Na podzim 1999 byl jeden kardinál upozorněn na seriál o vzniku evangelií, který jsem začal publikovat v informačním listě »Der Christ von Morgen«. Od něho jsem obdržel upozornění na článek v časopise »30giorni«, který se objevil v květnovém čísle (5/99) a přinášel nové poznatky o vzniku Markova evangelia.

Objevení veršů z Markova evangelia a z Petrova listu v jeskyních Qumran u Mrtvého moře po druhé světové válce, označených 7Q5, je spouští ke změně smýšlení v historiografickém bádání, prohlásila v časopise prof. Marta Sordiová, ředitelka Institutu pro dějiny starověku na Katolické univerzitě v Miláně, významný expert na období křesťanství v prvním století.

Jedna poznámka prof. Sordiové je obzvláště pozoruhodná. Dlouhý čas se přehlíželo sdělení raně křesťanského spisovatele Tertuliána (160–220) z Kartága v severní Africe, právníka s hlubokým vzděláním a velkým bystrozrakem, podle kterého již v roce 35 byl císař Tiberius nakloněn k tomu, aby uznal křesťanství. Tato zmínka má zřejmě opodstatněné historické pozadí. To je tím spíše senzační, že Pontius Pilát, římský místodržitel v Jeruzalémě pod císařem Tiberiem, který vynesl nad Ježíšem ortel smrti, byl v roce 36 sesazen a spáchal sebevraždu.

Již brzy po Ježíšově ukřižování projevily určité vysoce postavené osoby sympatie pro muže bolesti. Židovský spisovatel historik Josephus Flavius, který zažil zničení Jeruzaléma pod velitelem Titem, podává zprávu, že císařův legát Vitellius sesadil v letech 36/37 v Jeruzalémě také velekněze Kaifáše. Je zde související obraz. Pilát a Kaifáš, oba měli tu hlavní odpovědnost za rozsudek nad Ježíšem a oba současně mizí z veřejné scény. To však ukazuje, že dějiny raného křesťanství vyžadují ještě radikální přepracování.

Vitellius byl také pověřencem dalšího císaře, Claudia (41–54). Když císaře povolala jedna expedice do Británie, předal Vitelliovi státní správu. V roce 42 přišel Petr do Říma, protože v Jeruzalémě se musel obávat

o svůj život. Nyní přistál v hlavním městě impéria. To je ve skutečnosti vývoj, při kterém se tají dech. Deset let po ponižující smrti před branami města je Ježíš hlásán v samém centru tehdejšího světa. Za Claudia musel tedy na císařském dvoře převládat kladný postoj ke křesťanství.

Podle prof. Sordiové to dokonale souhlasí se zprávou o obrácení římské matrony Pomponie Graeciny, manželky Claudiova generála. O tom podává zprávu Tacitus (55–120 po Kr.), který nazývá křesťanství „cizí pověrou“, k níž přestoupila významná žena.

Úryvek Markova evangelia 7Q5 tedy plně souhlasí s odlišným datem vzniku nejen podle křesťanských, ale také pohanských a židovských pramenů. A na základě poznání, že křesťanství bylo v Římě známé již za juliánsko-klaudiovské doby (první polovina prvního století), mohla prof. Sordiová se svými studenty číst s novou pozorností zanedbávané prameny.

Ve vysvětlujícím textu čteme, že nyní si vzali na mušku německou biblistiku 19. a 20. století také anglosaští a italsí experti a stále důkladněji ji korigují. Identifikace slavného fragmentu 7Q5 (Marek 6,52–53: ... nepochopili totiž, jak to bylo s těmi chleby, protože jejich srdce bylo nechápaté. Potom jeli na druhý břeh a přistáli u Genezaretu...), který vyvolal vědeckou revoluci, sahá ostatně zpět až ke Španělu O'Callaghanovi, odborníku z oblasti papyrologie.

Neronova antipatie ke křesťanství měla kromě státnických důvodů ještě osobní kořen. Ten byl u jeho matky Agrippiny, čtvrté manželky císaře Claudia, muže, který reformoval státní správu, finance a právní systém. Právě Agrippina měla později pramálo sympatií ke křesťanství. Byla to žena posedlá touhou po moci, která dala svého manžela otrávit, aby přivedla k moci svého syna Nerona, a tím vlastně sebe samu. Taková žena mohla vysokou křesťanskou etiku, pro kterou měl Vitellius slabost, jedinež zamítnout. Její odmítavý postoj se přenesl i na jejího syna. Nakonec sdílela jeho osud. Její syn ji dal roku 59 zavraždit, aby pak za devět let sám spáchal sebevraždu. Dějiny někdy předjímají ortel posledního soudu.

Neslučitelné s císařským kultem

Na co se při prvním velkém pronásledování křesťanů nevezal zřetel, je skutečnost, že oběti z řad křesťanů byli především křesťané z židovství. V Římě tehdy bydlelo více Židů než v Jeruzalémě. Toto pronásledování bylo tedy také ventilem pro podvědomou nenávisť vůči Židům. Jejich monoteismus byl totiž velkým pohoršením. Po obsazení jeruzalémského

chrámu před sto lety (63 př. Kr.) velitelem Pompeiem vzniklo mezi Římany a Židy tak jako tak skryté nepřátelství. Křesťané však nemohli zapřít svůj židovský původ a ani to nechtěli udělat. Většina římských křesťanů byla od narození Židé. Pronásledování křesťanů bylo tedy také pronásledováním Židů.

Ale nabízí se zde ještě jiná nápadná souvislost. Málo sympatií musel mít světák Nero i pro tzv. pozdní stoiky. Ideálem stoické morálky byl mudrlec, který žije podle přirozeného zákona, ovládá své vášně, snáší trpělivě utrpení a v ctnosti nachází jediný pramen pravého štěstí. V Bohu viděli něco jako duši světa, zárodečnou sílu všeho vznikání, které je podřízeno jeho plánující prozřetelnosti. Stoikové se vyslovovali pro rovnost všech lidí.

Filosof Lucius Aeneus Seneca (1–65), zpočátku Neronův vychovatel, viděl v přísnosti k sobě samému a také v mírnosti a odpuštění jádro mravně dobrého života. Seneca spal na tvrdé matraci, pil jen vodu, a jedl střídmě. Uctíval osobního Boha a měl velmi blízko ke křesťanství. V přístavním městě Ostia byl nalezen nápis, který prozrazuje, že v jeho domě pobývali křesťané. Během pronásledování křesťanů v roce 65 musel si Pisa v souvislosti se spiknutím na rozkaz Neronův vzít život. Křesťanství spisovatelé druhého století Justin a Klement Alexandrijský se nijak netají svými sympatiemi ke stoikům. Justin nazval stoika Musonia Rufa „nevědomým Kristovým mučedníkem“.

Jelikož Nero ihned po požáru nařídil pomocná opatření pro obyvatelstvo a novou výstavbu, je domněnka, že vzhledem k hněvu lidu hledal hromosvod, málo přesvědčivá. Spíše bude vhodné si všimnout jiné souvislosti. Na jaře roku 65 vzniklo v Římě pod vedením Gaia Pisa spiknutí šlechticů, senátorů a vysokých důstojníků pretoriánské gardy proti Neronovi. Komplot však byl prozrazen a ztroskotal. 20 nejdůležitějších mužů bylo popraveno, 13 posláno do vyhnanství, čtyři důstojníci byli propuštěni. Filozof Seneca byl přinucen spáchat sebevraždu, jeho synovec básník Lucanus byl potrestán smrtí. Toto spiknutí mohlo být pro Nerona a jeho stoupence záminkou, aby vyčistili stůl ode všech státních nepřátel. Jestliže Seneca měl sympatie ke křesťanství a spojení se skupinou Piso, bylo nabitelné, že se v pronásledování spojilo obojí.

Od roku 62 – tímto rokem končí Skutky apoštolů – spojila se vjedno všechna nepřítelství vůči křesťanům. Od roku 57 byl Petr opět činný v Římě. Kromě toho byli u slova od poloviny 40. let Marek a od poloviny 50. let Lukáš. Z dlouhodobé perspektivy Marek svou radostnou zvěstí vyslovil nad sebou a nad prvními křesťany rozsudek smrti. Ve své zprávě vyzvedá příliš jasně Ježíšův nárok na božský původ. (Mk 14,61–64) Vrcholem

Markova evangelia je výsledek před veleknězem v Jeruzalémě. „Velekněz se ho znovu zeptal: ‚Ty jsi Mesiáš, syn Požehnaného?‘ Ježíš odpověděl. ‚Tys (to) řekl. A uvidíte Syna člověka, jak sedí po pravici Všemohoucího a jak přichází v nebeských oblacích.‘ Tu roztrhl velekněz své roucho a prohlásil: ‚Nač ještě potřebujeme svědky? (Právě) jste slyšeli rouhání. Co o tom soudíte?‘ Oni všichni prohlásili, že je hodem smrti.“

Tento nárok byl neslučitelný s kultem císaře. Tím se vysvětluje strašná brutalita, s jakou Nero, který už byl podrážděn jarním spiknutím Pisa, zasáhl proti křesťanům a jimi hlásanému „Mesiáši“. V Římě byl patrný vliv politických knih a mezi ně byla zařazena i kniha Markova. Navíc druhý autor Lukáš plastickými zprávami podpíral to, co Marek spíše v náznacích tvrdil, totiž že onen popravený žije.

K tomu přistupuje další aspekt. Markem představený Mesiáš byl popraven na kraji Římské říše římským místodržícím Pontiem Pilátem ve jménu císaře. Kdyby se mělo prokázat, že tento ukřižovaný byl skutečně Boží Syn a že to byl římský císař, jehož jménem byl popraven, byla by to nesmírná ztráta prestiže. Tak nemohlo být to, co být nesmělo.

Nejvíce hledanými osobami po propuknutí pronásledování byli Marek a Lukáš. První křesťanská díla, která padla za obět prvnímu veřejnému pálení knih, mohla být radostná zvěst od Marka a od Lukáše. Marek musel uprchnout a usadil se pravděpodobně před Petrovým ukřižováním v roce 67 ve světovém městě Alexandrii v Egyptě, kde doufal, že se ukryje. Marně. Císařská tajná policie ho vyslídila i tam, Zemřel ještě za života Neronova.

Protože před smrtí ještě stačil zorganizovat církevní život v Alexandrii, uspořádat církevní obec, vede to k závěru, že opustil Řím ihned po propuknutí pronásledování, a to bylo po roce 62. To vyplývá jednoznačně z druhého Petrova listu, zcela jinak, než jak tvrdí ideologicky orientovaní biblisté, podle kterých byl tento dopis napsán teprve v roce 120.

Izrael – národ knih

Zvláště trapně vyznívají spekulace biblických kritiků 19. a ještě více 20. století na pozadí našich dnešních znalostí o knižní kultuře v době před Ježíšem a po něm v klasickém Řecku, Římské říši a v Izraeli. V Athénách lze doložit knižní trh již v pátém století před Kristem. Knihkupci měli své prodejní stánky na agoře (tržiště). Athény tehdy hrály roli knižní metropole. Až v Afghánistánu, tak daleko sahal vliv Řecka, byl v paláci Ai Khaumon objeven knihovný prostor.

Nakladatelství v Římě v Ježíšově době bylo již velmi podobné dnešnímu. Nakladatel zaměstnával lectores, kteří předčítali text pozvolna někdy až před stovkou písíciích otroků. Psalo se na zemi vsedě. Francouzský odborník na rukopisy A. Dain uvádí ve své knize »Les manuscrits« přesný popis techniky psaní. Psalo se vsedě, levá noha byla skrčená, pravá narovnaná a sloužila tak za „pult“. Tak bylo možno pořídít velké náklady. Někdy šlo přímo o masovou a levnou produkci.

Izrael byl knižním národem par excellence. Na Písmu svatém se učili číst a psát. Písmo sloužilo jako zákon i jako výchovný nástroj. Některá místa znali nazpaměť. V každém lepším domě byla malá vosková tabulka na psaní. Domnívat se, že Ježíšovi učedníci nebyli zainteresováni na tom, aby si zapisovali Ježíšova významná slova a činy, znamená zcela přehlížet tehdejší kulturu psaní v Izraeli. Již v roce 212 po Kr. byla v Caesareji na pobřeží založena knihovna po vzoru Museion, největší knihovny v Alexandrii v Egyptě.

Před několika lety věnoval Jan Pavel II. každé římské domácnosti Markovo evangelium. Je to významné gesto. Tak si mají obyvatelé Říma připomenout, že toto evangelium již v roce 44–46, tedy sotva 15 let po Ježíšově odchodu, prožilo v Římě své první vydání. V druhé polovině 50. let k tomu přistoupila „radostná zvěst“ od Lukáše. Obě knihy, zvláště Lukáš, našly především v horních vrstvách velký ohlas. Počátkem 60. let bylo dokonce velkým nebezpečím přiklonit se ke křesťanství. Marek a Lukáš totiž nechtěně otrásali základy římské státní filosofie (a teologie). Byly to duchovní časované bomby.

Liberální biblická „věda“ se v 19. a začínajícím 20. století snažila představit jako tvůrce křesťanské teologie nikoliv evangelisty, ale Pavla. To je dnes zcela nepřijatelná teze, kterou nikdy nebylo možno doložit. Po svém zážitku u Damašku v roce 33 se Pavel stáhl na tři roky do Arábie a pak na deset let do svého domovského města Tarsu na jižním pobřeží dnešního Turecka. Musel zpracovat, co mu bylo zjeveno a zvrátilo celý jeho dosavadní obraz světa.

V polovině 40. let byl vyzván, aby se zapojil do misijní činnosti. Jeho první hlasatelská cesta začala v roce 47. V té době už byla dlouho k dispozici teologie hlásání vypracovaná Petrem, Matoušem a Janem (nezapomeňme přitom na Marii, matku Ježíšovu), Tomášem a jinými učedníky.

V roce 58 napsal Pavel svůj druhý dopis svému žáku Timotejovi, který se zdržoval někde v Malé Asii. Pavel se tehdy nacházel v Caesareji na středomořském pobřeží v ochraně římského mistodržícího, nejdříve Felixe a pak Festa. Na konci toho listu se nachází prosba. Doslova tam stojí:

„Jediný Lukáš je tu se mnou. Vezmi s sebou také Marka, velmi dobře by mi mohl posloužit. (Pavel tedy klade důraz na úzký kontakt s evange-

listy)... Až půjdeš, vezmi s sebou můj plášť, který zůstal v Troadě u Karpa, také knihy a hlavně pergameny.“

Které knihy to mohly být? Zcela jistě nikoliv dramata nebo milostné básně řeckých a římských básníků. Pavel se zabýval jen a jen hlásáním. Moudrost tohoto světa ho nezajímala. U zmíněných svitků se jedná tedy o knihy Starého zákona, u „knih“ o spisy Nového zákona. Až do dnešní doby jsme se zajímali výlučně o svitky, s křesťanstvím vznikla forma knihy zvaná tehdy kodex. Na tento poznatek upozornil Carsten Peter Thiede ve svých knihách. V zavazadle apoštola se nacházela již evangelia, jejich první vydání.

Když císař Nero v roce 65 zahájil první pronásledování křesťanů, nebyla to žádná spontánní akce. Opírala se již spíše o dekrety. Účet za tuto krvavou státní akci přišel velice brzy. Šest měsíců po pronásledování křesťanů navštívila Řím morová rána. V registru chrámu Libitina bylo zapsáno 30 000 pohřbů. Domy byly plné mrtvol, ulice byly ucpané pohřebními průvody.

O rok později vypuklo v Palestině židovské povstání, začátek židovské války, která znamenala veliké nebezpečí pro celou říši. Nero poslal polního velitele Vespasiána na východ, aby opanoval situaci. Bylo v plánu při této příležitosti definitivně uhasit všechny zdroje nepokojů, a k nim patřil i Jeruzalém.

V létě roku 68 se vzepřel místodržící v Galii C. J. Vindex proti Neronovi a prosil španělského legáta Galba, aby se stal císařem. 9. června musel Nero všemi opuštěný utéci z Říma do venkovského sídla propuštěného otroka Phaona. Tam si vzal život, aby předešel svému zatčení. Senát zamýšlel, že ho dá před popravou na Forum Romanum zbičovat. Přežil Petra, Pavla a Marka o dva roky.

Je třeba pomyslet na 20. století a na Osvětim. Za genocidu musely zaplatit miliony nevinných mladých Němců a vykrvácet na bojištích. A Adolf Hitler si – podobně jako Nero v Římě – v roce 1945 v bunkru říšského kancléřství sáhl na život.

Autoři senzací dělají dnes ze všeho obchod. Italský novinář Massimo Fini dostal absurdní nápad tvrdit, že křesťané ve své době sami nakazili Řím, aby přivodili předpovězený konec světa. Opírá se přitom o teorie určitých biblických kritiků posledních 200 let, kteří v tomto údajném blízkém očekávání chtěli vidět vznik evangelíí.

Při klidném zvažování událostí po Ježíšově ukřižování před branami Jeruzaléma stojíme v úžasu nad působením učedníků, kteří sotva třicet let nato otráslí základy římského impéria. Bylo to jejich osobní přesvědčení, pečlivé cvičení paměti, vysoká kultura řeči a psaní, ale především nezaměnitelné setkání se Zmrtvýchvstalým, které se zapsalo jako živá jizva do jejich duše. Svou smrtí pak zpečetili to, o čem svědčili.

6. Svátek Paschy

Kromě smyslu pro dějiny postrádáme u biblických kritiků další důležitou vlastnost, která je předpokladem pro každou historickou rekonstrukci: schopnost psychologického vcítění.

Tak se pro mě stal otázkou problém, jakým způsobem slavili Ježíšovi učedníci velký židovský svátek Paschy rok po Ježíšově odchodu. Je to první ze tří velkých svátků, které Izraelité slavili, a který byl ve svém významu srovnatelný se slavnostní atmosférou vánočních svátků, jak jsou slaveny v Německu a v Polsku. Byla to a dodnes ještě je připomínka osvobození Izraele z otroctví pod egyptským faraonem před 3200 lety. Ježíš chodíval jako dítě se svými rodiči na tyto svátky do Jeruzaléma. Své umučení na kříži před branami svatého města naplánoval na předvečer tohoto svátku.

Ve městě muselo být ubytováno nejméně 200 000 cizích poutníků. Římský spisovatel Tacitus uvádí dokonce 600 000 návštěvníků. Při takovém množství bylo obtížné tolik lidí ubytovat. Ježíš musel mít v okruhu známé a přátele. Většina poutníků spala ve stanech mimo město.

Rituály byly stanoveny v Mojžíšově knize (srov. 23,5–8) takto: „Čtrnáctého dne prvního měsíce navečer bude Hospodinův hod beránka. Patnáctého dne téhož měsíce začne Hospodinova slavnost nekvašených chlebů; po sedm dní budete jíst nekvašené chleby. Prvého dne budete mít bohoslužebné shromáždění; nebudete konat žádnou všední práci. Po sedm dní budete přinášet zápalnou oběť Hospodinu. Sedmého dne bude bohoslužebné shromáždění; nebudete konat žádnou všední práci.“

V Ježíšově době se Pascha slavila 14. nisanu (březen/duben), který následoval po prvním úplňku po jarní rovnodennosti. Ústřední událostí bylo zabití beránka. Odpoledne 14. nisanu se všechno odehrávalo v chrámě. Hlava rodiny přišla do chrámu s obětním beránkem, zvířetem bez poskvrny a bez vady. Krev byla vylita před oltářem. Kanály dospěla až do údolí a do potoku Cedron. Vnitřnosti a tuk skončily v ohni. Pak dostal poutník beránka k rituální večeři. Žádná kost nesměla být zlomena, musel být upečen. Víno bylo rozděleno do čtyř pohárů.

Nad prvním pohárem bylo vysloveno požehnání, pak si brali zeleninu ponořenou do slané a octové vody. Před druhým pohárem byla přečtena zpráva o exodu, o odchodu z Egypta. Pak se zpíval žalm 113: „Aleluja. Chvalte Hospodinovi služebníci, chvalte jméno Hospodina!“ a 114: „Když

vyšel Izrael z Egypta, Jakobův dům z lidu temné řeči, stal se Juda Boží svatyní, Izrael Božím panstvím.“

Pak se jedl beránek s hořkými bylinami (charoseth) a nekvašeným chlebem. Další pohár šel z ruky do ruky, byl to pohár pozhánání. Následoval zpěv žalmů 115–118: „Ne nám, Pane, ne nám, ale svému jménu zjednej slávu.“ Při slovech „Pozehnaný, jenž přichází ve jménu Páně“ byl podáván čtvrtý pohár. Dovoleno bylo eventuálně pátý pohár. Při čtvrtém a pátém poháru Ježíš pravděpodobně ustanovil Eucharistii, tedy ve slavnostním rámci.

Pascha byl svátek jednak radostný, jednak vzpomínkový. Ve všem tom tkvělo něco mystického, hluboké spojení jednotlivých věřících s osudem svého národa. Ježíš na závěr svými slovy „Toto je moje tělo, toto má krev“ dosud platný obřad zrušil. Připomeňme si přitom dlouhou řeč na rozloučenou, zapsanou sv. Janem v kapitolách 13 až 17, a získáme představu o tom, jak hluboce se tento večer, tato poslední Pascha s Ježíšem vtiskla do duše jeho učedníků. Takřka 2000 let je sál Poslední večeře na hoře Sión v Jeruzalémě navštěvován. To dokazuje, jak silně se zvnitřnilo v první církevní obci to, co tam bylo ustanoveno.

Slavná Petrova řeč v Jeruzalémě sedm týdnů po Ježíšově ukřižování a zmrtvýchvstání ukazuje, jak velice si učedníci uvědomovali tento den, kdy se na jejich Pánu a Mistru naplnila všechna prorocství:

„Izraelité, poslyšte tato slova! Bůh vám dal svědectví o Ježíši Nazaretském mocnými činy, divy a znameními, které, jak víte, konal Bůh skrze něho mezi vámi. A on byl vydán, jak to Bůh předem rozhodl a předpověděl, a vy jste ho rukama bezbožníků přibili na kříž a zabili. Ale Bůh ho vzkřísil, zbavil bolesti smrti, protože nebylo možné, aby zůstal v její moci. ... Ať je úplně jasno celému izraelskému národu toto: Pánem a Mesiášem ustanovil Bůh právě toho Ježíše, kterého jste vy ukřižovali.“

A ještě dramatičtější bylo to, co učedníci Petr a Jan několik dní později, když uzdravili ochrnutého, řekli v chrámě vůdcům národa:

„Zatímco ještě k lidu mluvili, přišli na ně kněží, velitel chrámové stráže a saduceové. Nelibě nesli, že učí lid a hlásají, že v Ježíšovi je vzkříšení z mrtvých. Proto je dali zatknout a uvěznit do příštího dne...“

Druhý den se shromáždili v Jeruzalémě židovští přední mužové, starší a učitelé Zákona. Byl tam i velekněz Annáš, Kaifáš, Jan, Alexandr a všichni, kteří byli z velekněžského rodu. Dali je předvést a začali je vyslýchat: „Čí mocí nebo čím jménem jste to udělali?“ Tu jim Petr, odpověděl: „Přední mužové v lidu a starší! Když se dnes musíme odpovídat z dobrého skutku na nemocném člověku, kým byl uzdraven, tedy ať to víte vy všichni a celý izraelský národ: Ve jménu Ježíše Krista Nazaretského, kterého jste vy ukřižovali,

ale kterého Bůh vzkřísil z mrtvých: skrze něho stojí tento člověk před vámi zdravý. On je ten kámen, který jste vy stavitelé odhodili, ale z kterého se stal kvádr nárožní! V nikom jiném není spásy. Neboť pod nebem není lidem dáno žádné jiné jméno, v němž bychom mohli dojít spásy.“ (Sk 4,1–12)

Sešla se tu tehdy smetánka smetánky, nejlivnější vrchní soud, před kterým bylo složeno vyznání. Odvaha, s jakou bylo proneseno, ukazuje, jak silný byl dojem, pod kterým stáli ti, kteří před několika týdny měli před sebou Zmrtvýchvstalého tváří v tvář.

Můžeme si představit, že by o prvním výročí ukřižování slavili velikonoční rituál v nezměněné podobě, když jim bylo jasné, že tento svátek není nic jiného než předpověď toho, co se již odehrálo a co spolu prožili – ukřižování Vyvoleného a jeho zmrtvýchvstání třetího dne? Je myslitelné, že naslouchali čtením, především zprávě o exodu a žalmům a modlili se je, aniž by mysleli na toho, na kterém se všechno vyplnilo?

Shrnutí události utrpení

Když jsem tuto otázku promýšlel, bylo mi jasné, že již v první výročí rituál tradiční velikonoční liturgie musel představovat shrnutí události Ježíšova umučení a zmrtvýchvstání. To ukazuje na velmi brzy existující písemné zprávy o Ježíšově životě a o ústřední události jeho života.

Stále znovu museli rozjímat o posledních dnech, které s Ježíšem prožili. Vzpomínky na hluboce utkvělé události, které se udály během několika po sobě jdoucích dnů, na dlouhou řeč na rozloučenou, na pokořující smrt na kříži a pak oblažující setkání se Zmrtvýchvstalým jim přiváděly před oči, jak cílevědomě Ježíš chtěl vytrpět svou smrt v Jeruzalémě právě o Velikonocích.

V prvním listu Pavla ke korintské obci, který byl napsán v roce 55, stojí tato slova: „Vždyť náš velikonoční beránek – Kristus – je už obětován.“ (1 Kor 5,7) Tato věta se stala ohniskem jejich uvědomění. Ve stejném listě opakuje dále: „Vyučil jsem vás především v tom, co jsem sám přijal, že Kristus umřel ve shodě s Písmem za naše hříchy; že byl pohřben a že vstal z mrtvých třetího dne ve shodě s Písmem; že se ukázal Petrovi a potom Dvanácti.“ (1 Kor 15,3–5) Pavel zdůrazňuje, že formulaci převzal od prvotní obce v Jeruzalémě. Již velmi záhy bylo tedy jádro hlásaného poselství uloženo. Z židovské velikonoční večere se stala křesťanská Pascha nikoliv pozvolna, v delším časovém úseku, ale ihned. To bylo jádro nové velikonoční liturgie. Písmo a rituál hrají velkou roli v životě izraelského národa. Obojí nutilo prvotní obec, aby jednala.

Židovský svátek Paschy byl plně orientován na očekávaného Mesiáše. Učedníci a prvotní obec věděli, že přišel, ale zůstal nepoznán. Prvotní křesťanská liturgie nevyklučovala naději očekávání, ale ta směřovala k novému příchodu Mesiáše. Matouš se to pokouší vysvětlit uvedením podobenství o deseti pannách: „Nebeské království je podobné deseti pannám, které vzaly lampy a vyšly naproti ženichovi. Pět z nich bylo pošetilých a pět prozíravých. Pošetilé vzaly sice lampy, ale nevzaly s sebou olej, prozíravé si však vzaly s lampami také do nádobek olej. Když ženich dlouho nepřicházel, začaly všechny podřimovat a usnuly. Uprostřed noci se strhl křik: ‚Ženich je tady! Jděte mu naproti!‘ Tu všechny ty panny vstaly a začaly si upravovat lampy. Pošetilé prosily prozíravé: ‚Dejte nám trochu oleje, lampy nám dohasínají.‘ Ale prozíravé odpověděly: ‚Nemůžeme, nestačilo by pak ani nám, ani vám.‘“ (Mt 25,1–9)

R. 1979 vydal německý exegeta Rudolf Pesch knihu »Evangelium prvotní obce«. Jsou to v podstatě pašije. Sestavil je z Markova evangelia, kap. 8,27 až 16,8. Začíná Ježíšovou otázkou učedníkům, za koho lidé pokládají Syna člověka. „Ježíš vyšel se svými učedníky do vesnic u Caesareje Filipovy. Cestou se ptal svých učedníků: ‚Za koho mě lidé pokládají?‘ Řekli mu: ‚Za Jana Křtitele, jiní za Eliáše, jiní za jednoho z poroků.‘ Zeptal se jich: ‚A za koho mě pokládáte vy?‘ Petr mu odpověděl: ‚Ty jsi Mesiáš!‘ Tu je přísně napomenul, aby to o něm nikomu neříkali.“ Dílo končí scénou velikonočního rána, kdy vyděšené ženy obdržely v prázdném hrobu od anděla zprávu: „Hledáte Ježíše Nazaretského, ukřížovaného, není tady... Ženy vyšly z hrobky a daly se na útěk, protože na ně padl strach a hrůza.“

Pesch se domnívá – kdy odhlédneme od některých vsuvek – že tato kapitola představuje v určité míře evangelium prvotní obce, první pašije. Píše doslova: „Můžeme tedy konstatovat: Znamení stáří a původu hovoří jednoznačně pro časný vznik zpracovaných pašijí u aramejsky hovořící prvotní obce v Jeruzalémě. Text, který popisuje a hlásá utrpení, smrt a zmrtvýchvstání Ježíše, Mesiáše a Božího Syna, byl evangeliem prvotní obce.“

I když se zdá, že tento názor má něco do sebe, může nicméně představovat zjednodušení. Dělaloby z Marka neprávem jen sběratele, který svou zprávu sestavil z úryvků, které byly k dispozici. Marek však pracoval samostatně ve spojení s kázáním Petrovým. Jeho evangelium prozrazuje jasnou dramatickou výstavbu. Obsahuje také něco jako podpis. V kapitole 14,51 píše ve spojení s Ježíšovým zatčením na Olivové hoře: „Jeden jinoch šel za ním, měl pouze lněné plátno přehozené přes holé tělo. I toho se chtěli zmocnit, ale on jim nechal plátno v rukou a utekl nahý.“

Tato malá vložka by byla nepochopitelná, protože je sama o sobě nevýznamná, kdyby se nejednalo o autora, tedy o samotného Marka.

Protože nositele úřadů jako velekněze Kaifáše a římského prokurátora Pontia Piláta představuje Marek resp. Petr jako ještě úřadující, domnívá se Pesch, že to bylo napsáno ještě před rokem 37. Osobně se přikláním k ještě dřívějšímu vzniku pašijí – právě vzhledem k potřebě prvotní obce uvádět tuto událost při slavení liturgie velikonočních svátků, neboť ona jim dala poslední smysl. První zkrácené pašije mohly tedy vzniknout již dva roky po Ježíšově ukřižování. Toho pak mohl Marek přirozeně využít.

Kromě slavení Paschy byl zde ještě další důvod pro brzký, i když jen zkrácený zápis o Ježíšově životě. Byly to pohnuté události prvních křesťanů v Jeruzalémě. Misijní práce mimo hranice začala až tři roky po Ježíšově zmrtvýchvstání. Ale potřeba informací pro poutníky přicházející z celého světa, kteří v Jeruzalémě poprvé slyšeli o Ježíši, musela být velká. Chtěli před návratem domů mít něco v ruce. Aby se předešlo vzniku pověstí, musely být k dispozici podklady.

Skupina učedníků kolem Petra dbala pilně na to, aby se dále předávaly přesné události. Vystupovali – stejně jako Pavel – s rozhodností proti těm, kteří hlásali „jiné“ evangelium, tj. proti těm, kteří přikrašlovali historické události podle vlastní fantazie. Měli s tím, dokud žili, také úspěch. Většina tzv. apokryfů, tj. spisů, které prvotní církve neautorizovala, vznikla teprve ve druhém století, kdy už bezprostřední autorita apoštolů nebyla k dispozici.

To, co udělali bibliční kritikové 19. a 20. století, šlo stejným směrem. Popřeli nejen historická data a vyvolali pochybnosti, ale také vypustili do světa spekulace, které nelze dokázat. Bylo to zčásti „jiné“ evangelium, před kterým Pavel, Petr a jiní učedníci varovali.

Nicméně neměli bychom si vznik evangelií, a to nejen Markova, nýbrž všech, představovat jako strnulý. Byl to živý proces, ustavičná výměna s jinými očitými svědky. Všechna čtyři evangelia mají jistě – jak je tomu i dnes u každého spisovatele – svůj první návrh, po kterém následovala po mnoha podnětech a novém věcném materiálu konečná verze. Ostatně dodatečná vylepšení každého autora nelze vyloučit, naopak jsou pravděpodobná.

Pavlovy dopisy byly napsány v období asi osmi let, to je dnes nesporné. První Soluňanům napsal počátkem roku 50 a poslední svému žákovi Timotejovi na podzim roku 58. Obsahují nesmírné teologické bohatství a plnost pastoračních pokynů, vztahujících se na konkrétní místní okolnosti příslušných obcí.

Proč by se měly zprávy Jana, Matouše, Marka a Lukáše protáhnout přes desetiletí, je psychologicky nepochopitelné. Dalekosáhlé teologické úvahy Pavlovy jsou z dnešního hlediska nemyslitelné, kdyby neměly

k dispozici evangelia. Kdyby tomu tak nebylo, musel by Pavel obcím předávat podrobné zprávy o Ježíšově učení a životě. To však nedělá, protože tyto znalosti mohl předpokládat. Šlo mu o teologické prohloubení a uvedení do praxe.

Je nutné uvědomit si historické okolnosti po Ježíšově odchodu, abychom vymýtili strašné intelektuální spekulace a zmatky, kterým propadli muži biblické vědy ve 20. století.

7. Zboření chrámu

Zánik Jeruzaléma a zpusťování židovského chrámu Římany v roce 70 mi nedaly pokoj celý život. Nebyl to jen začátek dvoutisícileté diaspory Židů a jejich tragického vyhnanství, tento konec souvisí také s nástupem křesťanství v Ježíšově osobě. Čtyřicet let po jeho ukřižování se naplnilo to, co předpověděl. Nezůstal kámen na kameni.

R. 1932 krátce po uchopení moci v Německu Adolfem Hitlerem vydal Lion Feuchtwanger knihu s titulem »Židovská válka«. Thomas Mann, velká literární autorita v Německu, nazval tento román „mnohoznačné, historicky velmi poučné a jasné, bystré dílo“. Poznal jsem je až v roce 1968, když je Rowolthovo nakladatelství vydalo v kapesním formátu. Kniha podává plastický obraz římského a židovského způsobu života té doby. Feuchtwanger byl Žid. Existence křesťanů v oné době ho zajímala jen okrajově. Mimoto není možno srovnat tehdejší znalosti životních podmínek křesťanů oné doby s dnešními. S odvoláním na historika Josepha Flavia (kolem 98), který je hlavní postavou jeho románu, podává něco z dramatické atmosféry oněch let, kterou není možno oddělit od Ježíšovy osoby. Josephus Flavius je i přes omyly a záměrné přehánění cenným pramenem.

Osudné povstání

V roce 64 po Kr. hořel Řím a ani ne rok nato nařídil císař Nero vyhlazení vyznavačů Ukřižovaného, ať už Židů, či Nežidů. Další rok nato (66) vypuklo v Palestině osudné povstání proti Římu, které císařství nemohlo trpět. Odpovědní v Římě měli ještě před očima těžkou vojenskou porážku z roku 62 po Kr. v Kapadocii (dnešním Turecku). Neronův vyslanec se musel ve svém táboře podrobit vítězům. Ti byli pro Řím smrtelným nebezpečím a na dlouho zastavili další výboje směrem na východ a teprve císař Traján (98–117) prorazil tuto překážku.

V polovině 50. let se jeden Egypťan se 4000 muži rovněž pokusil o povstání proti Římu. Impérium tedy muselo být ve střehu. Nebezpečí, že nevrážíví Židé získají pomoc z Kapadocie, bylo nabíledni. Ještě se také nezapomnělo na případ velitele Vara, který několik let po Kristově narození při expanzivní politice od Rýna k Labi ztroskotal v Teutoburském lese.

Vzhledem k lehkomyšlnému podcenění germánských kmenů utrpěl porážku, což přimělo císaře Augusta ke zvolání: „Vare, vrať mi moje legie!“ Stále tu byla desetina vojenské síly, která byla císařské říši k dispozici.

Krátce po roku 60 př. Kr. padla spory oslabená židovská země pod římskou nadvládu. Stále docházelo ke konfliktům a k pokusům o osvobození. Důvod k povstání, které vedlo k zarputilé válce, zadal místodržící Florus, když vyloupil část chrámového pokladu. Extrémistická skupina zvaná zéloté strhla na sebe vedení a vystoupila bez milosti proti Římanům. Židé, kteří nesdíleli jejich názory, nemohli proti tomu nic podniknout.

Nero poslal do Judeje zkušeného vojevůdce Tita Flavia Sabina Vespasiana se třemi legiemi. V přístavním městě Caesarea došlo k masakru, protože město se připojilo k povstalcům. Vespasianus si v Caesareji zřídil hlavní stan. V letech 67 až 68 rozdrtily jeho legie odpor na severu. Galilea a Judea – kromě Jeruzaléma – se musely podrobit. Při propuknutí povstání v roce 66 byli asi Petr a Pavel již v Římě. Zemřeli pravděpodobně roku 67. I to odráží souvislost s pronásledováním křesťanů a odpor proti Židům.

Neronův pád v roce 68 vedl k rozhodujícímu střetu, protože Vespasianus byl povolán novým císařem. Novým velitelem se stal jeho syn Titus. Dostal na podporu další tři legie. Vytvořili kolem Jeruzaléma osm kilometrů dlouhý val. Nikdo nemohl vyjít ven. Zajatci a uprchlíci byli ihned před hradbami města ukřižováni.

26. září roku 70 po čtyřletých bojích bylo město dobyt, chrám byl zpustošen a do základů vypálen. Zeď nárků, u které se židé dnes modlí, je jediný pozůstatek západní stěny chrámu. Někteří generálové proti zboření chrámu protestovali, protože platil za velkou antickou stavební památku. Ale Titus byl neoblomný. Bylo nutno duchovní vlast židů vyhladit, vlast, ze které pocházeli i křesťané, kteří vyvolali v Římě tolik neštěstí. Židovští zajatci byli deportováni do Říma jako otroci, mnoho židů bylo ze země vypovězeno.

Malý zbytek pod vedením Eleazara ben Jaíra se uchýlil do pevnosti Massada jižně od Jeruzaléma. Tuto pevnost v roce 72 dobyla 10. legie velitele Flavia Silvia o síle 15 000 mužů.

Ježíš to předem předpověděl a Matouš, Marek a Lukáš to zapsali. U Marka čteme: „Když vycházel z chrámu, řekl mu jeden z jeho učedníků: ‚Mistře, podívej se, jaké jsou to kameny a jaké stavby!‘ Ježíš mu odpověděl: ‚Vidíš tyto velké stavby? Nežůstane zde kámen na kameni, všechno bude rozbořeno.‘

Když seděl na Olivové hoře naproti chrámu, zeptali se ho v soukromí Petr, Jakub, Jan a Ondřej: ‚Řekni nám, kdy se to stane a jaké bude znamení,

že se to všechno už blíží ke svému konci?‘ Ježíš jim odpověděl: ‚Dejte si pozor, aby vás někdo nesvedl. Mnozí (lidé) přijdou pod mým jménem a budou říkat: »Já jsem to!« a mnohé svedou. Až uslyšíte o válkách a válečných zvěstech, nelekejte se, musí se to stát...‘ ‚Až pak uvidíte ohavnou spoušť tam, kde být neměla – kdo to čte, rozumějí! – tehdy ti, kdo budou v Judsku, ať utečou do hor.‘“ (Mk 13,1–7.14)

Křesťané, kteří věděli o Ježíšově proroctví, utekli ihned na začátku války (66 po Kr.) do Pellas, na druhou stranu Jordánu. U Marka to měli černé na bílém a u Lukáše také: „Když se přiblížil k Jeruzalému a uviděl město, zaplakal nad ním a řekl: ‚Kéž bys v tento den poznalo i ty, co je pro tebe k pokoji! Nyní však je to tvým očím skryté. Neboť přijdou na tebe dny, kdy tě tvoji nepřátelé obklíčí náspem, oblehnou tě, sevrou ze všech stran, srovnají tě se zemí, (vyhladí) tvé děti a nenechají v tobě kámen na kameni, protože jsi nepoznalo čas, kdy ti Bůh nabídl svou přízeň.‘“ (Lk 19,41–44)

Nelítostné boje trvaly v Palestině čtyři roky. Protahující se válka znamenala pro velitele nebezpečí. V armádě mohlo dojít k defetismu, k pochybování o vítězství. I tehdy už věděli něco o psychologické válce a o motivaci bojujících oddílů. Titus jako velitel byl vzdělaný muž. Ovládal dokonce těsnopis. Domnívat se, že neznal Lukášovo evangelium, které v Římě nebylo neznámé, by bylo naivní. Jaká to byla příležitost pro Tita upozornit na to důstojníky a vojáky, že židovský prorok (Ježíš) předpověděl zánik Jeruzaléma! Lukáš by mohl být dokonce přímo rádcem válečné taktiky, ale nešlo o to, nýbrž o skutečnost, že neměl zůstat kámen na kameni a že mají být vyhlazeny i děti.

Čtyřicet let předem uprostřed chrámu před svými soudci Ježíš oznámil, že příště bude soudcem on. A on vykonal soud. Osvícení křesťané mají sklon snižovat Ježíše na pouhého bratra – Ježíše. Ale on je Pán. V poslední den řekl: „Vy mě nazýváte Mistrem a Pánem, a to právem: to skutečně jsem.“ (Jan 13,13) Nechtěl být nazýván bratr-Ježíš, nýbrž „Mistr a Pán“! U Lukáše je před branami Jeruzaléma jako soudce! Tak to oznámil nejvyššímu soudu, synedriu. Na Titově vítězném oblouku v Římě je to dodnes vytesáno v kameni. V roce 79 se stal Titus císařem. Nechal křesťany na pokoji. Snad to bylo gesto díky.

V roce 132 se Židé vzbouřili ještě jednou. Podnětem bylo nařízení císaře Hadriána (76–138 po Kr.), které trestalo židovskou obřízku smrtí. Kromě toho oznámil, že na místě zbořeného chrámu bude postaven chrám Jupiterův. Pod vedením Bar Kochby a Akiby ben Josefa, váženého rabína, propuklo povstání. Akib viděl v Bar Kochbovi „Vykupitele“ a nazval ho „Synem hvězdy“. Bar Kochbovi se podařilo sestavit silnou

armádu, která porazila Římany a obsadila Jeruzalém. Byl provolan za Mesiáše – jak to prorokoval Ježíš, ale jen na krátký čas. Jeho jednání se řídilo podle Tóry.

Ale opět dělali povstalci účty bez Říma. Císař Hadrianus, muž politického formátu, povolal z Británie velitele Julia Severa a uložil mu porazit povstalce. Tentokrát to trvalo jen dva roky. Roku 134 byl Jeruzalém znovu dobyt zradou a síť odporu byla zničena. Vůdce padl v boji. Povstání stálo půl milionu lidských životů, zbytek byl decimován hladem a nemocemi, židovské obce byly srovnány se zemí. Židé už nesměli vstoupit do města. Jméno Judea bylo zrušeno. Země byla nazvána Sýrie a Palestina. Na 1900 let ztratili Židé svou vlast. „Kéž bys bylo poznalo, co je tobě ku pojoji!“ se vyplnilo neobyčejně tragickým způsobem.

Sporné tahy

Na prahu 21. století se zdá nepředstavitelné, jak bylo možno v 19. století postavit celou vědu na hlavu, když se tvrdilo, že žádný člověk, tedy ani Ježíš, není schopen takové předpovědi. Byl vynalezen termín „post eventum“ (po události), tzn. tvrdilo se, že proctví bylo vloženo Kristu do úst až po roce 70. Přitom by stačil pravděpodobně jen politický rozhled, aby bylo možno takovou katastrofu předvídat. Ježíš viděl fanaticismus zélotů, jednoho měl mezi svými učedníky a mohl ho z jeho nebezpečné horlivosti vyléčit. Ježíš měl velmi jasný vhléd do společenského vývoje, věděl, jaké je to nebezpečí pro národ, když se politika staví nad náboženství. Islámští extrémisté jsou dnes to, co kdysi byli zéloté.

V 60. letech jsem se pokusil ve své knize »Polský experiment« upozornit západní svět na dynamiku polského katolicismu a vyjádřil jsem názor, že Poláci mohou nabídnout více, než se o nich soudí. Dělnický vůdce Lech Wałęsa z Gdaňska a Karol Wojtyła z Krakova měli za 15 let tuto domněnku potvrdit. Primas kardinál Wyszyński, který stál téměř 40 let v čele polské církve, předpověděl, že v Polsku začne zánik komunismu. On sám už to nezažil, ale stalo se tak v roce 1989.

7. září 2001 jsem vyslovil americkému ministru obrany Thomasu Whiteovi obavu, že lidská civilizace může být vystavena novým nebezpečím, a jmenoval jsem Afghánistán a Taliban. Čtyři dny nato, 11. září 2001, došlo k atentátu v New Yorku. K tvrzení, že takové předpovědi jsou nemožné, je třeba být opatrný. Jde o prostou a jednoduchou politickou intuici.

Přínejmenším tuto musíme Ježíši přiznat, když už nechceme uznat schopnosti ležící mimo hranice přirozenosti. Ježíš měl zřejmě něco mno-

hem více. Svým božským zrakem viděl do nejmenší podrobnosti, co se v Jeruzalémě odehraje, a dal se do pláče.

Otázka, která se zde vynořuje, se týká celé oblasti duchovních věd. Jak silná musela být ideologická zaslepenost, když se používaly takové sporné tahy a když se z nich udělalo tvrzení a východisko pro vědecké bádání! Abychom použili výrazu jednoho teologa z univerzity v Cambridge, musíme obdivovat „opovázlivost“, s jakou se tu pouhá tvrzení podávají jako vědecké poznatky.

Francouzský filosof Michel Henry napsal k tomu ve své objevné knize »Já jsem pravda – O filosofii křesťanství« (Paříž 1996): „Konstatovat pravdivost nějakého textu, jeho datum, pravost rukopisu, původnost řeči, ve které byl napsán, to znamená východiska pro společenské vědy: konstatovat pravdivost události, o které vydávají svědectví. Pravost raných křesťanských textů (evangelíí), znalost a analýza jejich zpracování by učinily věrohodnějším jejich obsah, tzn. ono předivo mimořádných událostí, které se kupí kolem Kristovy osobnosti a její historické existence. Odtud vyplývá např. úsilí křesťanské analýzy přiblížit vznik originálních textů co nejbližší datu, kdy se měly stát události, o kterých vyprávějí... ale probouzí to také opačné úsilí skeptické kritiky: tuto blízkost popřít.“

Jak silný byl tento tlak v 60. a 70. letech 20. století, a to i v oficiálních křesťanských církvích, ukazuje jednotný překlad Bible, který vydali v roce 1980 němečtí biskupové spolu s Radou evangelických církví. V úvodu k jednotlivým evangelíím stojí u Matouše: „Evangelium předpokládá zánik Jeruzaléma (70 po Kr.) (*proč vlastně?*); a bylo tedy sepsáno kolem roku 80, a to pravděpodobně v Sýrii (spíše než v Palestině). Z jeho obsahu vyplývá, že muselo vzniknout v oblasti, kde spolu žili křesťané a židé. Za autora se pokládá dnes blíže neznámý židovskokřesťanský učitel, který byl ještě žákem apoštolů.“

K Markovi tu stojí: „Rovněž podle starokřesťanského podání napsal své evangelium v Římě. Jde o časovou souvislost se zbořením Jeruzaléma (*proč vlastně?*), a bylo proto napsáno kolem roku 70 po Kr., a to pro pohany a křesťany z pohanství.“

V úvodu k Lukášovi čteme: „Dívá se zpětně na zánik Jeruzaléma a očekává nový Kristův příchod jako nikoliv již bezprostřední. Sepsání evangelia (tak jako Skutků) spadá do let 80–90. Zda vzniklo v malé Asii, nebo v Řecku, není možno přesně určit.“

V katolických církevních listech v závěru 20. století prožívá toto mání velký rozkvět. V svých vydáních 31. ledna 1999 přináší hesenské Biskupské listy článek pod titulem: „Pavel je jediný očitý svědek, který slyšel na vlastní uši.“ V interview se schwandorfskou teoložkou R. Radbeck

Ossmannovou (40) se hovoří o jejím výzkumu k roli a postavení Petra v prvotní církvi. Když mluví o Petrově úřadu, říká mezi jiným: „Dosa- vadní výzkumy se odvolávaly především na výpovědi evangelií a Skutků apoštolů. To však jsou prameny z pozdější, neapoštolské doby. A jak víme, úcta k Petrovi narůstala po jeho smrti do té míry, že v těchto pozdních pramenech je spíše řeč o přehnaném Petrově obrazu u křesťanských obcí než o Petrovi historickém.“

Jak bylo v Cambridge doloženo již o 20 let dříve, nelze takové kapitálně chybné hodnocení vůbec ničím doložit. Co totiž vzniklo „poapoštolsky“, spadá do oblasti legend (teologové to nazývají víra obcí), proto Radbeck Ossmannová na tom staví naprosto naivně, když mluví o vzniku „Petrova obrazu“. Podobně se v Evropě mluví o vzniku Tomášova obrazu v jižní Indii. V podobném duchu odpovídá redakce listu na otázku rozdílů mezi Matoušem a Lukášem. Píše: „Oni (evangelisté) nejsou ani zpravodajové ani historikové, nýbrž svědkové křesťanské víry (tzv. legendy) v ukřižova- ného a zmrtvýchvstalého Pána v době asi 50 let po smrti Ježíše z Nazare- ta.“ Jinými slovy: evangelia vznikla teprve kolem roku 80.

Biskupský list z Paderbornu »Der Dom« zastává v té době stejnou linii. Pod titulem: „Proč Bůh nepíše sám?“ vycházel seriál výkladů o pramenech křesťanské víry, tedy o Bibli. Co bylo do textu vpašováno, odpovídá ideo- logii biblické kritické školy. To znamená mezi jiným: „Chtěli byste vědět, co je pravda? A myslíte tím: Co se vlastně stalo? Z takové otázky se Bible vymyká. Pro někoho to může znít jako zklamání, ale ještě větší zklamání by bylo, kdyby byly příběhy Bible historické pravdy, které se staly kdysi před dávným časem. Protože to by znamenalo přinejmenším, že doby, kdy Bůh zasahoval do dějin velkými znameními, jsou už ty tam.“ A dále stojí: „Když však je Bible kniha o zkušenostech víry, pak je platná ještě dnes.“

Co při takových publicistických vysvětlováních pobuřuje, není jen dogmatický způsob – tehdy a tehdy – ale pohrdání historickým myšle- ním. Pro prostého čtenáře je obtížné prohlédnout dvojznačnost takových myšlenkových postupů. Vyslovíme-li to totiž jasně, znamená to: „Naše víra se neopírá o to, co hlásal Ježíš, ani o to, co hlásali apoštolové, nejprav- děpodobnější svědkové událostí historického Ježíše, nýbrž my věříme ve zkušenost víry druhé a třetí generace po apoštolech, které neměly žádné konkrétní vzpomínky na historického Ježíše. Přitom ‚zkušenost víry‘ je možno snadno zaměnit za ‚vytváření bájí.“

Prof. Dr. Klaus Motschmann (Berlín), evangelický křesťan, to s lehkým ironickým podtextem formuluje takto: „My věříme ve víru obcí (třetí ge- nerace po Ježíši). Historická pravda v tom nehraje žádnou roli. To se říká nadmíru zřetelně. Co se vlastně stalo? Těto otázce se Bible vyhýbá.“

Uvedené příklady mohou čtenářům názorně ukázat, jak velmi vzdálené je některým křesťanským provinciím historické myšlení. Síla a věrohodnost křesťanství byly vždy v historické vazbě. Teprve dějiny nám pomáhají rozlišit zkušenost víry od výmyslů. Křesťanství, které hlásanou víru oddělí od historie, směřuje výhledově – jak to ukazuje příklad v druhé polovině 20. století – nebo dokonce v krátké době k vlastnímu zániku.

K zápisům o Ježíšově životě nedošlo teprve po zboření jeruzalémského chrámu, nýbrž dávno předtím. Každé jiné tvrzení se vystavuje výtce z dogmatické zvučlosti. Kdyby evangelia vznikla teprve po roce 70, pak by popisovala zboření města, které hluboce otřásló židovstvím i křesťanstvím na celém světě, jako událost, která se již stala. Psychologicky je zcela nepochopitelné, proč by tuto událost jen vkládali teprve dodatečně do úst Ježíšovi, což vypadá, jako by tato zpráva byla od A až do Z vymyšlená, a to je absurdní. Máme tu u těchto kritiků co do činění s určitým druhem falšování dějin, které by slušelo spíše marxismu nebo národnímu socialismu než mužům, kteří se pokládají za vědce v oblasti biblistiky.

Zboření jeruzalémského chrámu Římany v roce 70 v jeho historicko-filosofickém významu zůstává pro ně dosud nezpracovanou skutečností, stejně jako souvislost mezi událostmi v roce 65 v Římě a tragickým osudem v Palestině v roce 70.

8. Zavraždění dětí v Betlémě

Na počátku nového tisíciletí, bylo to poslední neděli roku 2001, byl jsem se svou rodinou na bohoslužbách. Kazatel si dal mnoho práce s přípravou a mluvil velmi pečlivě. Téma bylo dáno dnem. Byl to útěk rodičů Josefa a Marie do Egypta. Král Herodes usiloval o život Dítěte. Velice působivě líčil řečník strasti cesty v tehdejší době, zvláště když šlo o utečence. Je to příběh, který nám zanechal Matouš ve své knize. K lepšímu porozumění celého problému budu evangelistu citovat:

„Když se Ježíš narodil v Betlémě v Judsku za času krále Heroda, přišli do Jeruzaléma mudrci od východu a ptali se: ‚Kde je ten narozený židovský král? Uviděli jsme jeho hvězdu na východě, a proto jsme se mu přišli poklonit.‘ Když to uslyšel král Herodes, ulekl se a s ním celý Jeruzalém.“ (Mt 2,1–3) Když se Herodes o všem informoval, dal si zavolat prominentní hosty a uložil jim, aby šli do Betléma. Tak mu to židovští učenci řekli. „A hle – hvězda, kterou viděli na východě, šla před nimi, až se zastavila nad místem, kde bylo dítě.“ (Mt 2,9)

Ve snu dostali pokyn, aby se nevraceli k Herodovi. I Josef dostal ve snu příkaz: „Vstaň, vezmi dítě i jeho matku, uteč do Egypta a zůstaň tam, dokud ti neřeknu. Herodes totiž bude po dítěti pátrat, aby je zahubil.“ (Mt 2,13) „Když Herodes poznal, že ho mudrci oklamali, velmi se rozlítil a dal v Betlémě i v celém jeho okolí pobít všechny chlapce do dvou let.“ (Mt 2,16)

Nakonec uklouzlo kazateli prohlášení, které zmařilo působnost jeho hlásání. Jako na okraj poznamenal: „Dnes ovšem víme, že zavraždění dětí v Betlémě je mýtus.“ Tím skončil, žádné zdůvodnění, ani bližší vysvětlení. Uvedený duchovní není se svým názorem ojedinelý. Tento názor zastávají hojně nejen vysoké školy, redakce, nýbrž i církevní kruhy. Odmítání sahá od zařazení do kategorie „lži světových dějin“ až k legendě. Je zde řeč o „nedoložené vraždě dětí“ až k výrokům „pravděpodobně se to vůbec nestalo“. Důkaz pro takové odmítnutí chybí, operuje se tedy pouze s nedoloženým popřením.

Jedním ze zdůvodnění údajně legendárního původu této krvavé události v Betlémě je poukaz, že židovský dějepisec Josefus Flavius se o něm nezmiňuje. Možná že právě zde v tomto zamlčení je náznak, že se to skutečně stalo. Flavius píše ve službách římského císaře na konci prvního století. V té době byla již v Římě dvě krutá pronásledování křesťanů, která se opírala o císařské dekrety.

Kdyby se Flavius zmiňoval o Herodově krvavém díle, nemohl by se vyhnout tomu, aby napsal něco více o dítěti Ježíš, o které vlastně šlo, a o jeho pozdějším působení v době dospělosti. Tím by jednal proti zájmům státu a připravil se o přízeň císaře, ze které byl živ a v jehož stínu vlastně mohl psát. Proto z dobrých důvodů zamlčel existenci křesťanů, i když právě v Palestině a dlouho před výbuchem židovské války docházelo stále k vřeni, především v Jeruzalémě.

Na podobnou taktiku zamlčení narážíme i jinde při v publikační činnosti z vědecké a populárně-vědecké oblasti. Podle potřeby se vynechává, zamlčuje, znehodnocuje nebo nadhodnocuje. To mě až do poloviny mého života iritovalo. Jedna z důležitých vedlejších funkcí lidské paměti je selekce, potlačování, přehodnocování. To se projevuje v používané formulaci „dobré staré časy“. Tyto staré časy vůbec nebyly dobré a už vůbec ne lepší než pozdější. Pomysleme na četné nemoci a epidemie, které lidi sužovaly a kterým byli bezmocně vystaveni.

Zloduchové dějin jako Nero nebo Herodes se rehabilitují. Pro mě bylo stále hádankou, jak to, že Napoleon, který svým politickým ambicím obětoval krev mladé Francie, může být dnes uložen v Domě invalidů v Paříži. Mnoho let po své smrti se stal mýtem Francie. Tento mýtus představoval vždy skvrnu na mé účtě k francouzské kultuře. Velký Beethoven ho nejdříve ctil a později se Napoleon stal pro něho pohoršením.

Při hodnocení vraždy nevinňátek v Betlémě se dále ukazuje, podobně jako při jiných událostech z Ježíšova života, absence biblické archeologie v širším slova smyslu. Je to Bultmannova demytologizační teorie. Je zajímavé, že jiné masové vraždy z té doby a té země nikdo nezpochybňuje. Ale zůstaňme nejdříve u Heroda.

V roce 40 před Kr. dosáhl Herodes u římského senátu, že mu bylo přiznáno v Palestině alespoň jádro hasmoneovské říše. Hasmoneovci známí spíše jako Makabejští, vedli v půli druhého století před Kr. úspěšný boj proti odcizení řeckou kulturou. Tu brutálně prosazovali syrští vládci. Židovská náboženská kultura měly být zničena. Tento pokus se podařilo Hasmoneovcům, zmařit. Požívali tedy i po svém zmizení velké úcty u židovského národa.

Herodes byl Idumejec, tedy položid, mimo to měšťanského původu. Aby vylepšil svůj obraz u Židů, oženil se s Hasmoneovnou Marianou, kterou velice miloval, což mu nevadilo v tom, aby ji nakonec z politických důvodů dal zahubit.

K zajištění svého panství dal na počátku své vlády popravit 45 předních Hasmoneovců. Jejich majetek zkonfiskoval. Řím mu to trpěl. U východních vládců to nebylo nezvyklé. Kromě toho v císařských palácích se s politickými protivníky také nemazlili.

Druhou paralelou vraždy dětí v Betlémě je počínání římského velitele Publia Quinctilia Vara. Po smrti Heroda Velkého (který dal rozkaz k zabítí dětí) rozdělil Řím jeho říši mezi tři jeho syny: Archelaa, Heroda Antipu II. a Filipa. Žádnému z nich nebyl udělen královský titul. Mohli se nazývat tetrarchy, každý vládcem nad svým dílem země. Žádný ze synů neměl politický instinkt, kterým by se mohl měřit se schopnostmi svého otce prosadit se.

Proto mezi nimi propukly velké nepokoje a ty otráasaly celou Palestínou. V Galileji vtrhl muž jménem Juda, syn Hezechiáše, do paláce v Sefforis, vzdálené pět kilometrů od Nazareta, vykradl celou zbrojnici a kořist rozdělil svým přívržencům. Nato nařídil císař Augustus svému vrchnímu veliteli v Antiochii Varovi, aby obnovil pořádek. Ten vstoupil se třemi legiemi do Palestiny a bez milosti zasáhl. Kolem cesty bylo ukřižováno 2000 povstalců, mezi nimi členové královské rodiny, kteří povstání podporovali. Sefforis byla srovnána se zemí.

Ještě po 60 letech při výbuchu židovské války v roce 66 musely být vzpomínky na zničení tak živé, že nikdo nechtěl riskovat nové zpuštění, proto město otevřelo římskému vojevůdci Vespasianovi své brány. Po zničení chrámu v Jeruzalémě se mnoho Židů uteklo do Sefforis.

Ve stínu Sefforis

V době Varově byl asi Ježíš se svými rodiči ještě v Egyptě. Když se Herodes Antipa vrátil z Říma, kde si dal potvrdit titul tetrarchy, vybudoval znovu Sefforis a učinil si z ní hlavní město. Monarcha a Ježíš žili od sebe jen několik kilometrů, ale potkali se pravděpodobně jen jednou, při Ježíšově procesu v Jeruzalémě.

V Sefforis byly ve 20. letech 20. století učiněny významné vykopávky, které vrhají světlo na Ježíšovo okolí. Byly nalezeny stovky mincí, sloupy, zbytky divadla, které pojalo 4 000 návštěvníků. Město mohlo mít 30 000 obyvatel. Josephus Flavius je nazývá „klenotem Galileje“. Není pochyb, že i Josef našel v Sefforis práci. Tehdy bylo označení řemesla „tesař“ pojímáno širěji a znamenalo také stavitel.

Podobenství a obrazy, kterých Ježíš používal, ukazují, že znal i svět divadla a paláců. V Sefforis bydleli Židé, Řekové, Římané a Arabové. Bylo to tehdy kosmopolitní město. Odtud pocházela Jana, Ježíšova stoupenkyně, která ho následovala při jeho cestách zemí, žena Chuzy, pokladníka na královském dvoře.

Varus i přes drakonické trestání povstalců nebyl pokládán za zloducha. Současníci mu přisuzovali mírnou povahu a klidný temperament.

Pocházel ze vznešené rodiny. Ale přisuzovali mu velkou slabost, pokud šlo o peníze. Přišel jako „chudý“ muž do blahobytné Sýrie a jako bohatý opouštěl zchudlou Sýrii.

O několik let později ho císař Augustus jmenoval místodržícím v Germánii. To se mělo ukázat jako velmi chybné rozhodnutí. Varus se osvědčil na východě Afriky (Tunis) jako dobrý odborník, pokud jde o správu, ale nebyl dobrým vojenským stratégem. Proti Germánům neprokázal politickou obratnost. Chtěl Germánům vnutit římský právní a daňový systém. Ale jako národem jimi pohrdal: Kromě lidského hlasu a údu pryč na sobě neměli nic lidského.

V roce 9 po Kr. došlo k povstání, které chtěl Varus potlačit. Byl sevřen v pasti a jeho tři legie a šest pomocných kontingentů bylo pobito. Quinctilius Varus a jeho důstojníci spáchali sebevraždu. Byl to právě Cherusk Arminius, který požíval velké důvěry v Římě i u Vara, kdo mu vpadl do zad a zničil jeho legie.

Kolem této Varovy porážky vznikly mýty vtělené do vojevůdcova památníku v Teutoburském lese. Zatím zde bylo registrováno 20 milionů návštěvníků. Byl postaven v roce 1875, v době, kdy se tvořily národní mýty. Stavitelem byl Ernst von Bandel. Při zasvěcení byli přítomni všichni, kdo měli postavení a jméno. Odpovídalo to duchu doby, několik let po ustavení Říše. Po druhé světové válce bylo slyšet hlasy, které žádaly, aby památník byl stržen. V biblické kritice našla tato tvorba mýtů své místo především z opačné motivace: jako demytologizace. Vytváření nových mýtů se ukrývalo – jak je zřejmé – za svůj opak, totiž demytologizaci.

Ježíš byl tehdy stár 16 let. Při velké sílníční síti byli lidé v Římské říši velice mobilní společností. Informační systém byl vybudován velmi dobře. O Varově porážce v Germánii bylo možno se brzy dovědět až v Nazaretě. S jeho jménem bylo přece spojeno zničení a nová výstavba Sefforis, na jejíž výstavbě a zkrášlování se stále pracovalo.

Žádnému historicky orientovanému člověku by nepřišlo na mysl zpochybňovat osobu Quinctilia Vara a ještě méně masové vraždy, ke kterým se dal strhnout především v Sefforis v blízkosti Nazareta. Politicky motivovaná vražda ani politické masové vraždění nikoho nepřekvapovalo. Zabití dětí v Betlémě nařízené Herodem Velikým – šlo asi o 40 dětí – bylo drobností ve srovnání s ukřižováním 2000 dospělých povstalců u Sepforis. Betlém ležel v dosahu Jeruzaléma, světové metropole, ve které se scházeli poutníci z celého tehdejšího světa, naplnění nejen svou náboženskou horlivostí, nýbrž také informacemi. Nikdo se nemohl odvážit reptat proti Herodovi kvůli zabití 40 dětí, pokud nechtěl riskovat svůj život.

Negativní zpětné otázky při biblických událostech, především z Nového zákona, nemají žádný vědecký podklad, nýbrž jen psychologický. Ukřižování 2000 lidí v blízkosti Nazareta nikdo nezpochybňuje (protože nemělo nic společného s Ježíšem), vražda dětí v Betlémě právě deset let předtím se zpochybňuje i v křesťanských chrámech.

V jednom farním listu položil evangelický farář v severním Německu v březnu 2003 otázku: „Jak to (vraždu dětí) mohl Bůh dopustit?“ Někdo by mohl dodat jako Albert Camus: „Takovému Bohu, který to dopustí, nemůžeme důvěřovat, nemůžeme mu věřit.“ Odpověď je nasnadě: „Příběh o vraždě dětí v Betlémě je legenda. Tento zločin se nestal... A kromě toho si pozorný čtenář všimne velice rychle, že tady se vypráví o Ježíšově raném dětství podle předobrazu Mojžíšova dětství jako o legendě.“

Tak snadno je možno při sebemenší těžkosti s výkladem si pomáhat z nouze – všechno je legenda, od Mojžíše až po Ježíše. Takové zdůrazňování je projevem úplného popírání historické osoby Ježíše Krista, jeho hlásání a jeho poslání. Děti v Betlémě nebyly poslední a jediné, kdo za Ježíše zemřely. V průběhu dějin jsou to miliony a miliony, které ho následovaly, a mnoho z nich zcela dobrovolně.

Stejná otázka byla položena v naší době, pokud jde o „holokaust“ v Osvětimi. Proč to Bůh připustil? Jak to – Bůh? Není se třeba spíše ptát, proč to člověk připustil? My, generace našich otců a praotců? Ani zde nescházejí pokusy udělat legendu z genocidy, která se nestala, protože bychom se chtěli zbavit problému viny a pokání.

Není žádný rozumný důvod, proč bychom měli pochybovat o vraždě nemluvňátek v Betlémě, stejně jako o ukřižování Ježíše před branami Jeruzaléma, které zůstává nadále pro ty, kteří hledají pravdu, především tajemstvím, nikoliv však mýtem. Přesně tak představuje pro nás hádanku konec celého vesmíru. Kdo to jako přírodovědec vidí jinak, musí se stále opravovat, nebo je opravován od druhých.

9. Ježíš Žid

Jedním z důvodů, proč jsem si od spekulací a tezí biblických vědců mohl zachovat odstup, byla zkušenost, která sahá až do dětství. Osud tomu chtěl, že jsem vyrostl v rodině, která se stavěla kriticky k tehdejšímu politickým a ideologickým zmatkům. Trpce za to zaplatila, protože po vypuknutí druhé světové války 1. září 1939 putovala do koncentračního tábora. Já sám jsem byl nucen velice bedlivě pozorovat okolí. Tak jsem se jako mladík nejednou divil, jak se významné osobnosti, jako lékaři, učitelé, důstojníci, a dokonce i duchovní, dávají lehce strhnout proudem doby. Ještě větší byla moje nelibost, když jsem po zhroucení systému objevil mezi vědci představy, které mi silně připomínaly dobu mého mládí.

S léty jsem se naučil být k nim milosrdný. Zda se člověk nalézá na straně omylu nebo na jisté cestě, je někdy osudové a není to ani vina, ani zásluha. To je asi případ biblických vědců.

V roce 2001 se ve Spojených státech objevilo rozsáhlé dílo Johna Meiera »A marginal Jew« (Žid na okraji) – zamyšlení nad historickým Ježíšem. Práce, která má 693 strany, je třetím dílem série o historickém Ježíši. Jestliže v 19. a na počátku 20. století převládala především debata o otázce Ježíšových zázraků, pak počínaje rokem 1970, od počátku tzv. „třetí vlny“, vystupuje do popředí v bádání o Ježíšovi především jeho židovské okolí, jeho zakořenění v židovském myšlení a židovské kultuře. Jako „první vlna“ se označuje protestantské bádání v 19. století, jako „druhá vlna“ Bultmannova škola ve 20. století.

Když srovnáme působivou pečlivost děl J. P. Meiera, teologa na amerických univerzitách, s pracemi protestantských biblistů v Německu, pak se tyto práce jeví ve svých výkladech zčásti naivní, rozporné a velmi odcizené světu. Lidské individuum není možno pochopit, soudí Meier, když o něm uvažujeme izolovaně: To platí tím spíše pro charismatickou osobnost, jejíž celé působení je zaměřeno na sociální vztahy. Stále častěji narážíme proto na výrazy jako „Ježíš Žid“ „náboženství Žida Ježíše“ apod. Člověk má téměř dojem, jako by se první a druhá vlna v protestantismu měla nejen ignorovat, ale obžalovat.

Meier zkoumá podrobně nejen vztahy Ježíše ke skupinám, které mu přály, lidovým masám, učedníkům v širším slova smyslu, ke skupině Dvanácti, k ženám, které ho provázely, Janu Křtiteli, který vyzýval k obrácení, nýbrž také k těm, kteří se vůči němu stavěli kriticky, až nepřátelsky. To

byla strana saduceů, kteří se přizpůsobili římské okupační moci, farizeové, kteří pěstovali nacionalismus, herodiáni, straníci krále Heroda, Římané, Samaritáni, kmen, který si zřídil vlastní chrám mezi Judskem na jihu a Galileou na severu, a proto jimi pravověrní židé pohrdali, se zákoníky a zéloty (politickými extrémisty). Zvláštní postavení měli esséni, hnutí, které se stranilo chrámových kněží, protože je pokládalo za zkorumpované, a pokoušelo se žít podle Mojžíšova Zákona. Ti byli Ježíši příznivě nakloněni.

Člověk je ohromen otevřeností, s jakou autor přistupoval k Ježíšovu židovskému myšlenkovému světu a jak ho osvětlil. Takové práce byly v Německu 19. a 20. století nemyslitelné. Musíme si to uvědomit, abychom poznali, proč bibliční teologové z této části světa nechtěli o Ježíši nic vědět, dokonce ho potlačovali. Silně převládající antisemitismus znemožňoval každému vědci, aby se podíval na Ježíše takového, jaký je. Vliv společenských proudů a politických ideologií působil, jak známo, i na přírodní vědy. Tím spíše byly vystaveny tlaku vědy společenské, jako je biblická kritika a teologie. V předchozí kapitole „Kořeny duchovního zmatku“ to bylo naznačeno. Zde několik dalších příkladů.

Od 70. let 19. století byl antisemitismus „moderní“ ve Francii a v Rakousku ještě více než v Německu, ale v Německu dostal světonázorové rysy. Nabyl zde „vědeckého“ charakteru. V důsledku po staletí praktikovaných omezení v povolání byli Židé nuceni soustředit se na obchod. To se pro ně ukázalo na počátku industrializace jako výhoda. Pronikli do bankovního systému a do svobodných povolání. Mezi žáky a pak mezi akademiky byli více než bohatě zastoupeni, což nakonec vedlo ke komplexům závisti. Odlišnost Židů byla pro všechny problémem.

Hospodářská krize v půli 70. let podpořila antisemitismus, protože Židé mohli být označeni za původce krize. Hesla jako „Židé – naše neštěstí“, „co je dobré, je německé, co je cizí, je zlé“ se vynořovala a mohla vytrvat až do roku 1945.

Historik Heinrich von Treitschke (1834–1894) vykreslil ve svém pětitvářkovém stěžejním díle »Německé dějiny« tvář měšťanstva. Chtěl je představit nejen „jaké bylo“, ale chtěl je politicky vychovávat: vzorový příklad zneužití historického bádání. Jeho antisemitismus spojený s nacionalismem měl rozhodující vliv na pozdější národní socialismus.

Tomuto historikovi se dostalo ochrany a podpory od zástupců jiných oblastí. R. 1850 se objevil spis Richarda Wagnera »Židovství v hudbě«, nejdříve jako anonymní, pak od 1869 pod jeho jménem. Spis je vášnivým útokem složeným z předsudků, při kterých se ježí vlasy. Židé neumějí ani správně německy mluvit, ani zpívat a jsou zcela neschopní pro jeviště.

Jsou protikladem německých světlých hrdinů. Nejlepší formou vysvobození by byl jejich zánik. Tak bylo dávno předem duchovně připravováno Hitlerovo „konečné řešení“.

R. 1855 a 1864 se objevily romány Gustava Freytaga „Má dáti – Dal“ a Viléma Raabese „Kněz hladových“. Byly to nejtčtenější knihy buržoazní éry. Tyto knihy dodatečně podněcují silící antisemitskou náladu.

Po teorii následovala politická praxe. R. 1903 založil evangelický kazatel Adolf Stöcker křesťansko-sociální stranu. Požadoval mimo jiné zákaz přistěhovalectví Židů, jejich vliv měl být ve všech oblastech veřejného práva potlačen. U oficiálních představitelů sice nakonec ztratil uznání, ale ozvěna jeho názorů ve veřejnosti zůstala živá.

Jiní ho opustili, a pokusili se ho dokonce překonat. R. 1924 bylo 184 účastníků evangelického synodu v Mnichově varováno před „židovským celosvětovým spiknutím“. Časopis „Světlo a život“, který vycházel nákladem 18 000 výtisků, psal o „dobře odůvodněném odklonu všech národů od Židů“. Vydavatelem byl pastor Josef Ganger, inspektor Evangelické společnosti pro Německo. R. 1927 žádal list, aby árijsci nenakupovali u Židů.

Ve stejné době zveřejnil teolog Hans Meiser, ředitel evangelického kněžského semináře v Norimberku, dokumentaci pod titulem „Evangelické farnosti a židovská otázka“. Označil židovskou morálku za zapáchající nemravnost. Přizvukoval mu vlivný teolog Paul Althaus, který zastával antisemitské teze a vítal Hitlerův nástup k moci.

R. 1928, tedy 5 let předtím, došlo na univerzitě v Erlangenu k události, která je pro naši úvahu ilustrativní. V prosinci se tam konaly akademické volby. Národně socialistický svaz německých studentů získal 30 % hlasů. 36,3 % členů NSDSt byli evangeličtí studenti teologie, ačkoliv celkový podíl těchto studentů na univerzitě byl jen 21 %. Ještě horší to bylo, pokud jde o evangelické studenty teologie na univerzitách v Marburgu, Göttingenu, Münsteru, Kielu a Rostocku.

Z pověření evangelické církve Německa sestavil teolog Walter Küneth dobrozdání, ve kterém se praví: „Církev se zasazuje o to, aby došlo k vyloučení Židů z národního života. Neboť jejich způsoby odporují křesťanskému ethosu.“ Protikladné směry v protestantismu „Němečtí křesťané“, věrně oddaní režimu, a „Vyznávající církev“, která režim kritizovala, měly společného jmenovatele: podporovaly diskriminaci a pronásledování Židů.

Tato duchovní omezenost pronikla až do nejryzejších hnutí a kruhů. Erich Sauer (1889–1959) platí dosud za vynikajícího teologa bratrského hnutí, společenství, které chce uskutečnit původní křesťanské bratrství.

Udržoval mezinárodní styky, zajímal se o přírodní vědy, byl to muž širokého ducha. R. 1937 mu bylo svěřeno vedení wiedenesterské biblické školy v Porýní.

Ačkoliv byl odpůrcem národních socialistů, propadl jejich rasové teorii. R. 1939 napsal po jedné americké cestě do časopisu »Gnade und Frieden«: „Byli jsme dnes v Německu vzhůru brzy ráno. Již v 5.30 jsme vstali, abychom vyslechli řeč našeho Vůdce. Jaké osvěžení pro pravdymilovné německé srdce!“ Ve svém nadšení pro vůdce se přizpůsobil širokému proudu doby.

Jeho vnitřní rozpolcenost se projevila v tom, že pokládal Židy ještě ve své době za Boží národ, který v Palestině brzy pozná svého mesiáše. Sauer rozlišoval mezi národem Izrael a dnešními Židy. V židovské pogromy v Německu nejdříve nevěřil, což mu nebránilo v tom, aby v roce 1940 napsal: „Národy mají právo a povinnost bránit se z důvodu sebezáchovy proti Bohu odporujícímu panství židovství.“ Zcela ve smyslu tehdejší rasové teorie se domníval, že existují vyšší a nižší rasy, a dokonce i rasy méněcenné, jejichž osud je dán Božím požehnáním a prokletím. Sauer se pokoušel dokázat – zcela ve smyslu biblické kritiky své doby – že Ježíš byl árijec.

Věřit, že tak rozšířené vědomí nepřibarvilo i práce biblické teologie, a dokonce na ni nevykonávalo nátlak, znamenalo by nejen potlačovat staletou historickou zkušenost, nýbrž i znásilňovat lidský rozum. Odpor k Židům byl pobídkou k biblickému bádání, které je pro křesťanskou teologii smrtelné.

Poruchy vidění skrze antifeminismus

Kromě antisemitismu zamlžil mužům biblické vědy oné doby zrak také antifeminismus. Na 19. století se často nahlíží z hlediska ženské emancipace. V buržoazní společnosti však existovaly také postoje ženám nepřátelské, a to až do 20. století. Dr. Ute Planert z univerzity v Tübingenu to důkladně zkoumal v díle »Antifeminismus im Kaiserreich« (Antifeminismus v císařství). Ve všech vrstvách společnosti od maloměšťáků až k vysoké šlechtě existovalo protiženské smýšlení spojené s antisemitskými a nacionalistickými tóny.

R. 1903 adresovala saská šlechtična Kathinka von Rosen provolání německým ženám o morální slabomyslnosti žen. Mělo velký odbyt. Po prvním vydání muselo být dotištěno 20 000 exemplářů. R. 1912 byl založen „Německý svaz na potírání ženské emancipace“. Židovce Edith Stei-

nové, která později konvertovala ke katolicismu a zahynula v Osvětimi, bylo znemožněno ve 20. letech 20. století získat profesorské místo, ačkoliv měla vysokou vědeckou kvalifikaci.

Otevřený a ještě více skrytý antisemitismus zakrýval badatelům jasný pohled na osobu a poselství Ježíše Krista. Je udivující, jak malá je ochota uznat, že vzory myšlení utvořené v éře antisemitismu a nepřátelství vůči ženám byly pěstovány pod novými pojmy dále i po druhé světové válce. Pojem „rasa“, „nadčlověk“ byly nahrazeny takovými pojmy jako „kolektiv“ a „společnost“. Jako průkopník nové „křesťanské“ obnovy byly oslavovány variace na téma socialismus. Tak jako národní socialisté se domnívali, že mohou aplikovat křesťanství na „německé křesťany“, tak to dělali marxisté a neomarxisté s modrookými teology. Křesťanství mělo být osvobozeno od židovského viru. Jako vzor mělo posloužit „vyznání víry“ evangelické teoložky Doroty Sölle z její knihy »Meditace a texty k použití«. Sölle se stala v 70. letech idolem evangelických i katolických kleriků.

Zanedbáváním pravidel pravopisu chtěla Sölle podtrhnout ducha odporu k tradici a podání. K osvětlení několik příkladů z jejího vyznání víry:

„Věřím v boha který stvořil svět nehotový jako věc která tak musí stále zůstat, který není řízen podle věčných zákonů které platí bez proměny ani podle přirozených řádů o chudých a bohatých kteří rozumí věci jsou informovaní a panují a těch kteří jsou vydáni na milost a nemilost, každý den žijí ve strachu protože on umřel a je v našich kostelích zahrabán protože jsme zradili jeho revoluci ze strachu před úřady.“ (*V německém originálu jsou podstatná jména psána malým písmenem.*)

Co Sölle hlásá svým kredem, je souhrn a výsledek teorií tzv. druhé vlny bádání o Ježíšovi v posledních 200 letech. Ježíš je revolucionář, zkrachovalý utopista, žije dále z idejí, které zasadil ve světě, vždy podle potřeby a ideologického vzoru. Člověk se opět stává vzorem všech věcí. Žít podle Boha, to si protiřečí. Jinak všechno začíná, tak jako vždy, od bodu nula.

To ukazuje, jak nutné je to, co požaduje anglický exegeta N. T. Wright, totiž návrat k historickému realismu. Historie bude mít vždy svůj význam, zůstane vždy interpretací, tak jako popis druhého člověka, jehož nejnitrajnější duševní život při vší rafinovanosti moderních psychologických metod musí zůstat tajemstvím. Tím nezbytnější je vycházet z faktů a nikoliv položit východisko bádání do spekulací.

10. Celek v zorném poli

Jako mladý člověk jsem měl vědce ve velké úctě, tato důvěra dostala první trhliny v době národního socialismu, když nemálo z nich dalo najevo, že podporují rasovou nauku. Druhý zlom přišel s prvním setkáním se zástupci tohoto světa a příležitostným pozorováním, jak velice se rozchází věda s charakterem.

Pozoruhodné je již to, jak je možné, že u biblických kritiků zůstaly bez povšimnutí nebo byly ignorovány dva velké průlomové okamžiky v 19. a 20. století, ať už z jakýchkoliv důvodů. Oni, kteří v duchu osvícenství kladli takový důraz na to, že se pokládají za lidi orientující se podle rozumu, se přitom tak provinili proti duchu rozumu, když odhlíželi od poznatků z jiných oblastí.

První rána postihla historické bádání. Ve druhé polovině 19. století bylo založeno jako věda. V antice se dějiny nepokládaly za vědu, tak jak tomu bylo třeba u filosofie, matematiky anebo astronomie. Zůstaly vyhrazeny pro jednotlivé osobnosti. Ty psaly převážně z pověření mocných a filtrovaly fakta podle potřeby. Leopold von Ranke (1795–1896) naproti tomu požadoval jako první, aby historické bádání ani neřídilo a ani nepoučovalo, nýbrž aby představovalo, jak to vlastně bylo. Dosáhl světového věhlasu.

Theodor Mommsen (1817–1903) se ukázal ve svém třísvazkovém díle „Římské dějiny“ jako mistr představování. Byl ostrým protivníkem kancléře Bismarcka a antisemitismu. R. 1902 obdržel jako první Němec Nobelovu cenu za literaturu.

Bibličtí teologové se naopak zazdili do jakéhosi druhu vzdorného postoje. Historická stránka Ježíšova života, ústřední osobnosti lidských dějin, byla odsunuta stranou. Národní socialismus šel ještě dále, zmanipuloval dějiny a postavil je do svých služeb. To byl návrat dějepiscectví z doby Rankeho a Mommsena až téměř do starověku. Dějiny se staly mýtem, tak jako pro biblické kritiky zpráva z Písma.

Po druhé světové válce končily pro studenty na univerzitách dějiny prakticky rokem 1871, a to proto, že mnoho profesorů propadlo národnímu socialismu. Jedna studentka v poválečné době, dnes stará dáma, byla závěry, které z toho byly vyvozeny, velice dotčena. Jak se domnívá, prameny nepodávaly to, co se pouštělo do světa.

Ještě méně odpovídalo pramenům, co se vypouštělo do světa, pokud jde o význam evangelií. Tito muži volky nevolky připravovali velké zne-

užití historie, které pak provedli muži Třetí říše. John Redford, katolický exegeta na Maryvale Institute v Birminghamu mi jednou citoval Petera Griffina, absolventa papežského biblického institutu v Římě, kterého měl v Anglii jako profesora. Ten měl ve zvyku říkat: „Read the text! Keep your common sense!“ (Čti text! Drž se svého zdravého rozumu!) Právě tento zdravý rozum postrádáme u mnoha velkých biblistů.

Druhý velký průlom nastal v první polovině 20. století ve fyzice. Byla to kvantová mechanika. Způsobila smrt strnulému myšlení přírodních věd. Galileo Galilei (1564–1642), objevitel Jupiterových měsíců, byl přesvědčen o tom, že všechno se dá změřit. René Descartes (1596), známý svým slavným „Myslím, tedy jsem“, vycházel z toho, že Bůh jedná způsobem, který se nikdy nemění. Tím tak zúžili Stvořitele, že ho prakticky vyloučili z dějin.

Od osvícenství hledala věda to, co je neměnné. Lidé chtěli přesně předpovídat události. Pokoušeli se přisoudit přírodě božské vlastnosti, např. nekonečno, a chtěli určovat pohyb individua v čase a prostoru. Ale takové pojetí přírody bylo popřeno katastrofami. Již Immanuel Kant (1724–1804) vyhlásil výhrady a domníval se, že technika by potřebovala přírodu. Ale pro biblické kritiky byly přírodní vědy a technika měřítkem pro víru. Pokoušeli se ji přizpůsobit, např. Rudolf Bultmann svou demytologizací Písma.

Tomuto pojetí přírodních věd udělala kvantová mechanika čáru přes rozpočet. Popisuje a vysvětluje procesy v malých částicích. V tomto (nejmenším) světě se dějí obdivuhodné věci, např. částice mohou být současně na různých místech, mohou se dorozumívat rychleji než světlo a bez přechodu měnit své místo. Budoucnost tedy není stanovená, ale otevřená. Vlastní skutečnost je matematicky nepředstavitelná. Dnes víme, že výzkumník je neoddělitelný od svého předmětu.

Pozoruhodný výzkum v této oblasti předložil katolický teolog Axel Schmidt z Paderbornu v roce 2001 ve své doktorské práci »Příroda a tajemství«. Co je nyní nutné, je vrátit se k velkému mysliteli antiky Aristotelovi (384–322 př. Kr.) a k jeho celostnímu myšlení. Jakmile je organismus pojímán jako součet částí, není to už celek. Mohu ho sice rozložit na jeho části, ale tím ho rozbývám. Aristoteles mluvil o nedělitelném celku. To bibličtí badatelé nebrali v úvahu. Slavný fyzik Carl Friedrich von Weizsäcker jednou řekl, že na tomto úseku bude muset věda mnohé pohřbít. To by mnohem více slušelo mnoha biblistům. Oni při pitvání a rozkládání textů ztratili ze zřetele celek. Ale ve zprávách evangelistů jde o celek, o otázku po smyslu lidského života, jeho budoucnosti po tělesné smrti.

Autoři těchto knih, tedy evangelisté, museli být jisti sami sebou, než sáhli po peru. V konglomerátu náboženských nauk a nabídek oné doby by jinak neměli vyhlídku, že je někdo bude brát vážně. A jak rychle a na

trvalo byli přijati, to překvapovalo je samotné. Proto ten rychlý sled knih. Ježíšova doba byla skrz naskrz „moderní“. Palestina byla částí římského impéria a byla plně integrována do jeho hospodářského, kulturního a technického života. Když se Římská říše zhroutila, zhroutila se i civilizace, kterou zřídila. A trvalo více než tisíc let, než se znovu zvetila. Jako příklad může sloužit silniční síť. Než byly zbudovány zámořské lodi o té velikosti, jak je znali Římané, uplynulo nejméně 1500 let.

Každý ze čtyř evangelistů měl celostní pohled. Měl před očima určité cílové skupiny, které chtěl přesvědčit. Potřeboval velkou schopnost vcítění do rozdílného myšlení adresátů, k nimž se obracel. Kolektivy toho nejsou schopny, ani tehdy, ani dnes. Takovou schopnost vcítění musíme racionalisticky orientovaných kritikům upřít. Oni vycházeli a vycházejí jen z představ naší doby a jejích myšlenkových vzorů. Mají za nejvyšší měřítko nikoliv pravdu, nýbrž sebeuskutečnění, resp. sebeuspokojení. S církevním rozkolem se ztratil pohled na celek. Výzkumná metoda cestou rozkládání (analýzy) sice pomáhá stavět stroje a zase je rozkládat, ale nedává pohled na velké dimenze života jako celku. Tím méně zajišťuje vhléd do nehlubších tajemství života.

11. Milovaný učedník

Vždycky mě udivovalo, proč exegeti nebyli schopni vysvětlit, proč byl Jan Ježíšovým milovaným učedníkem. Brali to jako hotovou věc, ačkoli je to divné, proč by měl mít Ježíš mezi Dvanácti jednoho miláčka. Dnes nechybí pokusy zpochybnit, zda tímto „miláčkem“ je vůbec míněn Jan. Jiní se pouze pokoušejí nevidět autora čtvrtého evangelia v Janovi, ale v Ondřejovi nebo některém jiném apoštolovi. Nad tím, co se téměř dva tisíce let tradovalo, se najedou dělá otazník. Osobně pokládám oba pokusy za bezpředmětné. Jan byl jak miláček, tak autor evangelia.

První vážná odpověď na tuto otázku přišla v 50. a 60. letech 20. století od skandinávského teologa ze zcela jiného koutu. R. 1961 předložil Birger Gerhardsson senzační doktorskou práci pod titulem »Memory and manuscript« (Paměť a rukopis), ve které zkoumal, jakým způsobem se v době krátce před Ježíšem a po něm ve školách předávalo vědění. Mohl přitom dokázat, že nejen v Řecku a v Římě, ale i v Izraeli jádro vyučovací metody bylo v péči o techniku zapamatování.

Jedná se přitom o starou techniku. Dlouho předtím než člověk vynalezl písmo, byla to vlastně jediná technika, jak dále předávat vědění. A i po zavedení písma hrála mnemotechnika základní roli. Teprve v naší době byla paměť sesazena z trůnu. Dlouhodobé škody pro naši kulturu nelze ani odhadnout. Každopádně člověk si zařídil velkou závislost na technické paměti, při které v případě katastrofy jsou ztraceny všechny poznatky, které má člověk ve svém malém osobním počítači.

Gerhardsson byl ve své době vášnivě odmítán a potlačován, ačkoliv jako učitel v Uppsale Harald Riesenfeld již několik let předtím zpracoval dobrou mezinárodně uznávanou průpravnou práci. Pranýřoval jednostrannost německé biblické školy a domníval se, že se snadno stává dogmatem a mýtem. Biblická mafie tušila, jak nebezpečné jsou tyto poznatky pro jejich myšlenkové hry. Trvalo to čtyřicet let, než renomované americké nakladatelství tuto práci pečlivě vydalo. K velkému překvapení napsal k ní jeden z nejrozhodnějších odpůrců pozitivní předmluvu.

Dříve než se něco prohloubí, než se text analyzuje, musí dobře utkvět v paměti. Slavný učitel to formuloval takto: „Musíš se toru naučit z paměti, dříve než začneš o jejím obsahu meditovat,“ nebo: „Musíš text ustavičně opakovat, i když mu zpočátku třeba nerozumíš.“

Izrael byl pyšný na to, že mezi tolika národy byl jediný, jehož náboženství se nevrací k mýtům, nýbrž je to přímé Boží zjevení, které bylo zapsáno ve svatých knihách. Sám Stvořitel jediný a pravý skrze Abraháma v Uru (Irák) a skrze Mojžíše na hoře Sinaj poněkud odhalil své tajemství a své bytí. Zjevení bylo zachováno v knihách. Bylo chráněno jako zornička oka – i tím, že se mu učili nazpaměť. Taková ústní tradice byla v oněch poměrech nezbytná, protože i malou odchylku přednášeného mohli mnozí opravit.

Písmo řídilo celý život Židů, jejich myšlení, citění a jednání. Žák s odpovídajícím nadáním a s vynikající technikou pamatování se musel naučit zpaměti nejen Písmo, musel si zapamatovat i komentáře svých učitelů k těmto spisům. Šlo se tedy dvojí cestou: písemným a ústním podáním. Zvláště oblíbení byli u rabínů pochopitelně žáci, kteří uměli naučené nejen odhrkat, nýbrž rozuměli také obsahu a osvojovali si ho. To byli milovaní žáci. Žáci, kteří uměli jen předávat texty jako automaty, byli mezi rabíny tak trochu k smíchu.

Je zřejmé, že Ježíš své učedníky na počátku řádně vyškolil. Jako rabíni se svými žáky tvořil životní společenství, rodinu. Měli společnou pokladnu. Ježíš učil ve dne v noci, zaučoval je do jejich budoucí role, posílal je do vesnic, aby hlásali „příchod“ Božího království, s přesnými návody, jak se mají chovat. Nemohl podstoupit riziko, že dají volný průchod své fantazii a budou tlumočit Ježíšova slova po svém. Na to bylo Ježíšovo poselství příliš významné. Pro individuální výklad učedníků nebylo místa.

Velmi výrazně to líčí Lukáš: „Potom svolal svých Dvanáct, dal jim sílu a moc (vyhánět) všechny zlé duchy a léčit nemoci. Poslal je hlásat Boží království a uzdravovat nemocné. A řekl jim: ‚Nic si neberte na cestu, ani hůl, ani mošnu, ani chléb, ani peníze, ani dvoje šaty. Když přijдете do některého domu, zůstávejte tam a odtamtud ve vydávejte na cestu. A když vás někde nepřijmou, při odchodu z toho města si vytřeste prach ze svých nohou na svědectví proti nim.‘ Vydali se tedy na cesty a procházeli vesnice, všude hlásali radostnou zvěst a uzdravovali.“ (Lk 9,1–6)

Žáci ve školách tóry nezískávali pouze vědění. Pozorovali také životní způsob svých učitelů, napodobovali je až do podrobností. Na chování žáka bylo často poznat, ke kterému učiteli chodil. Pavel napsal později svým přívržencům: „Buďte mými následovníky, jako já jsem Kristův.“

Aby ulehčili paměti, používali často učitelé rytmické řeči, opakovali zvukné formulace. Platila zásada: přesně, ostře a výrazně.

Všechna tato pravidla hry používal také Ježíš. Byl dítětem své doby a musel respektovat myšlení a obyčeje své doby. Jeho řeč je plná poezie, výstižná, pracuje s protiklady, které je možno snadno pochytit, čehož

nejlepším příkladem je horské kázání. Přitom se nedržel otrocky první formulace, nýbrž mohl nabídnout při stejném poselství různé variace. To vše sloužilo mnemotechnice. Zvláštností jeho hlásání nebyla forma, nýbrž obsah. To platilo zvláště pro podobenství.

Je to prastará zkušenost lidstva, že naslouchající, příjemce naslouchá a přijímá podle svých možností. Každý vyučující to musí respektovat. To měl na zřeteli nejen Ježíš, ale před ním všichni proroci a konec konců i prazdroj všeho zjevení, totiž Stvořitel. A velcí myslitelé Řecka a antiky z toho učinili ve své filosofii poučku.

V Izraeli byly známy při předávání funkce „vypravěče podobenství“ a „tvůrce pořekadel“. Ježíš byl ve všem vším a překonal všechny nároky svého hlásání. To je důvod, proč všude, kde se objevil, ihned ovládl pole. Umlčel všechny svým zjevem, svým učením, svými důkazy, formou a obsahem. Domnívat se, že v jeho okolí nikoho nenapadla myšlenka zaznamenat písemně to, co slyšel, předpokládá nevědomost a zaslepenost.

Na tomto pozadí nachází své vysvětlení, proč byl jako milovaný učedník označen ten, který byl vždy v jeho blízkosti a dokonce spočíval na jeho hrudi a který později v prvotní obci po Ježíšově odchodu požíval i přes své mládí velké autority, takže i Pavel ho označil za sloup Církve, a to jistě nikoliv pro jeho mladistvý charakter. Podle nejnovějších poznatků o vztazích mezi učitelem (rabí) a žáky se to jeví zcela jasně. Jan měl nejlepší paměť, nejlepší mnemotechniku. Mohl si Ježíšova slova nejen přesně zapamatovat, ale také je zvnitřnil, a to nesporně vedlo k tomu, stát se milovaným žákem.

To vysvětluje, proč byl Jan schopen podržet v paměti důležitou řeč na rozloučenou při Poslední večeři. Neboť z jednadvaceti kapitol jeho evangelia je pět věnováno řeči na rozloučenou. To je i pro naši dobu nutno připsat vynikající schopnosti uložit v hlavě slyšené a vysvětlené slovo.

Přirozeně musel mít Jan i jiné zvláštní kvality. Byl jedním z prvních Ježíšových učedníků, který poznal zaslíbeného Mesiáše, mladý muž s velkou citlivostí, oddaností a čistotou myšlení, kterému Ježíš pod křížem svěřil svou Matku, jediný učedník, který pod křížem vydržel. On byl první, který ihned uvěřil, když o velikonočním ránu přiběhl k prázdnému hrobu. Pronikl hluboce do myšlenkového bohatství svého Mistra, což našlo výraz v sepsání hluboce duchovního a náročného evangelia.

Z toho je možno pochopit, že někteří obzvláště odvažní exegeti v protikladu k situaci před několika desetiletími dávali Janovi prvenství (John Robinson, Klaus Berger). Nikoliv Jan opisoval od druhých, nýbrž druzí přijímali podněty od Jana. Naučené texty byly totiž recitovány ve dne v noci, při putování a cestách, aby se upevnily v paměti. Proto není

možno nic namítat proti tomu, že ústní podání předcházelo písemné podání. To byl důsledek stylu a metod tehdejší doby. Především kritikové 19. a ve značné míře i 20. století nic o tom nevěděli a ani nechtěli vědět. Jejich bludné teorie se staly pro orientaci mnoha mladých lidí zničujícími směrovkami.

12. Jan, Maria, Nikodém

Onen evangelista, který mě – s výjimkou let, kdy mě zaměstnávaly politika a novinářství – provázel po celou dobu mých studií, byl Jan. Nemálo k tomu přispěly přednášky jednoho novozákonního exegety (Felicjan Kloniecki) v letech 1948–1952 v Posenu. Dokázal nám evangelistu představit nejen jako bezprostředního svědka, ale byl schopen uvést své studenty do životné atmosféry zpráv evangelia. Co mně proto od začátku vadilo, byl názor, že Jan napsal své evangelium až v pozdním věku.

Dnes, o půl století později, mám dostatek znalostí, psychologických a literárních zkušeností, abych tento názor radikálně zpochybnil. Vůbec na mě nepůsobí styl běžný pro biblickou kritiku odvolávat se na „všeobecné poznatky“ a na „kolektivní vědění“. Stačí pomyslet na astronoma, geografa a matematika Claudia Ptolemaia, který žil v Alexandrii kolem roku 140 po Kr. Propagoval geocentrickou soustavu, ve které učinil zemi (jako plotnu) středem vesmíru, i když už před ním byli v Řecku lidé, kteří poznali, že země je kulatá, a dokonce vypočítali její průměr. Všichni však přijali nikoliv je, nýbrž Ptolemaiovu „vědeckou“ teorii, a to na dobu přibližně 1300 let.

Ještě katastrofálnější byl po tisíciletí stav vědy, pokud jde o přirozenost ženy, které v mnoha kulturách upírali duši, rozumové myšlení a schopnost úsudku. Ještě v 19. století se biologové pokoušeli to dokázat na základě lidského rozumu.

Momentální postoj ke vzniku Janova evangelia je takový, že se zvolna pouští od toho, že vzniklo až v 90. letech. Jednotliví odborníci se přiklánějí k roku 65/67, tedy k době krátce po prvním velkém pronásledování křesťanů za císaře Nerona v Římě. Schází ještě odvaha jít dále, i když v anglické oblasti jsou již hlasy, které se domnívají, že vzniklo ještě před Markem, o kterém se všeobecně soudí, že on napsal první zprávu o Ježíšově poselství.

Adresát: Kněžská kasta a učenci

Janovo evangelium nespátřilo světlo světa v Efesu, ve skrz naskrz řecké atmosféře, jak se takřka jednohlasně věří, nýbrž v Jeruzalémě. Toto evangelium se obrací k „intelektuálům“, k teologům, ke kněžstvu v Jeruzalémě.

Při otázce po vzniku konstatujeme s údivem, takřka šokováni, že jsou při tom citovány dvě osoby, které se musely stát kmotry Janova spisu. Byli to jednak Maria, Ježíšova Matka, která na pokyn Syna po jeho ukřižování našla přibýtek v Janově domu, a byl to učený Nikodém, který v Janově evangeliu hraje třikrát důležitou roli a jednou je uváděn nepřimo.

Maria, Ježíšova Matka, pocházela z kněžského rodu, na což poukazuje její úzký vztah k domu Zachariáše, kněze, který směl dokonce vstupovat do velesvatyně. Jako mladá dívka mohla být skutečně – jak napovídají mimoevangelijní prameny – vychovávána v chrámě. Její vlastní označení za „služebnici Páně“ vedlo k tomu, že v ní vidíme prostou, nevzdělanou a služebnou bytost. Ve skutečnosti mohla být velice vzdělanou ženou, o čemž svědčí tzv. Magnificat, který se modlila po vstupu do Zachariášova domu. To prozrazuje intimní znalost prorockého písemnictví Starého zákona.

O Ježíšovo roucho se pod křížem losovalo, protože se vojákům jevilo příliš cenné na to, aby se roztrhalo na díly. Kdo by je byl zhotovil, ne-li Maria, která musela být vynikající přadlenou a švadlenou! Byla to tedy kolem dokola žena stojící pevně v životě, v myšlenkovém světě svého národa, která mohla být velice aktivní, když bylo zapotřebí. Muselo to být pro Marii, která bydlela v Janově domě v blízkosti veleknězova paláce, nesmírně tragické, prožívat to, že její Syn byl tak tvrdošíjně a slepě odmítán od vedoucích vrstev Jeruzaléma, že odpovědní propásli velkou hodinu lidských dějin. Místo aby se dali do služeb Ježíšem hlásaného Božího království a šířili toto poselství svými dalekosáhlými možnostmi, uvázli ve své zaslepenosti. Pro Marii, která pocházela z kněžského rodu, to byla trpká myšlenka.

Dva až tři roky stále zapřísahal Ježíš znalce Písma (teology) a zástupce kněžského rodu naléhavě, aby pozorně naslouchali tomu, co jim chce říct: Myslíte si, že znáte Písmo a Mojžíše – tak znělo jeho varování – když nechcete pochopit, že Mojžíš předpovídal mne, že na mně se splnila Písma a četná proroctví? Ze znamení a zázraků, které konám, můžete všechno vyčíst! – Ježíš věděl, že to byla poslední příležitost pro jeho národ. Ale oni nechtěli smýšlet tak, jak Ježíš požadoval. Přesně čtyřicet let po jeho ukřižování se nad nimi uskutečnil soud. Chrám a kněžská třída byly rozpuštěny. Někteří, kteří se účastnili Ježíšova odsouzení, mohli na vlastním těle prožít naplnění jeho proroctví. Každopádně to byli jejich synové a dcery.

Maria to prožívala, jak Petr a Jan po letniční události naléhavými slovy v chrámě v Šalomounově podloubí promlouvali lidem a především vedoucí třídě do svědomí: „Původce života jste dali zabít, ale Bůh ho vzkřísil z mrtvých, a my jsme toho svědky.“ (Sk 3,15) A další ráno opakoval Petr

svou výzvu před velekněžími a veleradou, před izraelskou „elitou“: „On je ten kámen, který jste vy stavitelé odhodili, ale z kterého se stal se kvádr nárožní. V nikom jiném není spásy.“ (Sk 4,11–12) Byla to výzva, aby se ještě jednou zamysleli nad svým jednáním, nad svým vztahem k Ježíši ukřižovanému a obrátili se.

Maria věděla o naléhavé výzvě Štěpána, který byl krátce nato ukamenován, aby se velekněží neprotivili poznání, že ukřižovali dlouho očekávaného Mesiáše.

Ne všichni v horní vrstvě zůstali zatvrzelí. Někteří byli přemýšliví, mezi jinými slavný učenec Gamaliel. Bezpříkladná odvaha, s jakou učedníci v Jeruzalémě vystupovali a hlásali lidem, nezůstala u mnohých bez ohlasu. Především to oslovovalo ty, kteří patřili k tzv. „esénskému“ reformnímu křídlu, které mělo v Jeruzalémě vlastní klášter. Toto křídlo mělo kritický postoj k chrámu, o kterém tvrdilo, že je nástrojem zkorumpované kněžské kliky. Eséni byli teologicky vzdělaní lidé. Jan píše v řeči, které rozuměli.

Pro současníky, kteří ještě nebyli duchovně na výši, především pro ony z pohanství bylo Janovo evangelium příliš náročné, nikoliv však pro židovské učence a teology. Janova zpráva je často označována za mystické evangelium. Skutečně jím je, když pomyslíme na neskrývaný Mariin rukopis. Nikdo jiný se do světa jejího Syna nedokázal vmyslet tak rychle jako ona. Zнала svého Syna od raného dětství. Ještě hlubší byl její vhled, když proti němu stála po jeho zmrtvýchvstání. Je pozoruhodné, že mezi ženami, které se časně ráno vypravily ke hrobu, se Maria nenachází. Bylo přece velice pravděpodobné, že právě matka, která do poslední chvíle vytrvala pod křížem, se připojí k ženám, které šly k hrobu. Neučinila to, protože dávno věděla, co se stalo, musela již Zmrtvýchvstalého vidět a mluvit s ním.

Tato žena nehledala v Janově domě jen ochranu, ona také Jana ovlivňovala a ten, který znal Ježíšovy výpovědi jakožto živý počítač jako nikdo jiný, mohl s její pomocí proniknout v podstatu toho, co tak dobře bylo uloženo v jeho mozku. Že je Maria tak málo brána v potaz, pokud jde o čtvrté evangelium, souvisí zřejmě také s antifeminismem, který byl zakořeněn především v řadách myslitelů a vědců. Je udivující, že Marek měl odvahu zmínit se o ženách jako o prvních svědcích zmrtvýchvstání, když ženy nebyly ve starověku brány jako svědkyně v úvahu.

Přední muž v Izraeli

Tím více překvapuje, že muž, a k tomu učenec, nenašel v úvahách o vzniku Janova evangelia žádný prostor, ačkoliv se k tomu přímo nabízí.

Je o něm v evangeliu zmínka třikrát, ale vždy za zcela jiných okolností. Poprvé, když se nacházel u Ježíše za temné noci, a to bezprostředně po vyčištění chrámu, ke kterému se Ježíš odhodlal a které u celé kněžské třídy, ale především u Kaifáše, který na chrámovém obchodu obzvláště vydělával, vyvolalo pobouření proti Ježíši. Nepřišel, aby jménem své třídy volal Ježíše k odpovědnosti, nýbrž právě naopak. Ve zprávě se praví: „Mezi farizeji byl člověk, jmenoval se Nikodém, člen židovské velerady. Ten přišel (k Ježíšovi) v noci a řekl mu: ‚Mistře, víme, že jsi učitel, který přišel od Boha, protože nikdo nemůže konat ta znamení, která konáš ty, není-li s ním Bůh.‘“ (Jan 3,1–2)

Postavení „člen židovské velerady“ znamená, že se jednalo o velkého znalce Písma. Následuje povýtce teologická rozmluva, která se v této formě může vést pouze mezi muži, pokud jsou oba velmi zběhlí v Písmu. Nikodém to podtrhl formulací „my víme“.

Druhá zmínka je v souvislosti s Ježíšovým vystoupením v chrámě, které přimělo mnoho lidí, aby zvolali: „To je skutečný prorok!“ – načež se ho pokoušeli zatknout. Ale pod dojmem jeho zjevu se stráž nedovázila na něho vztáhnout ruku, za což si zasloužila těžké výtky příslušníků velerady. Za této situace se hlásí o slovo Nikodém: „Jeden z nich, Nikodém, ten, který už dříve přišel za Ježíšem, jim namítl: ‚Odsoudí náš Zákon někoho, dokud ho nevyslechne a nezjistí, co dělá?‘ Odpověděli mu: ‚Nejsi ty také z Galileje?‘“ (Jan 7,50–52) Intervence znamená, že na základě svého postavení si mohl dovolit zastávat svůj vlastní názor.

Potřetí se velký učenec objeví v evangeliu při pohřbu Ježíšova těla. „Josef z Arimatie, který byl Ježíšovým učedníkem, ale ze strachu před židy jen tajným, požádal potom Piláta, aby směl sejmut Ježíšovo mrtvé tělo, a Pilát mu to dovolil. Přišel tedy a sňal jeho tělo. Dostavil se tam i Nikodém, ten, který k němu přišel jednou v noci, a měl s sebou směs myrhy a aloe, asi sto liber. Vzali tedy Ježíšovo tělo a zavinuli ho s těmi vonnými věcmi do (pruhů) plátna, jak mají židé ve zvyku pohřbívat. Na tom místě, kde byl ukřižován, byla zahrada a v té zahradě nová hrobka, kde nebyl ještě nikdo pochován. Tam tedy položili Ježíše, protože u židů byl den příprav a hrobka byla blízko.“ (Jan 19,38–52)

Snímat z kříže ukřižovaného za městem před zraky mnoha svědků vyžadovalo dobrý vztah a odvahu, kterou Nikodém ani Josef z Arimatie předtím neměli. Byla to poslední služba lásky, kterou mohli prokázat obdivovanému prorokovi. Měli vejít do dějin.

Je sotva možné si představit, že by se Nikodém nestaral o Marii, Ježíšovu Matku, která zůstala v Jeruzalémě. Domnívat se, že by se neujal mladého Jana, kterému mohlo být 22 a kterého viděl pod křížem po Ma-

riině boku, je rovněž nemyslitelné. Oba je třeba přijmout. Maria pocházela z kněžského rodu, Nikodém patřil k třídě vzdělanců. Oba je muselo velice tížit, že právě ona sociální třída, ke které náleželi, nemohla poznat slíbeného Mesiáše, o němž všichni věděli, jakou jedinečnou roli má sehrát v Izraeli a – jak mezitím oba prožili – také sehrál.

Jan nemusel být velkým učencem, aby zapsal to, co po Ježíšově boku prožil a slyšel. Znal to z paměti. S dobrými poradci byl schopen sestavit své evangelium. Ostatně Nikodém v něm zanechal svůj decentní podpis, podobně jako Marek ve svém evangeliu: „Přesto však v něj uvěřilo i mnoho z předních mužů, jenomže kvůli farizeům se k tomu veřejně nepřiznávali, aby nebyli vyloučeni ze synagogy. Byla jim totiž milejší sláva lidská než sláva Boží.“ (Jan 12,42–43)

To zní zcela jako sebekritika a připomíná to onen den, kdy Nikodém pod pláštěm noci vyhledal Ježíše k rozhovoru, ve kterém mu Ježíš vysvětlil jádro svého poselství a svého poslání.

Na všechny – zčásti krkolomné – pokusy položit vznik Janova evangelia na konec prvního století, můžeme zapomenout. Námitku, jak při tak pozdním sepsání může být autor schopen tak živě podat atmosféru za Ježíšovy doby v Jeruzalémě, jak je tomu v případě některých scén, vyvracejí někteří radikální vysvětlení, že tato místa se pravděpodobně někde zachovala, tedy jakýmsi způsobem se „zmrazila“ a později byla objevena konečným redaktorem a zabudována do celku. Vidíme, že žádná domněnka ani hypotéza není dost absurdní, aby popřela raný vznik spisu. Jan to tušil: Proto jeho výstraha: „Tyto však jsem napsal, abyste věřili...“ (Jan 20,31)

Klíčová pozice

Jeden z nejlepších znalců Janova evangelia C. K. Barret napsal již v roce 1955 ve svém díle »The Gospel according to St. John«, že Janova zpráva převzala v raném křesťanství klíčovou pozici. A John A. T. Robinson z Cambridge se domníval, že Jan je nikoliv omega, ale alfa vzniku evangelií.

Pro radikální kritiky bylo Janovo evangelium trnem v oku, což bylo uvedeno již na jiném místě, a to z rasistických důvodů. Janovo vysoce duchovní evangelium nemělo být připsáno nikomu z Židů. Jako autoři museli ve fantazii kritiků figurovat řečtí žáci. Přitom podle nejnovějších poznatků prozrazuje právě Janovo evangelium židovský způsob myšlení, což je udivující. Nikoliv Jan jako starý muž –jak se tvrdilo – který si půj-

čoval od jiných evangelistů, nýbrž on je již jako mladý muž ovlivňoval. Právě Jan byl důvodem, proč Marek a i řecký lékař Lukáš se dali do psaní vlastní zprávy o Ježíšově životě, která by více odpovídala římskému způsobu myšlení.

Jan byl pro všechny ostatní autentickým svědkem, protože žil přibližně 18 let po Ježíšově zmrtvýchvstání s jeho matkou v jednom domě. Je to pramen, který by mu mnozí jiní mohli „závidět“. Není obtížné rozpoznat, pokud se někdo připojí k tomuto zornému úhlu, jak silně muselo Mariino zpravodajství ovlivnit písemné svědectví k pohoršení „moderního“ světa.

V mladičké církvi se stal Jan sloupem, na jehož autoritu se odvolává Pavel, takto povzdý vzdelaný muž, a odvolává se na to, že Jan jeho hlásání požehnal. Janova autorita měla kořeny nejen ve zvláštním postavení, které zaujímal po Ježíšově boku, ale také ve skutečnosti, že byl autorem „nejoduševnělejšího“ evangelia a protože bylo všeobecně známo, jak významné osobnosti mu stály po boku.

Zdá se, že Janovo evangelium sloužilo Pavlovi jako podklad pro jeho hlásání. Tak je možno vysvětlit podobnost teologií obou těchto mužů. Ve 20. století se dlouho tvrdilo, že Pavlovy listy byly prvními písemnými dokumenty o Ježíšově životě, a z toho se vyvinula představa, že Pavel byl tím nejvlastnějším původcem křesťanství. Dnes se můžeme jen ptát, jak se mohly takové spekulace vydávat za vážné vědecké názory. Byl to ideologický postulát, se kterým se tu přistupovalo k práci, o kterém víme, že může ovlivnit dokonce i výsledek v přírodních vědách: výsledek závisí na badateli. Když se naopak předpokládá, že evangelia předcházela listy, jsou i některé z těchto listů pochopitelnější.

Vždy se našli badatelé, kteří se nechtěli smířit s pozdním vznikem evangelii. Ale proti aroganci a zvlí svévolných vykladačů neměli dostatečné argumenty. Ty jsou nyní k dispozici stále více. Za nový průlom při bádání o Janově zprávě se označuje od 70. let „new look“. První formulace F. L. Cribse zněla: „Napsal je kultivovaný křesťanský Žid z Judeje v 50. a 60. letech.“ To bylo nové. A svědčí to o schopnosti vcítění, zatímco radikálové budí dojem, že jimi sestrojené figury nejsou živí lidé, ale loutky.

Nikdy nebylo zohledněno, natož vysloveno, že mezi Janem a Markem muselo panovat přátelství, které šlo velmi daleko. Marek jako mladík zažil v Olivové zahradě Ježíšovo zatčení, a dokonce je zvečnil v evangeliu. Jan byl ve stejnou noc svědkem Ježíšova výslechu. „Šimon Petr a jiný učedník (*Jan*) šli za Ježíšem. Tento učedník se znal s veleknězem (*otec byl pravděpodobně hlavním dodavatelem sladkovodních ryb z Genezaretského jezera*), proto vešel s Ježíšem do veleknězova dvora; Petr však zůstal u dveří

venku. Ten druhý učedník, který se znal s veleknězem, vyšel tedy ven, promluvil s vrátnou a přivedl Petra dovnitř.“ (Jan 18,15–16)

Druhý den stál dokonce pod křížem: „U Ježíšova kříže stála jeho matka, příbuzná jeho matky Marie Kleofášova a Maria Magdalská. Když Ježíš uviděl svou matku a jak při ní stojí ten učedník, kterého měl rád, řekl matce: ‚Ženo, to je tvůj syn.‘ Potom řekl učedníkovi: ‚To je tvá matka.‘ A od té chvíle si ji ten učedník vzal k sobě.“ (Jan 19,25–27) Jan byl ještě docela mladý, pravděpodobně jen o několik roků starší než Marek.

Umíme si představit, jak dramatické byly události oné noci, které oba mladí mužové spolu prožili. Po Ježíšově zmrtvýchvstání žili spolu nejméně deset let v Jeruzalémě. Jan měl Ježíšovu matku u sebe, v domě Markovy matky se scházeli členové prvotní obce z Jeruzaléma. Teprve počátkem 40. let odešel Marek s Petrem do Říma. Jan zůstal v Jeruzalémě až do Mariiny smrti v roce 48. Deset let byli Jan a Marek ve stálém dialogu o tom, co od začátku ovlivnilo jejich život. Nemuseli od sebe nic opisovat.

Jeden z důvodů, proč Marek přistoupil k zpracování své zprávy až v letech 42 až 46 v Římě, bylo, že Jan byl pro čtenáře a posluchače v Římě příliš náročný. Jednoduchým příkladem toho je vyprávění o umývání nohou v souvislosti s Poslední večeří:

„Když jim tedy umyl nohy, zase si vzal na sebe své šaty, zaujal místo u stolu a řekl jim: ‚Chápete, co jsem vám udělal? Vy mě nazýváte Mistrem a Pánem, a to právem: to skutečně jsem. Jestliže jsem vám tedy umyl nohy, já, Pán a Mistr, máte také vy jeden druhému umývat nohy. Dal jsem vám příklad: Jak jsem já udělal vám, tak máte dělat i vy.‘“ (Jan 13,12–15)

Taková zpráva musela Římany šokovat. Mytí nohou – a podobné služby – bylo věcí otroků. Otroctví patřilo k základům římského státního zřízení, bylo zakotveno v ústavě. Každý pokus změnit to byl útokem proti státu, proti římskému impériu. Když křesťanský otrok (Onesimus) utekl svému pánu (Filemonovi) a hledal útočiště u Pavla, poslal ho Pavel zpět k jeho pánu. Zákon byl zákon a křesťané ho dlouho respektovali. Zrušení se uskutečnilo v dlouhém časovém rozpětí, a to zevnitř.

Zpráva, ve které Pán umýval svým učedníkům nohy, musela narážet na oprávněný citový odpor. Toho bylo možno se odvážit až později v určitých kruzích. Na tomto pozadí je pochopitelné, proč Marek napsal Římanům svou vlastní zprávu, která byla lépe přistřižená způsobu myšlení těch, které oslovovala. Bylo toho tak jako tak dosti, k čemu jim musel dodat odvahu.

Často vyslovovaná námitka proti brzkému vzniku Janovy zprávy v Palestině byla, že v Judeji byla řečtina cizí řečí. To vedlo ke krajně chybným závěrům. Řecky se mluvilo nejen v okrajových oblastech jádra židovské

země, nýbrž i v Jeruzalémě. To mohlo být známo i v 19. století. Již v třetím století před Kristem byl Starý zákon přeložen v Alexandrii do řečtiny. Tento překlad snad byl používán i v jeruzalémských synagogách častěji než židovský originál. Janova řečtina není žádná vytríbená řečtina, nýbrž běžná řeč, „jasná a působivá“ – jak soudí C. K. Barret. O Nikodémovi se můžeme domnívat, že mluvil vybranou řečtinou.

Čeho jsme se svýma rukama dotýkali

Z pohledu jednostranné biblické kritiky je pochopitelné, že se pokoušela vznik tří Janových listů a jemu připisované „Zjevení“ zasadit do pozdější doby. V jednotném překladu Bible z roku 1980 stojí u I. Janova listu: „Tento list byl napsán na konci prvního století ... autor se řadí k jedné skupině křesťanských učitelů...“ Tedy nikoliv Jan je autorem, nýbrž někdo ze skupiny učitelů!

Ale právě tento dopis začíná slovy: „O tom, co bylo od počátku, co jsme slyšeli, očima viděli, bedlivě pozorovali a čeho jsme se svýma rukama dotýkali, o Slovu věčného života svědčíme.“ A o několik řádků dále znovu: „Co jsme tedy viděli a slyšeli, zvěstujeme i vám, abyste i vy měli s námi společenství.“

Zřetelněji nemohl Jan svou identitu představit. S šokující bezohledností – angličtí autoři mluví o „drzosti“ – jsou tyto řádky potlačeny a za autora se prohlašuje „učitel z konce 1. století“. Je neuvěřitelné, co tu namlouvají vzdělaným věřícím v křesťanských církvích teologové od psacího stolu. Ale na druhé straně se ukazuje, jak podobná je situace jen několik roků po Ježíšově odchodu se situací na prahu třetího tisíciletí.

Sotva Jan a Pavel opustili obce, které založili, již se vynořili lidé, kteří to chtěli vědět líp. Právě velice oduševnělé Janovo evangelium bylo pro esoteriky tehdejší doby – v oněch letech se nazývali gnostikové – záminkou, aby hlásanou nauku falšovali. Stejný fenomén můžeme pozorovat v doprovodných okolnostech mariánských zjevení. Ihned vystoupí lidé, kteří to chtějí znát lépe, a šíří vlastní teorie.

V Janových dopisech není řeč o pronásledování, ta tedy ještě nenastala. Pokud jde o pronásledování císařem Neronem (byl u moci 54–68) a císařem Domiciánem (81–96), je nemyslitelné, aby se Jan o všech těchto traumatizujících zážitcích nezmínil, kdyby dopisy vznikly skutečně až kolem roku 100.

Musely být proto napsány před pronásledováním císařem Neronem v roce 65, tedy v letech 60–65. V té době už se už leccos strhlo ve ve-

doucích státních vrstvách proti křesťanství, ale nikdo nemohl tušit, k jak strašnému pronásledování dojde. Dopisy dokazují, že bludné nauky šířily své zlořády již před pronásledováním. Možná, že i to je důvod, proč by dnešní „bludní učitelé“ chtěli posunout datum vzniku.

Šlo především o obsahy hlásání: Nejdříve bylo popřeno, že Ježíš je Boží Syn. Víra v „preexistenci“, tzn. existenci Božího Syna před tělesným narozením, byla odmítnuta. To byl základ Janova a Pavlova hlásání. Ještě více esoteriky iritovalo vtělení (Bůh se stal člověkem). Učili, že Ježíš měl jen zdánlivé tělo – hmota je něco zlého, proto Bůh nemohl přijmout lidské tělo.

Při odsouzení bludných nauk je Jan překvapivě ostrý. Chce co nejdříve varovat, aby předešel každému zmatku. Jan mluví o antikristech. Ti začali působit podle všeho již dříve. Janovy dopisy předpokládají existenci evangelia, které obhazuje a chce je uchránit od mylné interpretace.

„Ať se vaše srdce nechvěje! Věříte v Boha, věřte i ve mne,“ (Jan 14,1) řekl Ježíš svým učedníkům poslední večer. Musí to být normální potřeba připomínat sobě a druhým stále slova, jak jinak než četbou Písma.

Časný vznik nevylučuje pozdější přepracování samotným Janem. Pro každého spisovatele a literáta je to něco normálního. Jako pozdější doplnění se jeví prolog: „Na počátku bylo Slovo a to Slovo bylo u Boha a to Slovo byl Bůh.“ (Jan 1,1) Dále byla snad doplněna i poslední 21. kapitola, ve které je Petr pověřen, aby řídil Církev. Důvodem mohla být Petrova smrt, když se objevil problém nástupce. Zde chtěl Jan svou velkou autoritou ještě jednou podpořit Petrova nástupce. Proto přivádí jako svědka pověření apoštola Tomáše, který se těšil v mladé církvi velmi velké autoritě, v neposlední řadě proto, že pronikl s hlásáním až do Indie. To poslední přepracování mohlo přispět k tomu, že sepsání evangelia se mu připisuje až ve vysokém stáří.

Jiná občasná přepracování jsou pravděpodobná, když Jan získal dojem, že Ježíšovo poselství se šíří z Palestiny dále a politický vývoj dává tušit, že dni chrámu a kněžstva jsou sečteny a je třeba zohlednit novou mentalitu čtenářů. V hrubých rysech můžeme vznik evangelia rozdělit do čtyř fází: první sepsání v 30. letech; konečné zpracování dnes známého textu s výjimkou úvodu a 21. kapitoly v letech 50–55, současně se zprávou Lukášovou; vznik listů mezi 60 a 65 ještě před vypuknutím velkého pronásledování za císaře Nerona; konečné doplnění evangelia připojením prologu a epilogu koncem 60. let nebo později, v každém případě samotným Janem.

13. Matouš, Marek, Lukáš

„Je nejvyšší čas snést interpretaci Nového zákona z oblačných výšek teologických významů na pevnou zemi historických věd.“ S velkým uspokojením jsem četl na konci roku 2002 toto prohlášení. Od roku 1998 jsem v informační službě »Der Christ von Morgen« po takovém novém pojetí toužil. Výše uvedená výpověď pochází od prof. W. Brandmüllera, prezidenta papežské komise pro historické vědy, na jedné veřejné konferenci v Římě. Pozval na ni historiky, archeology, klasické filology, literární historiky a novozákonní biblisty z různých zemí.

Archeolog Michele Piccirillo z Jeruzaléma ve svém zahajovacím referátu upozornil na to, že archeologie poskytuje odpověď na stále více otázek, a jeho kolega C. P. Thiede z Bazileje ho podpořil zprávou: „Víme opět přesně, kde zmrtvýchvstalý Ježíš lámal se svými dvěma učedníky (v Emauzích) chléb.“ Dnes je třeba dívat se na Nový zákon jako na historický pramen, domníval se Klaus Rosen z Bonnu. Dokonce „vánoční legenda“ přišla skrze würzburgského astronoma a matematik Theodora Schmidt-Kalera ke cti. Každá podrobnost o „betlémské hvězdě“ odpovídá věcným poznatkům. Také „cesta tří králů“ se dá rekonstruovat.

Nový začátek, pokud se k němu odvážíme, musí začít tím, že zprávy evangelistů Matouše, Marka a Lukáše budou pokládány za autentické, tak jako je to samozřejmé u prací jiných autorů té doby. Spekulace o vzniku evangelií připomínají spíše hříčku mezi vědci-muži a jako takové se také prokážou.

Výstavba a vnitřní logika textů jsou velmi podnětné pro závěry, jestliže se k nim přistupuje bez předpojatosti. V kapitole o Janově evangeliu jsem uvedl důvody, které hovoří pro to, že zpráva nemusí být adresována řeckému světu, nýbrž čistě židovskému, a proč musela být napsána dříve. Vedoucí třída Izraele selhala a vzala na sebe velkou odpovědnost. To vyslovil Petr několik týdnů po ukřižování Ježíše před celou veřejností a před rozhodujícími zástupci Izraele. Obvinil „budovatele“, nikoliv národ. Národ vyzval naopak k tomu, aby se „zachránil z tohoto zkaženého pokolení“ (Sk 2,40). Jan podniká poslední, velmi vážný pokus přece jen přesvědčit kněžskou hierarchii a teology. Ostatně tento pohled by stál za knižní zveřejnění.

Navzájem odsouhlaseno

Úzká souvislost mezi Janem a Matoušem na jedné straně a mezi Markem a Lukášem na straně druhé bije do očí. To se dá vysvětlit. Jan psal obsahově na velmi vysoké úrovni. To souvisí s adresáty, které měl před očima. Matouš poznal velice brzy, že to přesahuje možnosti širokých mas. Pro Pavla tvořil Jan pevnou základnu, on byl vzdělaným teologem s jasným pohledem na široké dimenze, nikoliv však pro prosté lidi židovského kulturního okruhu. Ti potřebovali pevný návod. Matouš tedy může být pokládán za pokračování a doplnění Jana.

Marek vyhověl tlakům římských Petrových posluchačů a přenesl jeho kázání na papír. Zpráva je stručná, jasná, s přehlednou výstavbou, takřka jako v moderním scénáři. Lukáš poznal čtyři nebo pět let později, že mezitím se očekává více. Proto vznikla jeho obšírnější zpráva. To je souvislost mezi Markem a Lukášem, kterou ostatně částečně zpozorovali i liberální kritici.

Všichni se dali do práce a opřeli se o fakta. Odvolávají se vždy znovu a znovu na události. To poznáme výrazně na zprávě o zmrtvýchvstání u Marka (16,1–7). Kvůli historické věrohodnosti zdůrazňuje slova určená u hrobu ženám: „Nelekejte se! Hledáte Ježíše Nazaretského ukřižovaného. Vstal, není zde.“ Toto sdělení je tak silné, tak otřesné, že je nemůže předávat člověk, ale bytost přicházející z věčnosti – „viděly tam na pravé straně sedět mladého muže (anděla) oděného bílým rouchem a polekaly se.“ Anděl ihned identifikuje problém: „Hledáte Ježíše Nazaretského ukřižovaného. Vstal, není zde.“ Jinými slovy, onen člověk, který před 48 hodinami zemřel na kříži a kterého jste zde pochovaly, tato osoba vstala z mrtvých. Už zde není. Přesvědčte se o tom. Není zde mrtvola ani tělo. Tělo je pryč, přesvědčte se. Evangelia kladou velký důraz na fyzické ověření, nikoliv na „vidění srdce“. Zmrtvýchvstání je realita, nikoliv představa, nikoliv fantazie, nikoliv symbolický námět, je to přístupná historická zkušenost, o kterou se víra může opřít. Na to kladla prvotní církev od počátku ten největší důraz. Přesto není prázdný hrob jediný základ víry ve zmrtvýchvstání. Rozhodující pro historickou přijatelnost bylo osobní setkání Ježíšových učedníků a jiných lidí se Zmrtvýchvstalým, a to fyzicky ověřitelným způsobem. On s nimi jedl a pil, žádal, aby se ho dotýkali, s jasným poukazem, že ducha nelze nahmatat.

Lukáš se drží ve své zprávě o Zmrtvýchvstalém historické pečlivosti uvedeně v úvodu knihy. Když se dva učedníci, ke kterým se v den zmrtvýchvstání přiblížil Ježíš na cestě do Emauz a krátce nato se jim dal poznat – říká evangelista – po tomto silně vzrušujícím setkání vracejí do

Jeruzaléma, aby o tom podali zprávu apoštolům, a ti je přijali se slovy: „Pán skutečně vstal a zjevil se Šimonovi“ (Lk 24,34), zdůraznili „skutečně vstal“.

Při svém prvním vystoupení o Letnicích v Jeruzalémě odvolává se Petr na fakta: „Izraelité, poslyšte tato slova: Bůh vám dal svědectví o Ježíši Nazaretském mocnými činy, divy a znameními, které, jak víte, konal Bůh skrze něho mezi vámi. ...“ (Sk 2,22) Petr může říct „vy sami víte“, protože mezi jeho posluchači byli lidé, kteří zažili v Jeruzalémě uzdravení, naposled vzkříšení Lazara, který již čtyři dny ležel v hrobě.

Nejedná se zde o pohrávání s formulacemi nebo o představy, nevýznamné teoretické nuance, o odborný teologický pohled, zde jde o smrtelně vážnou otázku historické skutečnosti a tím o věrohodnost zmrtvýchvstání, základ křesťanské víry. Právě v této oblasti se liberální kritice podařil velký průlom do křesťanských církví.

Matouš nebyl začátečník

Evangelisté nepostupovali povrchně. Při psaní se drželi tehdejších literárních zvyklostí. Začínalo se návrhem, uspořádaným konceptem, ke kterému byl připojen obsah. Základ návrhu mohly tvořit chronologické události, nějaká osoba nebo učitelovo mínění, příp. výroky.

Nejvíce to bije do očí u Matouše. Jemu jde především o to, vyložit jádro Ježíšovy nauky. Obrací se k masám křesťanů pocházejícím ze židovství. 60% jeho textu je sbírka výroků, naučení. Ty zabírají nejvíce prostoru. Vrcholný bod tvoří blahoslavenství, pak přicházejí morální směrnice, konečně vysvětlení, co rozumí Ježíš hlásaným „Božím královstvím“.

Matouš byl na psaní zvyklý. Jako vyšší finanční úředník věděl, jak se píšou zprávy a že se musí držet dokazatelných daností. Přirozeně nejednal na svou pěst. Psal ve spolupráci a pod dohledem jiných apoštolů. Spolupráce je zvláštní skupinově dynamický zázrak prvotní církve.

Paralelu s naší dobou tvoří vizionáři z Medjugorje, kteří ještě po dvaceti letech umějí popsat průběh prvního roku a nijak si při tom neodporují, nýbrž se doplňují. Matouš zčásti použil texty, které byly výsledkem spolupráce. Jeho práci je možno hodnotit jako technickou pomoc pro ostatní apoštoly, chtěl svým způsobem jejich hlásání dokumentárně zachytit. Jeho zprávu je možno také označit za shrnutí nauky apoštolů. Má univerzální charakter a měla po staletí největší vážnost.

Jak silně se držel Matouš faktů, ukazuje jeho líčení zmatků uvnitř kněžské kasty o velikonočním ránu. „Když (ženy) odešly, přišli někteří ze

stráže do města a oznámili velekněžím všechno, co se stalo. Ti se shromáždili se staršími, poradili se a dali vojákům hodně peněz s pokynem: „Říkejte: »V noci přišli jeho učedníci a ukradli ho, zatímco my jsme spali.« A doslechne-li se to vladař, my ho uchlácholíme a postaráme se, aby se vám nic nestalo.“ (Mt 28,11–15)

Matouš si musel již dříve dělat poznámky, pravděpodobně ještě za Ježíšova života. To platí také pro evangelium. Okolnosti tlačily. Nebylo to tehdy jiné než dnes. Nově obrácení chtěli podklady, ne pouze v Římě. První návrh musel být předložen již v 30. letech. V polovině 40. let mohla být zpráva hotova.

Nikoliv nevýznamný příspěvek pro přijetí tohoto názoru podává Indie. Tomáš (zvaný nevěřící), jeden ze Dvanácti, pronikl až k jižnímu pobřeží subkontinentu. Přistál tam v roce 52 a založil sedm křesťanských obcí, které dodnes existují a velice pěstují svoji tradici. O sto let později, v roce 190, poslal biskup alexandrijský Demetrius vynikajícího teologa Pantaena do jižní Indie, protože tam vznikly nebezpečné bludné nauky. Byl velice překvapen, když tam našel kvetoucí obce. Znal Matoušovo evangelium, a to v aramejštině.

Dlouho se vycházelo z toho, že Matouš napsal své evangelium nejprve v aramejštině a pak předložil druhou verzi v řečtině. Dnes se přijímá spíše opačné pořadí. Když Tomáš vyrazil kolem roku 50/51 do Indie, musel mít v zavazadle Matoušovo aramejské evangelium. Radostná zvěst od Matouše byla špičkovým dílem světové literatury.

Ne tak Marek. Jeho evangelium má spíš prostší ráz. Křesťanští spisovatelé druhého století jako Papias mu poněkud zazlívají, že nedbal na chronologii, na pořadí událostí. Jeho velkou předností bylo, že v Jeruzalémě seděl u pramene. Byl synem Marie. Její dům byl shromáždštěm jeruzalémské prvotní obce. Pocházeli z Kypru a měli tam příbuzné. Jeho bratranec byl Barnabáš, pozdější společník Pavla na cestách Malou Asií. Při stálém vzájemném styku apoštolů bylo jasné, že Marek se dal inspirovat Matoušem. Jelikož však byl Petrovou pravou rukou a byl jeho tlumočnickem, je jeho evangelium především věrným podáním Petrovy katecheze. Ten nebyl odkázán na Matoušem sebrané informace, protože sám měl dostatek vlastních, neboť byl, podobně jako Jan, Ježíšovým společníkem od počátku. Ale nejen to. Jemu náležel vrchní dohled nad všemi texty k hlásání, kterým dalo Dvanáct v Jeruzalémě své požehnání, jak se o tom zmiňuje Lukáš ve Skutcích (Sk 6,4). Nebyli přitom úzkoprsí, nýbrž vzájemně se podporovali.

Marek jako mladý muž byl k dispozici také druhým. Na první misijní cestě doprovázel dokonce určitý čas Pavla, ale pak se od něho odloučil,

což mu Pavel velice zazlival. Později se však o něm v jednom listu opět zmiňuje kladně. Zase se smířili.

Velký lékář antiky

Fascinující muž musel být Lukáš, což je zkratka jména „Lucano“. Pocházel z Antiochie a podle svého původu a vzdělání byl dokonalý Řek a lékař. V antice byli dva lékaři, kteří dělali dějiny. Oba byli Řekové. První byl Hippokrates, který žil 400 let před Kristem a založil vědecké lékařství. Druhý byl Lukáš, který sice nic nezaložil, nýbrž kromě lékařství se stal nositelem poselství, které se musí po všechny časy a u všech generací znovu stát vnitřním obsahem.

Nikomu nepřišlo na mysl, aby zpochybňoval Hippokrata a jeho učení. Lukáš naproti tomu se stal legendární, vysoce stylizovanou postavou a jeho geniální zpráva o Ježíšově životě byla připsána pochybným obcím. Hlavním důvod: Lukáš vložil Ježíši do úst předpověď o zničení Jeruzaléma, které se v roce 70 uskutečnilo, což se prý nemohlo stát, protože Ježíš nebyl takové předpovědi schopen. Zde máme co do činění s rozhodnutím předem, které každá vědecká úvaha vylučuje.

Ze všech evangelistů Lukáš nejvíce zůstal věrný tehdejšímu řeckému stylu psaní. Již jen psychologické osvětlení jeho způsobu psaní podává důkaz o spolehlivosti díla, které nám zanechal. Na rozdíl od ostatních evangelistů prozrazuje Lukáš svou nezaajatost právě v biologických a medicínských otázkách, které jiným evangelistům unikají. To je zřetelné při zprávě o Mariině početí a těhotenství. Když posel z věčnosti oznámí Marii v Nazaretě, že bude matkou božského Syna, ptá se na průvodní okolnosti (muže nepoznávám) a dostane odpověď: Duch Svátý tě zastíní! Tato odpověď je stejně jasná jako senzační a liší se ode všech tehdy známých mýtů, především řeckých, zcela radikálně. Maria je konfrontována s problémem partenogeneze, panenským početím.

Ve světle moderních vědeckých poznatků je něco takového neznámé. Vývoj zárodečné buňky bez mužského oplodnění nebyl experimentálně dokázán. Jemnými elektrickými impulsy se podařilo neoplozené krutí vejce nebo žabí vejce přivést k vývoji. Možnost přirozené partenogeneze u člověka není vyloučena. Tím není Ježíšovo početí vysvětleno, nýbrž se pouze poukazuje na to, že panenský porod není v protikladu k vědeckým poznatkům. Lukáš byl řecký lékař a neměl vůči ženám zábrany, jako je měli židé a teologové v 19. a 20. století.

Pro nás to má nesmírnou cenu, že o Ježíšově životě nemluví pouze jeho židovští přívrženci, ale také původem pohan přicházející zvenčí (Řek),

který kromě toho musí být vzdělaný. Něco poukazuje na to, že musel mít možnost sám se Marie zeptat, o čemž svědčí jeho poznámky, že „všechno od počátku důkladně prozkoumal“. Byl vůči Marii daleko nezaujatější než Marek nebo Jan, kteří byli ještě mladí, když Marii poznali.

Právě u Lukáše nacházíme úchvatné scény o dvou s Ježíšem ukřižovaných vrazilích, z nichž jeden se v poslední minutě na Ježíše obrací s prosbou, aby mu odpustil hříchy. Odkud mohl Lukáš znát tak přesně tuto podrobnost, když ne od někoho, kdo sám stál pod křížem jako Maria!

Vede to k zamyšlení, proč příběhy z Ježíšova dětství, především scénu zvěstování přinesl teprve Lukáš, i když jako dokument existovala pravděpodobně již dříve. Jako odpověď se nabízí: Lukáš mohl tuto scénu zařadit, protože Maria již nežila. Kdyby ji napsal dříve, Maria by byla zbytečně vystavena pomluvám nepřátelského okolí, především v Jeruzalémě. Jemnocit evangelistů nás dojíhá. Oni nepřinášeli zprávy – ve stylu dnešních novinářů – bez ohledu na to, co tím způsobí. Mariin chvalozpěv „budou mě blahoslavit všechna pokolení“ ukazuje na to, že Maria byla uctívána již v prvotní obci.

Lukáš myslel při psaní na lidi římského impéria. Předává jim vizi budoucnosti, která platí pro celé lidstvo. Staví se tak proti požívačné společnosti své doby, která se řídila cynismem a rozkoší. Nápadná je přitom – v protikladu k tehdejší literatuře – velká úcta k ženě a ke skrovnému způsobu života. Nemá žádné zábrany odpovídajícím způsobem představit ženy z Ježíšova okolí.

To se netýká jen Marie, ale také její příbuzné Alžběty, matky Jana Křtitele. Popisuje lítost veřejné hříšnice, zmiňuje se o výkřiku ženy z davu, která velebila ženu, která přivedla na svět Ježíše. Referuje o Martě, přehorlivé Ježíšově hostitelce, o plačících ženách, které nad ním nařikaly při cestě na Golgotu, konečně představuje ony ženy, které vydržely pod křížem vedle Marie, Ježíšovy matky.

Lukáš myslel na to, jelikož psal pro římského čtenáře, že odpovědnost za Ježíšovu smrt je třeba přičíst spíše židovským úředům než římskému prokurátorovi.

Literární současníci

Literárním současníkem Lukášovým byl filosof Lucius Annaeus Seneca (4 př. Kr.–65 po Kr.). Jeho hlavní zájem platil nikoliv vědeckému myšlení, nýbrž správnému jednání. Jeho knihy jsou jako naučné přednášky o odpovídajícím chování vzhledem k životu a smrti. Ve svých spisech se snaží

zdůraznit neblahé působení lidských vášní. Až potud stojí myšlenkovému světu Lukášovu velice blízko. Sotva lze pomyslet, že by o sobě nebyli slyšeli a nikdy se nesetkali. Příležitost k tomu nabízely Lukášovy pobyty v Římě, kde možná dostalo jeho evangelium svou konečnou podobu.

Druhým známým literátem této doby byl Petronius Arbiter, známý jako mistr umění užívat života (arbiter elegantiarum). Ve svém románu »Satyricon« vypráví v první osobě dobrodružství mladého muže, je to realistický popis mravů s bezuzdným humorem. Ve 20. století ho znovu oživuje polský spisovatel Henryk Sienkiewicz ve svém románu »Quo vadis«. V Satyriconu jsou náznaky, že Petronius si tropí posměch z Marka.

I když se posmívali Markovi a Matoušovi, není známo, že by se toho někdo odvážil vůči Lukášovi. Tak veliké vážnosti požíval. Je možné, že se setkal s Petroniem. V Římě nebylo tak mnoho literátů, aby mezi sebou nehledali styky.

Ještě před Neronovým pronásledováním musel být Lukáš ukryt do bezpečí. Odešel do Řecka do Théb. Tam ho vyslídili římsí špehové během druhého velkého pronásledování za císaře Domitiana. Zemřel mučednickou smrtí. Z Théb byly jeho ostatky přeneseny ve 4. století do Cařihradu. Později byl jeho hrob přemístěn do Padovy.

R. 1998 byl jeho sarkofág otevřen, protože již v roce 1992 žádal pravoslavný biskup thébský, aby mu byla přenechána významná část jeho ostatků. Vědecké vyšetření konstatovalo, že kostra patří muži, který zemřel v pokročilém stáří a má tři typická zranění starého muže. 17. září 2000 předala katolická delegace thébskému metropolitovi část žebra, které se nachází v blízkosti srdce.

Lukáš se stal křesťanem roku 50. Zpočátku musel shromažďovat materiál k evangeliu, což ukazuje, jak silně na něho zapůsobily zprávy o Ježíšově životě a jak prahnul po tom napsat své evangelium. Doprovázel Pavla na jeho cestách. Ve svém druhém listu Korintským je Pavel plný chvály o velkém uznání, jakému se Lukáš těší v obcích. Když byl Pavel v letech 58–60 vězněn v Caesareji římským místodržícím, musel Lukáš shromažďovat další podklady o počátcích křesťanských obcí, jimiž začíná jeho druhé dílo, Skutky apoštolů.

U evangelií nemáme co do činění s protikladnými zprávami, spíše jsou to čtyři portréty. Jestliže čtyři malíři portrétovali tutéž osobu, vzniknou čtyři rozdílné obrazy, protože každý z nich představuje jiný pohled. Navzájem se doplňují.

14. Ohlédnutí

Historií biblické kritiky jsem se zabýval takřka jedno desetiletí. Dospěl jsem přitom k závěru, že při přílišném uplatňování jediné metody, kterou nikdo nikdy kriticky neposoudil, se stavěl jeden mylný závěr na druhém. Na způsob hraboše se slídilo po vzájemných souvislostech, kdo si co od koho vypůjčil, co kdo od koho opsal. Byl tu zájem oddělit skutečnost od osobních zřetelů, a přitom se pod nohama zcela ztratila půda skutečnosti. U některých kritiků nebylo možné ubránit se dojmu, že spíše než s badateli máme co do činění s demagogy.

Tak jako marxismus a rasistické teorie i biblická kritika zkompromitovala duchovní vědy způsobem, který nese následky ještě tehdy, když od něho máme odstup. Mávalo se velkoryse a sebevědomě pojmem „historicko-kritický“, i když se myslelo stále méně a méně historicky, když se historický zřetel dokonce vědomě přehlížel a postup byl stále více nekritický. Předem vytvořené názory, ideologie, úchylinky jsou pro přísně kritický způsob postupu nevhodné.

R. 1980 uvedla Society for New Testament (Společnost pro Nový zákon) v Cambridge v život seminář, k němuž patřili přední vědci. Měl se zabývat tzv. synoptickým problémem, tedy vzájemnou souvislostí evangelistů Matouše, Marka a Lukáše. R. 1992 se seminář opět rozešel. Je třeba říct, že za dvanáct let se neshodl ani na jednom bodu.

Nakonec je třeba ještě jednou konstatovat, že to byli anglikáni a protestanti, od nichž vyšla nová orientace. Někteří odpovědní mužové v církvi nebyli ušetřeni výtky, že zavinili zmatky s vážnými důsledky, a to zčásti ze samolibosti. Neviděli, jak neblahé následky to může mít, když řeč neslouží pravdě, nýbrž je pouze pobídkou ke hře. Řeč se dnes stala základním zlem, neslouží už porozumění, nýbrž vzájemnému klamání, v lepším případě k pobavení. Mnoho biblických vědců vidělo v 19. a 20. století svou hlavní úlohu v nekonečné textové kritice.

Svůj hněv vůči odborníkům v řeči odůvodnil Ježíš jejich lpěním na maličkostech, na izolovaném detailu, který je činil slepými, takže v událostech, kterých se stali svědky, neviděli naplnění prastarých očekávání lidstva. Některé dnešní teology by neušetřil stejně trpkých slov jako ty tehdejší.

Tato práce chtěla být prostým přínosem, aby se v této oblasti posílil nový náhled, aby v podstatných záležitostech byl opět nastolen postoj,

který jim náleží, aby tak příští generace mohly v událostech, o kterých nás zpravují evangelisté, rozpoznat červánky nového světa.

Použitá literatura

- BARKER, M. *The Revelation of Jesus Christ*, Edinburg, 2000.
— *The Risen Lord*, Edinburg, 1996.
- BARRET, C. K. *The Gospel According to St. John*, Londýn, 1978.
- BERGER, KL. *Im Anfang war Johannes*, Stuttgart, 1997.
— *Wer war Jesus wirklich?*, Stuttgart, 1995.
- BLOMBERG, CR. *The Historical Reliability of the Gospels*, Leicester, 1987.
- BROWN, SCH. *The Origins of Christianity*, Oxford, 1993.
- BROWN, R. E. *The Gospel and Epistles of John*, Indore, 1986.
- O'COLLINS, G. *Christology*, Oxford, 1995.
- DANIEL-ROPS, H. *Die Umwelt Jesu*, Stuttgart, 1980.
- GERHARDSON, B. *The Origins of the Gospel Traditions*, Londýn, 1992.
— *Memory & Manuscript*, Livonia, 1998.
- JAROS, K. *Jesus von Nazareth*, Mainz, 2000.
- MARCHADOUR, A. *L'Évangile de Jean*, Paříž, 1992.
- MEIER, J. P. *A Marginal Jew*, New York, 2001.
- MORISON, F. *Who Moved the Stone?*, Londýn, 1993.
- PALLARES, J. C. *A Poor Man Called Jesus*, Indore, 1986.
- PESCH, R. *Das Evangelium der Urgemeinde*, Freiburg i. Br., 1979.
- PIXNER, B. *Wege des Messias und Stätten der Urkirche*, Gießen, 1989.
- RICCIOTTI, G. *Vita di Gesù Cristo*, Řím, 1940.
- ROBINSON, J. A. T. *Wann entstand das Neue Testament?*, Wuppertal, 1986.
— *The Priority of John*, Londýn, 1985.
- SANDERS, E. P. *The Historical Figure of Jesus*, Londýn, 1993.
- SCHMIDT, A. *Natur und Geheimnis*, Paderborn, 2001.
- SCHULZ, H. J. *Die apostolische Herkunft der Evangelien*, Freiburg, 1995.
- STAUFFER, E. *Jesus war ganz anders*, Hamburg, 1967.
— *Jesus Gestalt und Geschichte*, Bern, 1957.
— *Die Botschaft Jesu*, Bern, 1959.
- THIEDE, C. P. *Der Jesus-Papyrus*, Mnichov, 1996.
— *Ein Fisch für den römischen Kaiser*, Mnichov, 1998.
— *Die Messias-Sucher*, Stuttgart, 2002.
— *Geheimakte Petrus*, Stuttgart, 2002.
— *Die älteste Evangelien-Handschrift*, Wuppertal, 1986.
— *Jesus, Life or Legend*, Oxford, 1990.

- WEINREB, FR. *Die jüdischen Wurzeln des Matthäus-Evangeliums*, Weiler, 1991.
- WOODROW, M. – SANDERS, E. P. *People Rom the Bible*, Wilton, 1987.
- WRIGHT, N. T. *The New Testament and the People of God*, Londýn, 1992.
- *Jesus and the Victory of God*, Londýn, 1996.
 - *The Challenge of Jesus*, Londýn, 2000.

Obsah

Oklamaný volá o pomoc	3
-----------------------------	---

Předpoklady	7
-------------------	---

I. díl

1. Kořeny duchovního zmatku	13
-----------------------------------	----

2. Dějiny badatelské práce, nebo dějiny choroby?	17
Pokřivený pohled z Hamburgu	17
Ideologie, odklon od kritického myšlení	19
Antisemitismus – kořen popírání	22

3. Protivítr	25
Do očí bijící podobnost	27
Víření kotlů	28
Jiný duch	30

4. ...v Německu	32
Papyrolog vyvolá obrat	33
Odvolat vlastní učení	34
Ani kriticky, ani historicky	37

II. díl

5. Požár Říma	41
Předehra z Efesu	42
Pisonovo spiknutí	43
Neslučitelné s císařským kultem	45
Izrael – národ knih	47

6. Svátek Paschy	50
Shrnutí události utrpení	52
7. Zboření chrámu	56
Osudné povstání	56
Sporné tahy	59
8. Zavraždění dětí v Betlémě	63
Ve stínu Sefforis	65
9. Ježíš Žid	68
Poruchy vidění skrze antifeminismus	71
10. Celek v zorném poli	73
11. Milovaný učedník	76
12. Jan, Maria, Nikodém	80
Adresát: Kněžská kasta a učenci	80
Přední muž v Izraeli	82
Klíčová pozice	84
Čeho jsme se svýma rukama dotýkali	87
13. Matouš, Marek, Lukáš	89
Navzájem odsouhlaseno	90
Matouš nebyl začátečník	91
Velký lékař antiky	93
Literární současníci	94
14. Ohlédnutí	96
Použitá literatura	99

Alfons Sarrach

Skandál století
O neudržitelné kritice evangelií

Z německého originálu
Jahrhundertsandal
Von der unhaltbaren Kritik an den Evangelien
přeložil PhDr. Lubomír Štula

Vydala a vytiskla Matice cyrilometodějská s. r. o.
jako svou 562. publikaci
Sazba David Ziffer
Grafický návrh obálky Eva Zapletalová
Vydání první
Olomouc 2005

Doporučená cena 97 Kč

ISBN 80-7266-193-0